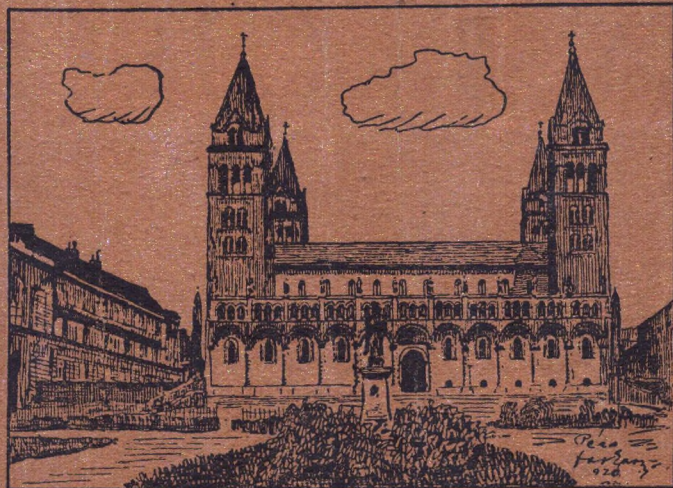

127

Dr. Thirring — Dr. Vigyázó : Részletes helyi kalauzok.

8.

PÉCS ÉS A MECSEK RÉSZLETES KALAUZA

Irta: KISS JÓZSEF

(30 képpel, 1 műmelléklettel, 1 alaprajzzal,
3 térképvázlattal és a város térképével.)

A Mecsek Egyesület főbizománya.

BUDAPEST, 1926.

Turistaság és Alpinizmus kiadása.

Dr. THIRRING — Dr. VIGYÁZÓ:

RÉSZLETES HELYI KALAUZOK.

8.

**PÉCS ÉS A MECSEK
RÉSZLETES KALAUZA.**

IRTA: **KISS JÓZSEF.**

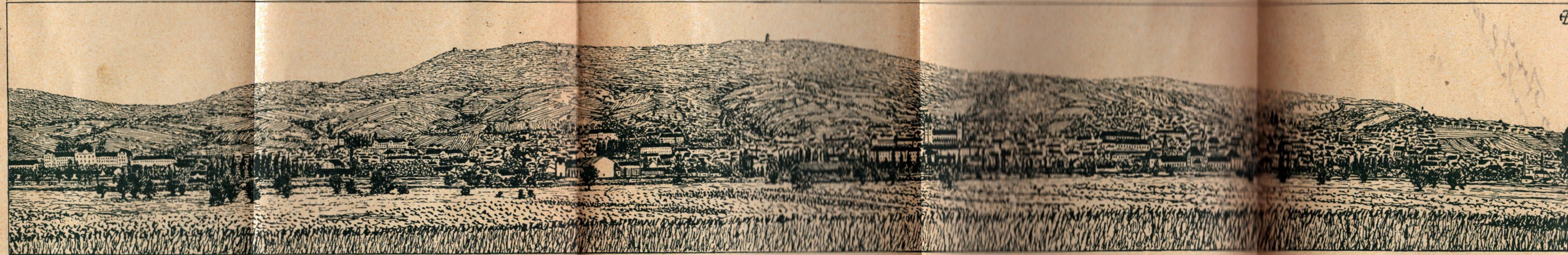
(30 képpel, 1 műmelléklettel, 1 alaprajzzal,
3 térképvázlattal és a város térképével.)

A MECSEK EGYESÜLET FŐBIZOMÁNYA.

BUDAPEST, 1926.

A Turistaság és Alpinizmus Lap-, Könyv- és Térképkiadó r.-t. kiadása.

Pécs város látóképe délről. Háttérben a Misinatető a Kiss József kilátóval.

HENSCH ZOLTÁN RAJZA.

Előszó.

Részletes helyi kalauzaink eme újabb száma Pécs városát és a Mecsekhegységet öleli fel. A kis munka szerkesztésére Kiss József reálisk. ny. igazgató ur személyében az erre leghivatottabb írórt sikerült megnyernünk, aki már 1894-ben „A Mecsek Egyesület vezetőkönyve Pécs városában és környékén” cím alatt megjelent munkájában Pécs és környékének első útmutatóját bocsátotta közre s azóta „Mecseki útmutató” cím alatt már öt kiadást ért kis munkájában e hegység tüzetes turistakalauzával is megajándékozta a magyar irodalmat. A most megjelent kalauz tehát az érdemes szerző előbbi munkáinak Pécs városára nézve második, a Mecsekhegységre nézve már hetedik kiadása s mi sem mutatja jobban Kiss József munkáinak értékét és Pécs város közönségének a Mecsek és a turistaság iránti szeretetét és érdeklődését, mint az a tény, hogy ezt az ismertetőt harminc év alatt ily gyakran kellett közrebocsátania.

Jelen kalauzunknak Pécs város ismertetését felölelő része mindenben simul eddig közrebocsátott Helyi kalauzaink jól bevált beosztásához és tárgyalási módjához. A város környékét tárgyaló része azonban több tekintetben lényegesen eltér eddigi kalauzainktól. Mivel a *Részletes Magyar Útkalauzok* második (Dunántul) kötetének megjelenését technikai nehézségek késleltették, viszont a Mecseket tárgyaló eddigi útmutatók teljesen elfogytak, nagy hiányon véltünk segíteni azzal, hogy — addig is, míg a nagy kalauzt közzébocsáthatjuk — e helyi kalauzban — többi helyi kalauzainktól eltérően — a város környékének teljesen kimerítő ismertetését adjuk. Ezzel nemcsak a pécsi közönség rég hangoztatott óhájának teszünk eleget, hanem egyuttal általános turistaérdekeket vélünk szolgálni, mert a Mecseket tárgyaló turistamunka a könyvpiacon már évek óta hiányzik.

Az olvasó e kis munkában oly várossal ismerkedik meg, mely multjánál, magas kulturális fejlettségénél fogva legelső vidéki városaink közé sorakozik. Indokolt tehát a városnak oly tüzetes

Felelős kiadó: Dr. Vigyázó János, mint a Turistaság és Alpinizmus Lap-, Könyv- és Térképkiadó r.-t. vezérigazgatója.

Nyomatott ifj. Kellner Ernő könyvnyomdájában, Budapest, V., Csáky-u. 10. 63781

s a történelmi multra is mindenkor visszapillantó ismertetése, aminőt a szerző jelen soraiban — minden részletre kiterjedőleg — nyújt.

De nem kevésbé fogja az olvasót lekötni a város környékének ismertetése. S itt mulasztást követnénk el, ha nem figyelmeztetnénk arra, hogy az a gazdag útjelzőhálózat, mely a Mecsekhegység egész területét bevonja, a pompásan karbantartott sétatutak s azok a szép turistaalkotások, melyek a hegység ormaít díszítik, a *Mecsek Egyesület* áldásos működésének ékesen szóló bizonyítékai. Vidéki turistaszervezeteink eme legrégibb és legerősebb egyesületének érdemei mellett nem haladhatunk el anélkül, hogy vezetősége s különösen ennek 36 év óta lelke, *Kiss József* főtitkár előtt meg ne hajtsuk az elismerés lobogóját. Ennek a kis könyvnek a Mecsekre vonatkozó jóformán minden sora annak a fáradhatatlan, lelkes munkásságnak tanujele, melyet *Kiss József* egy emberöltőn át a Mecsekhegység felderítésének és hozzáférhetővé tételének oly szép sikerrel szentelt.

A kalauz környékrészét kiterjesztettük a távolabbi környezetre is és részletesen ismertettük „nemzeti nagy temetőnk” színhelyét: *Mohácsot* is. Tesszük ezt nemcsak azért, mert a pécs-mohácsi kapcsolat ugy földrajzilag, mint gazdaságilag mindig szoros és közeli volt, de főleg azért, mert a magyar történelem szomorú korszakalkotó eseménye, a mohácsi vész éppen *négyszáz esztendővel ezelőtt* történt e vidéken és a gyászos évfordulót országos zarándoklással és gyászünnepellyel üli meg a nemzet. Kis kalauzunk e fejezetét, mely jó szolgálatot tehet a Mohácsra kirándulóknak, *Vargha György* szakfelügyelő ur volt szíves megírni.

A kalauz illusztrációi *Hensch Zoltán*, *K. Farkass Dezső* és *Horn K. Lajos* művei.

Dr. Thirring Gusztáv.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
Tartalomjegyzék	5
Mecsek Egyesület	6
Pécs	7
Története	8
Gyakorlati tudnivalók	10
A város leírása	16
a) Siklósi külváros. Belváros	16
b) Budai külváros	32
c) Szigeti külváros	36
Pécs környéke	39
A Mecsek-hegység	39
I. A Mecsek nyugati része. (Kirándulások a városi, káptalani, szemináriumi és székesgyeházi erdőkbe.)	41
1. Kirándulások a Kardoss-utról	44
2. Kirándulások a Lapisi vadászháztól	48
3. Kirándulások a Kozári vadászháztól	48
4. Szentkut	50
5. Remeterét. Orfü	51
6. Jakabhegy	52
7. Abaliget	55
II. A Mecsek keleti része. (Kirándulások a püspöki és közalaptványi erdőkbe.)	59
8. Zobák	60
9. Hosszuhetény	63
10. Püspökszentlászló	64
11. Az Ujbánya-Öbányai völgy	65
12. Pécsvárad	66
13. A pécsvidéki bányatelepek	67
III. Pécs távolabbi környékének nevezetes helyei	70
14. Siklós	70
15. Mária-Gyüd	72
16. Harkányfürdő	72
17. Mohács	73
Betűsoros név- és tárgymutató	76
A Mecsek útvonalainak mutatója	81

Lépünk be a pécsi Mecsek-Egyesületbe!

A Mecsek-Egyesület eddigi munkásságával megmutatta, hogy öntudatosan és önzetlenül arra törekszik, hogy Pécs város lakosságának érdekeit a város környékének szépítésével és erdei utak építésével előmozdítsa.

Nagy feladatok állnak még az egyesület előtt, amelyeknek megoldása csakis fokozott pártfogás mellett lehetséges.

Megemlítjük ezek közül a Tettye-rendezést, a kopár útvonalak befásítását, a város fölött elterülő erdők parkszerű átalakítását s ott kényelmes menedékhelyek és kilátók építését.

Hogy ezeket a helyi érdekeket messze meghaladó, országos fontosságú nagy és szép feladatokat megvalósíthassuk, a közönségnek még fokozottabb pártfogására van szükségünk s azért arra kérjük a minden szép és nemes iránt érdeklődő igen t. Olvasót, hogy a *közjót szolgáló egyesület tagjai közé belépni* s erről a Mecsek-Egyesület választmányát (Pécs, Arany János-u. 3.) értesíteni sziveskedjék.

Tagsági díjak: *Rendes tagdíj* évenként 30,000 K (1927-től valószínűleg 3 pengő), *örökös tagok díja* ma 200,000 (1927-től 50 pengő).

Kedvezmények: A ME tagjai tagsági igazolványuk felmutatása mellett a mecseki uradalmi erdőkben jogosultak szabadon turistáskodni, a Kiss József kilátóban olcsóbb belépődíjat fizetnek; jogosultak kiváltani az országos turista-szövetségi igazolványt, mellyel 50%-os vasúti kedvezményt élveznek csoportos kirándulásaikon.

PÉCS.

Pécs (a Széchenyi-tér 152 m, a város É-i része 200, a pályaudvar 119 m) törvényhat. joggal felruházott sz. kir. város a Mecsek-hegység tövében, kies vidéken, az É-i szélesség $46^{\circ} 3' 43.2''$ és a K-i hosszúság $35^{\circ} 55' 48''$ alatt (Ferrótól) fekszik. A Dunántul legnépesebb városa 55,000-n felüli (1869-ben 23,863) tulnyomóan (83.6%) magyar és kath. lakóval. A város inkább kelet-nyugati irányban terjed, mint É-D-nek, mert az ó- és a középkorban, amikor a védelem volt a községek tömörülésének főcélja, a városok a hegyek oldalain épültek; azonban az újkorban, mikor az ipar és kereskedelem hozta össze az embereket, azok mindjobban elhagyják a magaslatokat s lefelé terjeszkednek s így az ilyen hullámos vidékeken épült városokban rendszerint egy felső, vagyis ó- s egy alsó, vagyis újvárost különböztetünk meg. De a pécsiek szívósan ragaszkodnak a Mecsekhez s nem akarnak leköltözni a síkságra. Eltekintve pár útvonaltól, a déli lapály jóformán üres (csak az utolsó időkben keletkeznek újabb részek a főpályaudvartól D-re, a sátoztábor előtt és a Zsolnay-gyártól D-re fekvő részekben), míg a Mecsek oldalán, vagyis É-felé folyton új utcák keletkeznek, amelyek 10–15%-os hajlásszögük miatt a könnyű és gyors közlekedés színhelyeivé sohasem válhatnak s így gátolják a nagyvárosi színezet gyarapítását. Ezért nem képez a város háttömege tömör négyszöget, hanem a Mecsek domborzatával párhuzamosan hosszan elnyúlik K-Ny-i irányban s az a távolság, mely a K-i szélén épült Zsolnay-gyárat összeköti a Ny-i határon fekvő Huszár-laktanyával, több mint kétszer akkora, mint az a vonal, amely a város É-D-i végpontjai között húzható.

A város központja a mindinkább fejlődő *Belváros*, ehhez csatlakoznak a *Szigeti*, *Budai* és *Siklói külvárosok*, melyek közül a Budaiban az Irányi Dániel-térre vár szép fejlődés, ha az eddig megépült középületeken kívül (központi egyetem, egyetemi internátus, dohánygyár és városi bérházak) a tervezettek is megépülnek, míg a Szigeti külvárosnak az egyetemi klinikák, a

Zrinyi Miklós nevelőintézet, a Pius alapítványi főgimnázium és internátus, az áll. gyermekmenhely stb. adnak kulturális jelleget. A régi várfalak szinte nyomtalanul eltűntek. (A püspöki palota mögött, a Deák-u. déli végén, a Kálvária-utcában, Citrom-u.-ban s még pár helyen láthatók csekély maradványai.)

Pécs *Baranya* vármegye törvényhatóságának székhelye. Van benne kir. tábla, főügyészség, törvényszék, járásbíróság, telekkönyvi hivatal, pénzügyigazgatóság, adóhivatal, MÁV üzletvezetőség, posta- és távirdaigazgatóság, kereskedelmi és ipari-, ügyvédi és közjegyzői kamara, bányabiztosság, honvéd dandár- és csendőrküldetési parancsnokság, iparfelügyelőség, erdőfelügyelőség, államépítészeti hivatal, kulturmérnökség és még számos más hivatal.

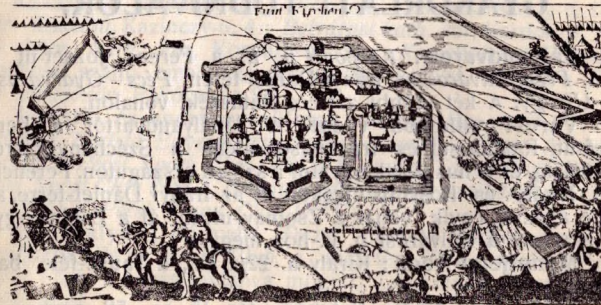
Kiváló tanintézetei, minők az Erzsébet tudományegyetem, 3 főgimnázium (köztük egy leánygimn.), áll. főreáliskola, reáliskolai nevelőintézet, női- és fiú felső-kereskedelmi iskola, zeneiskola, tanító- és tanítónőképző intézet, fémipari szakiskola, polgári fiú- és leányiskolák, áll. népiskolák és óvodák stb. és közintézetei nagy számánál, valamint régi kulturájánál fogva vidéki városaink között kiváló helyet foglal el.

Története. Pécs és környéke történelmi tekintetben Magyarország legérdekesebb helyei közé tartozik s alig van város, mely olyan régi időben lett volna a kulturának melegágya, mint Pécs. Már a történelmet megelőző időben is sűrűn volt lakva s úgy a legprimitívebb, mint a legműveltebb népeket jellemző kultúra nyomát számos helyen megtaláljuk. A vidék őslakóinak a történetírók az *illiréket* tartják, akiket a Kr. e. 590. Galliából erre özőnlő *keltáknak* azon törzse nyomott el, amelyet a Rajnán át Sigovár vezetett volt a Duna mellékre s akik magukat pannonoknak nevezték. *Római* provinciává Kr. e. 4. Tiberius rendezte be, miután Batho pannonvezér felkelését leverte. Az egész vidéket Hadrián császár osztotta két részre: keleti és nyugati Pannoniára, melyeknek földművelésre alkalmas területére Itália pórnépe nagy számban telepedett le s így nemsokára számos, részint földműves, részint a kasztrumok körüli iparos gyarmat keletkezett. Főhelyük *Sopianae*, a mai Pécs, jeles hadiutak központja; itt lakott a dux és itt székel a tartomány polgári kormányzója is.

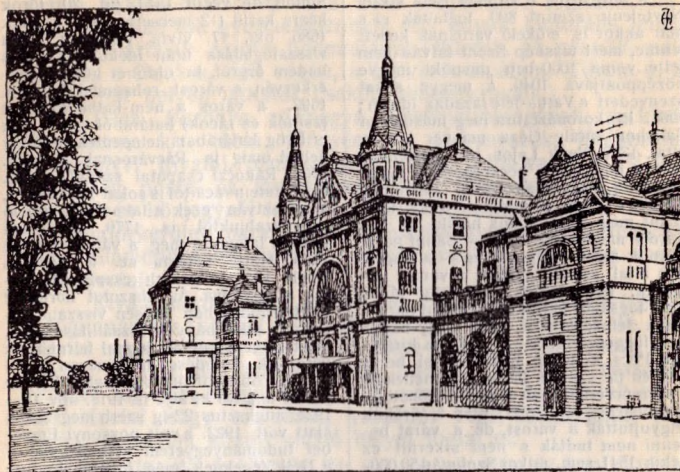
A kereszténység korai elterjedését bizonyítja a székesegyház tőszomszédságában talált ó-keresztény sírkamara (l. 23. old.) s az, hogy Constantin idején valószínűleg Pécsért már püspökség volt. Attila világyerő hatalma adta meg a rómaiak pannoniai uralmának a kegyelemldöfést. 441 táján, mikor a rómaiak látták, hogy a hatalmas csapásoknak ellent nem állhatnak, a tartományt maguk kiszákmányolták, építményeiket, áldozati oltáraitak lerombolták, szétzúzták s elhagyták a vidéket, melyet Attila hunjai özönlöttek el, hogy az ő halála után helyet engedjenek a gepidák, góthok és longobárdoknak. A *góthok* 453–526-ig, a *longobárdok* 526–568-ig tanyáztak itt, mikor e vidéket az *avarok* foglalták el, akik a római és keresztény műveltségnek bizonyosan utolsó maradványait is megsemmisítették. Az avarokat 796. törte meg Nagy Károly, aki nagy részüket a keresztény vallásra térítette (ekkor *Ad quinque basilicas*, majd *Quinque ecclesiae* néven szerepel) s 803. Arno saizburgi érsek hatósága alá helyezte a vidéket, melyet 828. a *bolgárok* leptek el.

A magyarok e vidéket Béla király Névleljenje szerint 899. foglalták el s már akkor is előkelő városnak kellett lennie, mert másképp Szent István nem tette volna 1000-ben püspöki megye középpontjává. 1046. a megye sokat szenvedett a Vatha-féle lázadás idején; 1064. itt koronáztatott meg másodikszor Salamon király Géza magyar herceg által. 1367. Nagy Lajos ide *egyelmelet* állított fel, mely a bécsi egyetem jogait nyerte („magyarnak Pécs, németnek Bécs”) s csak a mohácsi vész után szűnt meg. Nagy Lajos halála és Kis Károly megölése után — Bálint pécsi püspök Maria pártján lévén — a macsói ban által szított lázadók a várost felölték, de vezérik Horváthy János 1383. fogságba került s Zsigmond parancsára felügyelve a város négy kapujára függesztettki. — Mátyás királynak Pécs kedvenc tartózkodási helye volt és fia Corvin János ide menekült a szerencsétlen végű sárvári ütközetből. A mohácsi vész (1526.) után a törökök fegyújtották a várost, de a várat bevenni nem tudták s nem sikerült ez nekik 1541. sem, mikor Szolimán 50,000-nyi hada ellen vette a hős Athinay

Simon, de végül 1543. júl. 20. török kézre kerül (12 mecsetje volt) s csak 1686. okr. 17. vitta vissza a Buda visszafoglalása után ideküldött Lajos badeni örgrói, ki október hóban megérkezvén, a várost rohammal bevette. 1692. a város a nem-katholikusokat (zsidók és rácok) határából kiűzte, kik is Ürög határában telepedtek le, mely helyet maig is Rácvárosnak nevezik. 1704. Rákóczi csapatai szállták meg. Herberstein rácaitól is sokat szenvedett, megfosztván ezek a lakosokat utolsó ruhadarabjuktól is. 1770. II. József császár látogatta meg a várost, melyet 1780. Mária Terézia sz. k. városá emelt. 1849. Jellachich csapatai tartották megszállva. Az abszolút kormány alatt fejlődésében erősen visszatartották; az alkotmány visszaállításá után, mint törvényhatósági joggal felruházott városnak, fejlődése hatalmasan előre haladt. Többször látta vendégül I. Ferenc József magyar királyt is. 1918. nov. 14—1921. augusztus 22-ig szerb megszállás alatt volt 1922. a voit pozsonyi Erzsébet tudományegyetem idehelyezésével a Déli Végeknak még inkább kulturközpontjává lett.

Pécs ostroma 1664-ben. (Egykorú metszet után.)

Központi pályaudvar.

GYAKORLATI TUDNIVALÓK.

Pályaudvarok: *Központi p. u.* a Ferenc József-út déli végén, *Pécs-Külváros* az Irányi Daniel-téren, *Pécs-Gyárváros* és *Pécs-Ujhegy*. A két utóbbi a Pécs-Bátaszéki vonalon.

Városi villamos vasút. A főpályaudvartól a Ferenc József-út, Rákóczi-út és Irgalmasok-utcán a Széchenyi-térre a Városházig és a huszárlaktanyától a szigeti országúton, Ferenciek-utcán, Király és Kossuth utcákon át az Irányi Dániel-térre, ahol kétfelé ágazva, egyik vonal a Zsolnay-utcán át a Zsolnay-gyárhoz, a másik a Külvárosi p. u.-hoz megy.

Menetjegy-iroda: Király-u. 22/a sz., a Tausz-féle bankházban.

Szállodák: *Nádor*, Széchenyi-tér 15. sz. 58 szoba, vill. vil., fürdők; *Pannónia*, Király-u. 5., 63 szoba, vill. vil., légfűtés, lift, fürdők, vigadóterem; *Aranyhajó*, Király-u. 3., 20 szoba, közp. fűtés, viz; *Magyar Király*, Király-u. 46, 10 szoba; *Vadászkürt*, Majláth-tér 7.

Éttermek, sörözők: a szállókban; ezeken kívül *Széchenyi étterem és söröző*, Széchenyi-tér 16.; *Gambrinus*, Deák-u. 6.; *Magyarház*, Kossuth-u. 14. (mind a három kerthelyiséggel); *Kőbányai sörcsarnok*, Ferenciek-u. 54.; *Nick-féle söröző*, Király-utca 3.; *Réti Pál*, Rákóczi-út 38.; *Lakatos Pálné*, Majláth-tér 6.

Kávéházak: *Nádor*, *Royal*, Széchenyi-tér 9., *Corso*, Király-u. 6.; *Hungária*, Irgalmasok- és Rákóczi-út sarkán.

Cukrászdák: özv. *Caflisch Kristófné*, Király-u. 30.; *Gindl Dezsőné*, Király-u. 18.; *Morvai Dezső*, Király-u. 47.; *Klein Imre*, Ferenciek-u. 52.

Postahivatalok: *Postaigazgatóság, főpostahivatal és telefonközpont*, Deák-u. 10.; *fiókpostahivatal:* a főpályaudvaron, Kossuth-u. 10 sz., *Scitovszky-tér 1.* Zsolnay-gyár és Pécs-bányatelepen.

Fürdők: *Ferenc József-fürdő* Rákóczi-út 42.; *Engel-fürdő*, Rákóczi-út 60.; mind a kettőben gőz-, kád- és tükörfürdők.

Nyári uszodák: *Balokányi-fürdő* a vill. vasút Zsolnay-utcai végállomásánál; (*Madarász*) *Dr. Maleter uszoda és strandfürdő* a Ráth-utca végén.

Nemzeti Színház, a Király-utcában.

Mozgóképszínházak: *Apolló*, Percel-u. 22.; *Park-mozi*, Felsőmalom-u. 24.

Dal- és zeneegyesületek: *Pécsi Dalárda*, *Polgári Daloskör*, *Gutenberg Dalkör*, *Börgyári Dalárda*, *Zenekedvelők egyesülete*, *Kamarazenetársaság*.

Kaszinók, társaskörök: *Nemzeti Kaszinó*, Király-u. 13.; *Polgári Kaszinó*, Kazinczy-u. 4.; *Belvárosi kath. kör*, Kardos-u. 11.; *Budai külv. kath. kör*, Kossuth-u. 31.; *Kereskedelmi Kaszinó*, a Pannónia szálló emeletén; *Kath. legényegylet*, Megye-u. 20.; *Iparos olvasókör*, Rákóczi-út 24.

Turista- és sportegyesületek: *Mecsek-Egyesület*, *Természetbarátok Turista Egyesületének pécsi csoportja*, *Pécsi Atletikai Club (PAC)*, *Pécsi Sport Club (PSC)*, *Börgyári Torna Club (BTC)*, *Vasutas Sport Club (VSC)*, *Dunagőzhajózási villamostelepi Atletikai Club (DVAC)*, *Pécsi Torna Club (PTC)*.

Sportpályák: *Börgyári Torna Club*, a siklósi országot Ny-i oldalán; *Pécsi Sport Club*, a vásártér ÉK-i sarkán, *Pécsi Atletikai Club*, a huszárlaktanya mögött; *Lóversenyter*, a rácvárosi országot alatt.

Autó-garazsok: *Munkácsy-u. 35*; *Rákóczi-út 34., 66., 78.* számok alatt.

Pénzintézetek: *Pécsi Takarékpénztár*, Széchenyi-tér; *Pécsbaranyai Központi Takarékpénztár*, Széchenyi-tér; *Kereskedelmi*

és Iparbank, Király-u. 23.; Egyházmegyei Takarékpénztár, Kardoss Kálmán-u. 11.; Kölcsonös Segélyözegyesület, Király-u. 23.; Dunántúli Bank, Király-u. 5.; Magyar Általános Hitelbank pécsi fiókja, Király-u. 13.; Délmagyarországi Kereskedelmi Bank, Király-u. 11.; Magyar Nemzeti Bank pécsi fiókja, Apáca-u. 6.

Bankházak: Schapringer J., Király-u. 11.; Tausz Gyula, Király-u. 22/a; Krausz Simon és fia, Irgalmasok-u. 20.; Róth Aladár, Király-u. 30.

Gyógyszertárak: Arany Sas (Wéber Dénes), Király-u. 2.; Szerecsen (Sipőcz István), Apáca-u. 1.; Szent György (Török János), Király-u. 26.; Remény (Szigeti Frigyes), Irgalmasok-u. 22.; Petőfi (Friedrich Sándor), Rákóczi-út 28.; Magyar Korona (Csincsák Béla), Kossuth-u. 2.; Óranggal (Keresztény János), Kossuth-u. 29.; Irgalmasok, Széchenyi-tér 5.; Göbel Margit, Szig. országút 1.; Rédiger Odón, Zsolnay V.-út 2.

Drogériák: Vörös Kereszt (Graef János), Király-u. 4.; Angyal (Dr. Vámos Artur), Széchenyi-tér, Városház; Éden (Édenhoffer Gyula), Király-u. 18.; Corso (Bolits Jenő), Király-u. 20.; Diana (Jobst Kázmér), Irgalmasok-u. 10.; Medve (Deák József), Király-u. 21.; Turul, Kossuth-u. 5.

Törvénykezés: Kir. ítélőtábla és Kir. főügyészség Széchenyi-tér 14.; Kir. törvényszék, Kir. járásbírósg és telek-
könyvi hivatal, Munkácsi M.-u. 2.; Kir. ügyészség, Papnövelde-u. 5/1.;
Ügyvédi kamara, Király-u. 3.; Közjegyzői kamara, Széchenyi-tér 12.

Állami hivatalok: Pécs és Baranyamegye főispánja, Megye-
ház, Pénzügyigazgatóság, adóhivatal, számvevőség, Király-u. 11.;
Államépítészeti hivatal, Bajnok-u. 10.; Kulturmérnökség, József-u.
19.; All. 11. felmérési felügyelőség, Anna-u. 20.; Kir. tanfelügyelőség,
Szepessy-u. 1.; Fővámhivatal, főpályaudvar; Nemzeti Bank pécsi
fiókja, Apáca-u. 6.; All. mértékhitelítő hivatal, Rákóczi-út 7.; All.
gyermekmenhely, Rókusdomb; Szőlészeti és borászati felügyelőség,
Irányi Dániel-tér 6.; Erdőfelügyelőség, Sörház-u. 2.; Iparfelügyelő-
ség, Percel-u. 20.; Pénzügyőrség, Munkácsi M.-u. 6.; Vegy-
kísérleti állomás, Vitéz-utca 3.; Egyházmegyei főtanfelügyelőség,
Káptalan-utca 4.; MÁV üzletvezetősége, a pályaudvarral szemben.

Honvédelem: 4. honvéd vegyesdandár parancsnokság,
Frigyes-laktanya; Tüzérségi és huszárlaktanya, a szigeti országút
végén; Gyalogsági laktanya, a Makár-utcában; Vonatosztag, a
Fehérvár-laktanyában; Arkászostag, a Batthyány-laktanyában.

Közbiztonság: Államrendőrség pécsi kapitánysága, Város-
ház; Csendőrküldeti parancsnokság, ideiglenesen MÁV üzletveze-
tőségi palotában, Baranyavármegyei csendőrpáncsnokság és pécsi
csendőrpáncsnokság, Fehérvár-u. 2., Batthyány-laktanya.

Vármegyei hivatalok: Főispáni, Alispáni hiv., Ügyészség,
Árvaszéki hiv., Gazdasági felügyelő, Számvevőség, Pécsjárasi
főszolgabírósg, — valamennyi a Megyeházán.

Városi hivatalok: Polgármesteri hiv., Jogügyi és nép-
jóléti oszt., Adó- és pénzügyi oszt., Gazdasági ügyoszt., 1. foku
közigazg. hiv., Főjegyzői, Mérnöki hiv., Városi árvaszék, Fő-
ügyési hiv., Számvevőség, Adóhiv., Erdőhiv., Javadalmi hiv.,
Levélár, Munkaközvetítő hiv., — valamennyi a Városházán.

Egyetemi intézetek: Egyetemi könyvtár, Szepessy-u. 2.,
100,000 köt. Óre: Dr. Várkonyi Hildebrand; Ev. hittud. kar,
Sopronban működik. R. k. hittudományi főiskola a szemináriumban,
Papnövelde-u.

Orvostudományi intézetek: Fizikai és Közép Röntgen-intézet, Rákóczi-út 80.,
igazg.: Dr. Rhorer László; Biológiai intézet (u. o.), igazg.: Dr. Gorka Sándor;
Élettani intézet (u. o.), igazg.: Dr. Pekár Mihály; Anatómiai intézet, Dischka
Győző-u. 5., igazg.: Dr. Tóth Zsigmond; Kórbontani és törvényszéki orvostani
intézet (u. o.), igazg.: Dr. Entz Béla; Gyógyászati és kórtani intézet, Vitéz-u. 3.,
igazg.: Dr. Marsfeld Géza; Közegészségtani intézet, Vitéz-u. 3., igazg.: Dr. Feny-
vény Béla.

Klinikák: Gyermekklinika, Ráth Mátyás-u. 7., igazg.: Dr. Heim Pál (96
Ágy); Belklinika, Garay-u. 3., igazg.: Dr. Angyán János (150 Ágy); Sebészeti klinika,
Várad Antal-u. és Discha Győző-u. sarkán, igazg.: Dr. Bakay Lajos (120 Ágy);
Nőül- és nőbetegklinika, Kis-Makár-u. 13-15., igazg.: Dr. Scipiadés Elemér (140
Ágy); Szemklinika, Gara-y-u. 1., igazg.: Dr. Imre József (80 Ágy); Bőr- és nem-
betegklinika, Áttila-u. 14., igazg.: Dr. Beck Soma (110 Ágy); Ideg- és elmeklinika,
Rét-u. 2., igazg.: Dr. Reuter Kamillo (150 Ágy).

Bölcsészeti, nyelv- és történettud. intézetek, valamennyi Rákóczi-út
80. Pedagógiai könyvtár és laboratórium, igazg.: Dr. Weszely Odón; Filozófiai
könyvtár, igazg.: Dr. Nagy József; Klasszika, filológiai intézet, igazg.: Dr. Gyomlay
Gyula; Magyar Nyelvtudományi intézet, igazg.: Dr. Zolnai Gyula; Német intézet,
igazg.: Dr. Thienemann Tivadar; Francia intézet, igazg.: Dr. Birkás Géza;
Világtörténelmi intézet, igazg.: Dr. Hodinka Antal; Magyar történelmi intézet,
igazg.: Dr. Holub József; Földrajzi intézet, igazg.: Dr. Prinz Gyula (vele kapcsolo-
latos a meteorológiai obszervatórium).

Egyetemi hivatalok: Rektori hivatal, Rákóczi-út 80;
Quaestura, u. o.; Jog- és államtudományi kar, Orvostud. kar és
Bölcsészettud. kar dékáni hivatalai u. o.; Gazdasági hivatal,
Garay-u. 1.

Erszébet Tudományegyetem Barátainak Egyesülete az 1925. év
első felében szakosztályok szerinti szervezkedést indított meg. Ezen szakosztályok
közös célja a tudományokat egyrészt önálló buvárlatokkal továbbfejleszteni,
másképp a tudományok eredményeit a nagyközönség körében pécsi és vidéki
előadások keretében ismertetni.

Természettud. és közegészségügyi szakosztály, elnöke: Dr. Rhorer László; Jogi és államtud. szakosztály, elnöke: Dr. Felix Antal; Bölcsész-., nyelv- és történettud. szakosztály, elnöke: Dr. Weszely Ödön. Ezenkívül működik még az Orvosi Egyesület és a Röntgen Egyesület.

Diákjóléti intézmények: *Nagy Lajos Kollégium, Irányi Dániel-teri áll. népiskolában és Erzsébet Kollégium, Rákóczi-út 52.; (az előbbi 180 férfi-, utóbbi 80 nőegyetemi hallgató részére); Egyetemi Menza, Siklósi-u. 1.; Emerikánium, Deák-u. 8.; Pius-internátus, Makár-u. 88.; Tanítóképző-internátus, Megye-u. 24.*

Egyetemi ifjúsági egyesületek: *Pécsi Egyetemi Atletikai Club (PEAC), Egyetemi Internátusok Segélyező-Egyesülete, Foederatio Americana, a Belv. kath. körben, hazafias tanulmányi és művelődési szervezet; Szt. István Bajtársi Egyesület, a royalista ifjúság tömörülése; Pécsi MEFHOSz, a területi bajtársi egyesületeket tömöríti; MEFHON Turul Bajtársi Egyesület, a fakultative szervezett bajtársi egyesületeket foglalja magában. Mindkettő keresztény jellegű, nemzeti irányú egyesülés.*

Egyéb tanintézetek: *Áll. Széchenyi főreáliskola, Király-u.; Cisterciák Nagy Lajos reálfőgimnáziuma, Széchenyi-tér 11.; Pius alapítv. főgimnázium, Makár-u. 88.; Zrinyi Miklós reánelvelő intézet, Szigeti országút végén; Erzsébet-leánygimnázium, Scitovszky-tér; Községi fiú-felsőkereskedelmi iskola, Makár-u. 32.; Községi leány-felső kereskedelmi iskola, Mária-u. 4.; Püspöki tanítóképző, Káptalan-u.; R. K. Tanítóképző, Scitovszky-tér; Fémipari szakiskola, Siklósi-út 25.; Városi zenekiskola, Hunyadi-u. 15.; Községi polgári fiúiskola, Hunyadi-u. 15.; Közs. polg. leányiskola, Mária-u. 4.; r. k. polg. leányiskola és elemi iskola a zárdában, Scitovszky-tér; áll. elemi népiskolák, izr. népiskola, tanonciskolák, óvodák.*

Kereskedelmi és Iparkamara, Kisfaludy-u. 1.

Ipartestület, Rákóczi-út 24.

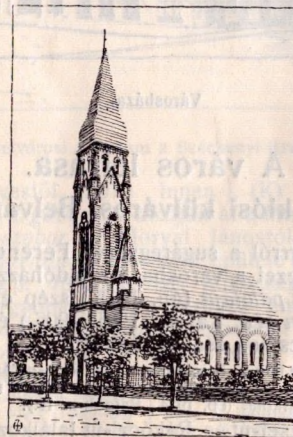
Könyvkereskedések: *Dunántul, Széchenyi-tér 9.; Szt. István, Széchenyi-tér 18.; Blanz József, Király-u. 2.; Havas Testvérek, Király-u. 11.; Gerő Jenő, Király-u. 33.; Günsberger Lajos, Ferenciek-u. 4.; Karl Artur, Kossuth-u. 2.; Rózsa Testvérek, Ferenciek-u. 52.; Klauber Leó, Jókai-tér.*

Antiquárius: *Krausz Benő, Irgalmasok-u. 14.*

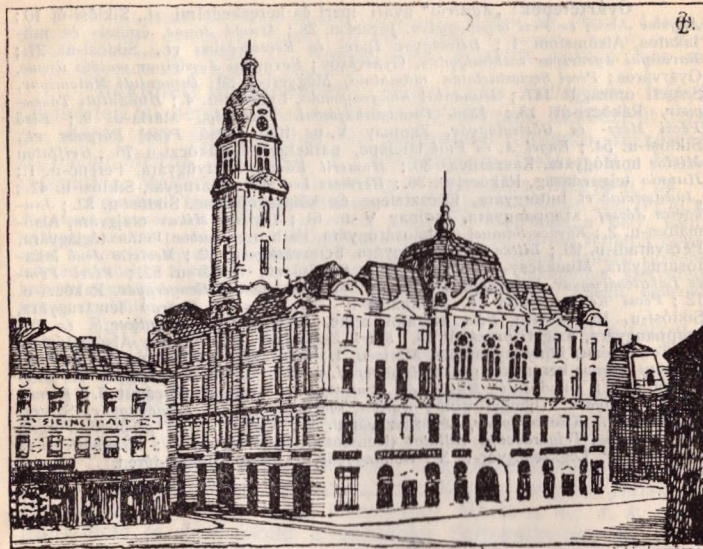
Biztosító-intézetek: *Adria, Apáca-u. 2.; Bécsi, Jókai-ter 2.; Duna, Széchenyi-ter 14. I. Magy. Általános, Kazinczy-u. 1.; Foncière, Irgalmasok-u. 3.; Frankfurti, Széchenyi-ter 8.; Hazai Általános, Király u. 2.; Hungária, Széchenyi-ter 9.; Gazdák Biztosító Szövetkezete, Rákóczi-út 11.; Magyar-francia, Deák-u. 1.; Pátia, Ferenc József-út 5.; Pénzintézetek országos bizt. rt., Király-u. 5.; Trieszti, Király-u. 22/a stb.*

Nyomdák: *Dunántul, Percel-u.; Engel, Boltívköz; Haladás, Király-u. 21.; Részvénytömada, Munkácsi-u.; Taizs József, Széchenyi-ter.*

Gyártelepek: *"Agrária" gyári ipari és kereskedelmi rt., Siklósi-út 10; Angster József és Fiai orgonagyára, József-u. 28.; Arnold János, épület- és műlakatos, Alsómalom 1.; Délmagyar Ipar- és Kereskedelmi rt., Siklósi-út 27.; Baranyai Agráripár szalmagyára, Gyárváros; Baranyai Agráripár maláta üzeme, Gyárváros; Pécsi Sertészisláda műmalmos, Megyeri-u. 39; Dunántúli Malomipar, Szigeti országút 147; Dunántul Könyvnyomda, Lyceum-u. 4.; Dunántul Táska-gyár, Rákóczi-út 13.; Első Dunagőzhajózási Társaság, Mária-u. 9.; Első Pécsi Mész- és Gőztéglagyár, Zsolnay V.-u. 103.; Első Pécsi Bőrgyár rt., Siklósi-u. 54.; Engel A. és Fiai fátelpe, parketyára, Rákóczi-u. 76.; Griffaton Miklós hordógyára, Kaszárnya 30.; Hamerli Károly keztyigyára, Ferenc-u. 1.; Hunnia teigazdaság, Rákóczi-u. 36.; Hermes Leó asztalosárugyár, Siklósi-u. 42.; "Industria" rt. butorgyára, fűrésztelepe és kőfaragóüzeme, Siklósi-u. 82.; Jan-kovics József szappangyára, Zsolnay V.-u. 61.; Jusztus Miksa olajgyára, Alsómalom-u. 2.; Kovács Sámuel asztalosárugyára, Ráth-u.; Lauber Viktor téglagyára, Pécsvárad-u. 90.; Litty L. pezsgőgyára Scitovszky-tér 12.; Mestrics Jenő lakatosárugyára, Munkácsy-u. 35.; Pannónia Sűrűző rt., Makár-u. 82.; Pécsi Fém- és Lakatosárugyár, Felsőmalom-u. 13.; Pécsi Testesarnok és Kenyérgyár, Rákóczi-u. 12.; Pécsi Könyvnyomda rt., Munkácsy-u. 10.; Romcs György fémárugyára, Siklósi-u. 12.; Schlitt Béla asztalosüzeme, Apáca-u. 9; Schützer S. és Fia szappangyára, Szigeti országút 14.; Stark Zsigmond cementgyára, Alsómalom-u. 4.; Taizs József könyvnyomdája, Mária-u. 1.; Tiarr Mihály műmalmos, Gyárváros; Zsolnay Vilmos keramikai gyára, Zsolnay V.-u. 69.; "Sopiana" gépgyár rt. Alsó malom u. 2.; Dunántul Műkő- és Cementgyár, Mohácsi országút 7.; Eisner Dóci téglagyára, Ujhegyi dűlő; Julán sodronyfonat- és szitaárugyár, Szigeti országút 87.; Klio cipőgyár, Légszeszyár-u. 2.; Kozma József gépgyár, Ferenc József-u. 46.; Teigazdasági vállalat (Neumann), Fehérvár-u. 9.; Villamostelep és Légszeszyár, Légszeszyár-u. 3.; Dohánygyár, az Irányi Dániel-teren.*

Református templom.

Városháza.

A város leírása.

a) Siklósi külváros. Belváros.

A pályaudvarról a sugáregyenes Ferenc József-út (villamosvasúti vonal) vezet a városba. Az indóházsal szemben áll a MÁV üzletvezetőség palotája (ép. 1915.) szép előkerttel, fölötte a református templom (ép. Károlyi Emil 1906.) és emellett a ref. lelkészlak. Főlebb csinos családiháztelep.

Az út felső vége felé a baloldalon nyíló Ráth-utcán át jutunk a bányakapitánysághoz (ép. 1924.), az egyetemi gyermekklínikához (azelőtt Julián-otthon) és az államepítészeti hivatalhoz (ép. 1924., Bajnok-u. 10.).

A Ferenc József-út és Rákóczi-út találkozásánál áll Zsolnay Vilmos († 1900.) bronzszobra Horvai Jánostól (mellékalakjai: fazekasság, vegyészet, képzőművészetek † Abt Sándortól, talap-

Belvárosi templom a Széchenyi-téren.

zata Schulek Frigyes-től, 1907.). Innen j. (K) a Rákóczi-úton s ebből balra (É) az Irgalmasok-utcáján át a Majláth-térre jutunk, melyen a Kossuth-szobor áll (Horvai Jánostól, 1908.). A tér K-i oldalán az izraelita templom mór-stíliü épülete (ép. 1867.), mellette az izr. népiskola (ép. 1887.) és izr. hitközség háza, a tér É-i oldalán pedig az irgalmasrendiek bérháza emelkedik. Az Irgalmasok-utcája tovább É-felé a város középpontját képező Széchenyi-térre vezet, hol jobbra, a tér alsó részén áll az Irgalmasok temploma és rendháza.

A rendházat és templomot Nesselrod építette (1700). Egy ideig (1700—86) a kapucinusok kolostora volt és a rend eltörlése után 25000 rénsi forint alapítványával és Wieser Ádám kanonok közbenjárásával Krautzsák János György

telepítette ide az Irgalmasrendet 1796-ban. A templomot 1890-ben ujították meg. A rend 60 ágyra berendezett nyilvános jellegű kórházat (ép. 1797) és gyógyszerterát tart fenn.

Az Irgalmasok templomától K-i irányban húzódik a *Munkácsy-utca*, mely nevét a híres festőtől vette, aki Pécselt tartózkodása alatt (1865., 1867.) a 31 sz. házban lakott (emléktábla). Ebben az utcában van a *törvényszék és járásbírószék* (2 sz.), a *munkásbiztosító pénztár* (19 sz., épít Károlyi Emil, a pénzügyőrség (6 sz.) és (35 sz.) a *Mesriás Jevő gép-, fém- és lakatosárnyvár* (1864. 50–60 munkás).

Főlebb a Széchenyi-téren jobbról van az új *Városháza* (Lang tervei szerint ép. Károlyi Emil 1907.). A tér felső részén áll a *Belvárosi plébániatemplom*, 27 m magas kupolával.

A hagyomány szerint a törökök egy halálraítélt keresztény rab által felfedeztet kincsből építették, miért a basa a felfedezőnek megkegyelmezett. A templomtól K-re fekvő kir. tábla épülete felé, körülbelül a térség közepé-tájáig terült el a hajdani *Szt. Bertalan plébániatemplom*, melynek félkör alakú szentély alapfalai 1891. a vízvezetéki

csövek lerakása alkalmával jöttek napfényre. E régi templomot a törökök rombolták le s részben annak helyén építették mecsetjüket, miből két szárny, szentély és torony hozzáépítésével a jezsuiták alakították a mai templomot (megúj. 1906.); falfestményei és a baloldali mellékoltár képe (Szt. Ignác) Graits Endrétől.

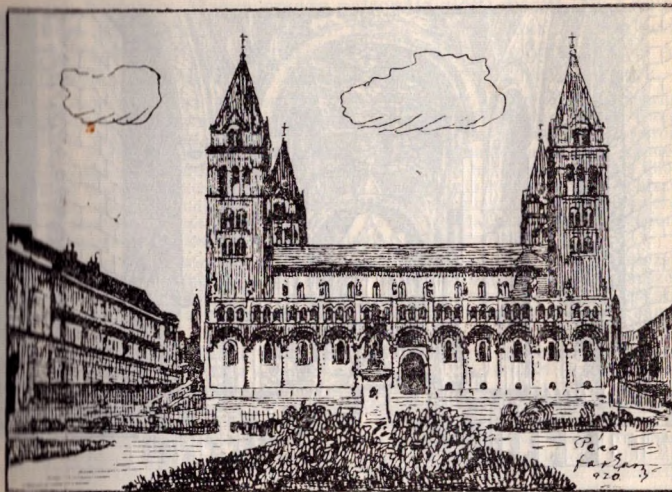
A tér ÉK-i sarkán találjuk a *kir. ítélőtábla* épületét, melyet a régi színház helyén majdnem alapjából építettek újra; alatta a *Nádor szálló*; Ny-i oldalán a ciszterciák *Nagy Lajos reál-gimnáziuma és rendháza* áll.

A jezsuitáknak már a 17. szd első éveiben volt Pécselt missziójuk s nekik adták Matulier Péter és Mohácsi Katalin azon telküket, mely a jezsuiták kisdied hajlékának szomszédságában (a mai belv. népiskola helyén) volt. Később is sok adománnyal gyarapította, míg 1694. Széchenyi György gróf, esztergomi érsek, a rend számára társház és iskola építésére 50 ezer forintot adományozott. A kanizsai kincstári urada-

lom igazgatója, Brumbergi báró Miglio Tullius átengedte nekik a szigeti kapu előtti török temető (most Kórház-tér) köveit, melyekből a mecset mellé egy Mária-kápolnát, sekrestyét és tornyot, nemkülönben a mai főgimnáziumot képező rendházukat építették, melyet 1864-ig a templommal egy merész íven nyugvó folyosó kötött össze. A rend megszűntével javaik a tanulmányi alaphoz csatoltattak.

A reál-gimnázium alatt a *Pécsi Takarékpénztár* (1845.) szép palotája (ép. 1897.), vele átellenben, a tér tulsó oldalán a *Pécs-baranyai Központi Takarékpénztár* (1873.), a tér közepén a díszes *Szt. Háromság szobor* (Kiss Györgytől, 1909.) áll.

A Széchenyi-tér ÉNy-i sarkán álló *belvárosi népiskolától* (melynek helyén a 17. szdban a jezsuiták kis rendháza és iskolája állt, újraépítve 1883.) nyílik a *Kardoss Kálmán utca* (Pécs egykori főispánjáról elnevezve). A 4. sz. rokokóstílusú faragványokkal díszített ház 1746 körüli időből való; 11. sz. a *Pécs megyei alapítványi hivatal és takarékpénztár* pompás palotája (Kirstein Ágostontól 1894.), emeletén a *Belvárosi Katolikus Kör*. Mellette az *Erzsébet-sétátér* s ennek közepén báró Szepessy Ignác pécsi püspök (1828–1838.) szép *érszobra* (Kiss Györgytől 1893.), a jogliceum alapítására vonatkozó domborművekkel, melyek egyike azt a jelenetet ábrázolja, mikor a jogliceum alap-

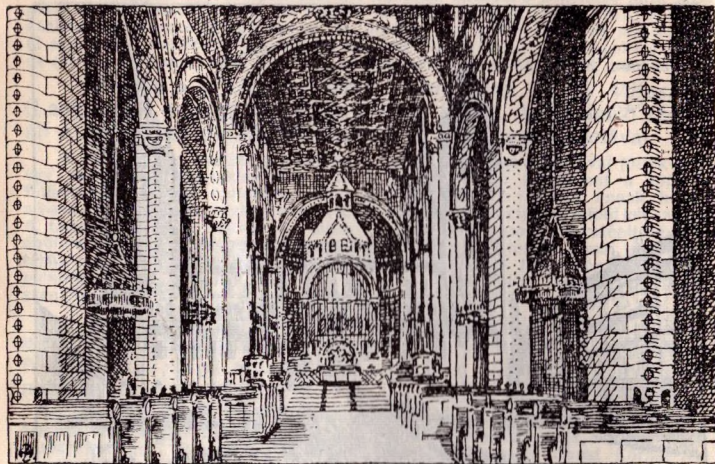

A székesegyház.

ját megveti, a másik pedig, mikor a város előjárói nagyszerű alapítványáért neki köszönetet mondanak. Ugyancsak az Erzsébet-sétátéren van *Amtmann Prosper* († 1854.) fuvalomúvész és *Weidinger Imre* fagottista emlékoszlopa, Pécs régi zenei kulturájának hirdetője. A téren kiosk áll.

A sétátér fölötti *Székesegyház-tér* Ny-i oldalán van a *püspöki palota*, melynek kertjében a régi kőbástya és Zsigmond, meg Szathmáry Gy. püspökök cimerei láthatók. A tér K-i oldalát a *Várplébánia-épület* és Káptalani levéltár zárja el s ennek hátsó része alatt van a Káptalani kriptá (szépművi vaskapuvál), a püspökök és kanonokok temetkezési helye, míg ÉNy-i részén emelkedik a város legszebb ékesége, a

****Székesegyház**, melyet a legtisztább korai román stílusban *Dr. Dulánszky Nádor* püspök restauráltatott 1882–1891-ig báró *Schmidt Frigyes* tervei szerint 5 millió K költséggel, úgyhogy ma Európa legkiválóbb románkori épületeivel kiállja a versenyt.

A székesegyház belseje.

A dóm helyén állott a római Sopianae temetője, mely a Ferenciek-utcáig terjedt. A székesegyház egyrésze már a 11. szdban Szt. István, vagy Péter király idejében elkészült. 1064. tűzvész megromlatta, de a 12. szdban újjáépült s ekkor nyerte díszítéseit. Római stílusú bazilika volt, 3 hosszanti hajóval (69×22 m), mindegyikük félkörű apszissal végződött; hosszanti oldalai végében 4 torony emelkedett, melyek az Árpádokori székesegyházak mintájára nem voltak beépítve. Lapos mennyezete helyébe 1335. és a 15. szd végén

A restauráció folytán a régi templom helyén arányainak, elrendezésének megtartásával, a külső felépítés minden jellemző vonása, egyszerű, tisztas emlékszerűség tekintetében a régihez hasonló templom keletkezett. A művész megtartotta a 4 jellemző tornyot (60 m), a K-i keskeny oldal apszisának alakját, de az egykor sima falakat lizenákkal, a két hosszanti oldalt és a főhomlokzatot oszlopos árkádokkal tagolta. A D-i oldalt Kiss

csucsíves boltozatot raktak rá, melynek nyomását a főfalakon kívül a 2–2 toronypár közé épített két sor kápolnával kellett ellensúlyozni. A törökök mecsetnek és iskolának használták és karbantartották, de a törökök kiűzése után átalakították s a hajdani altemplomi lejáratok egyrészt szétrombolták; 1807–27. Pollack Mihály új homlokzatokat épített eléje s régi alakjából teljesen kiforgatta. Dülledező voltánál fogva 1882–91. a két főfalon és a tornyok alsó részén kívül majdnem minden újraépült.

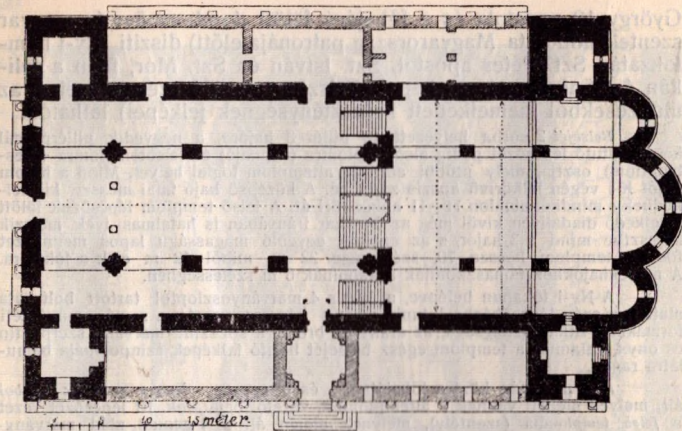
György 12 apostola és a főbejáró fölött domborműve (a magyar szentek hódolata Magyarország patronája előtt) disziti. Ny-i homlokzatán Szt. Péter apostol, Szt. István és Szt. Mór, fenn a pelikán és fönix domboru képei (Krisztus odaadó szeretetének s az üldözésekből kiemelkedett kereszténységnek jelképei) láthatók.

Belsejét 2 sorba helyezett 12 pillér 3 hajóra, a negyedik pillérpárnál keresztülhúzó lépcsőzet pedig alsótemplomra (néphajó) és felsőtemplomra (presbyterium) osztja, mely utóbbi alatt aletemplom foglal helyet. Mind a három hajót K-i végén félkörű apszis zárja be. A középső hajó falai messze kiemelkednek s mindkét oldalon 11–11 ablak töri át. A felső templom lépcsőzete fölött emelkedő diadalíven kívül még az énekparter irányában is hatalmas ívek metszik keresztbe mind a 3 hajót, s az egészet egyenlő magasságú lapos mennyezet fedi. A templom hossza 70, szélessége 22 m, miből 12 m esik a főhajóra. A mellékhajókhoz támaszkodnak a kápolnák 6 m szélességben.

A Ny-i főkapun belépve, a kórus 4 márványoszloptól tartott boltozata alatt j. a szép lépcsőházba jutunk, mely a kórusra vezet; a római művészeti formáknak ritka gazdagsága, az arany és bronz, a sokszínű márvány, szepentin és onyx, valamint a templom egész belsejét borító falképek szín pompája bámulatra ragad.

A 4. pillérpár közt a főhajóban j. és b. egy-egy díszes szőszék (ambo) áll, melyek mellett vannak a letemplomba vezető bejáratok. Itt lépcsőzet vezet a felső templomba (szentély), melynek elején áll a 4 genuai zöld márvány-monolith-oszlopon nyugvó pompás oltársátor (ciborium) alatt elhelyezett főoltár (egyszerű márványlap); a felső templom kiemelkedéseivel támaszkodik a kis oltársátor. Az architektúra legfestőibb képét a felső templomba vezető két oldal-lépcső legfelső szaka nyújtja; kiválóan szép itt a márványoszlopos, változatos díszítményű két árkád-sor, mely a presbyteriumot az oldalhajóktól elválasztja. A főülékben (apszis) a szürke carrarai márványból faragott s igen értékes onyx-kövel díszített aranyos *püspöki trón* (béma) áll; ettől j. és b. két 9-ágú aranyozott bronz-kandeláber van, a mennyezetről pedig a 12 apostol szobrával ékített óriási 60 lánгу kőrulster ereszkedik alá. Dusan aranyozott bronz-gyertyatartók állnak az árkádsorok párkányzatain is, a felső sor előtt pedig a kanonokok díszes taragású székei vannak, melyek irányában a kis oszlopközből álló árkádcskák előtt az imádság hatását jelképező angyalok karnak látható. A két mellék-hajó apszisaiban két aranyozott és emaillozott bronzoltár van, az E-iban (b.) Szt. József (szentségázzal), a D-iben (j.) Szt. István oltára, utóbbi szép email-képekkel.

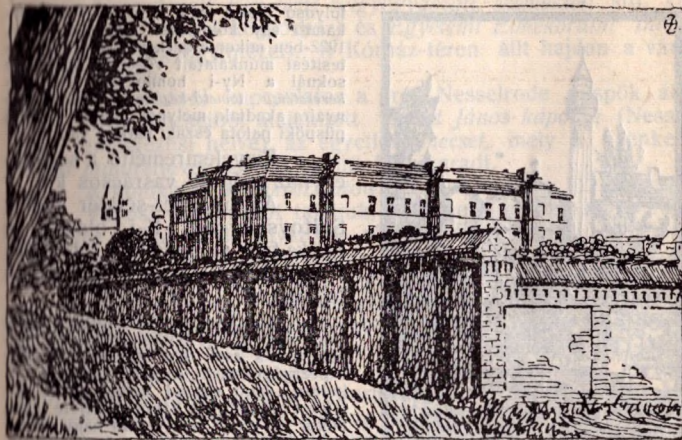
Falképei és faldíszítményei: A néphajó D-i képsora, mely a Messiás eljövételét megüdvöndülő próféták képei alatt húzódik, a bűnbeesés, Kain és Abel, Noé, a vízözön, Ábrahám és Izsák jeleneteiben a Messiásra vonatkozó, Mózes törvényhozása előtti képeket, az E-i falon pedig József, Mózes, Dávid és Salamon jeleneteiben az ugyanarra célzó Mózes-utáni eseményeket és vonatkozásokat tünteti fel. A felső templomban az Angyal üdvözlés és a Keleti bölcsék imádságában Krisztus istensége, a Jordán-vízi jelenetekben az Ő szentség-szerzője, a következő képen mint tanító és a D-i oldalon mint király és főpap, végre mint szenvedő Messiás, a főülékben pedig mint Világító bíró látható. A két főhajó lapos mennyezetén Ker. János, a 12 apostol és a szentek hosszú sora. A presbitérium 4 főpillérét a négy magyar szent (Imre, László, Margit, Erzsébet) álló alakja díszíti, a főülékben a mennyei paradicsom közepén trónoló Krisztus körül Magyarország első szent Királya és Patronája, s végre a templom két védőszentje (Péter és Pál) képei foglalnak helyet. E kétfőnek életét a mellék-hajók hosszú képsorai beszélik el. Valamennyi kép *Andréu Károly* és *Beckerath Mór* német festők művei.

A székese gyűjtemény alaprajza.

A felső templomból j. (D.-nek) nyílik a pompás **Mór-kápolna**, Mór püspök († 1070) életéből vett képekkel (*Székely Bertalantól*). Ugyanez oldalon a néphajóból nyílik a **Ur teste- (Corpus Christi) kápolna**, melyben kiváló becsűk a Szakmáry György püspök († 1524) által eredetileg szentségháznak emelt (a 18. század végén helyreállított) renaissance vörös **márványoltár** és **Lotsz Károly** falfestményei. A templom É-i oldalán van a **Mária-kápolna** *Székely Bertalan* képeivel (oltárkép: Szt. István telajánlja a koronát Máriának; a falakon: Imre herceg látomása és fogadalma a veszprémi templomban, Szt. László átkelése a Dráván, Szt. Margit a Nyulak-szigeti zárdába lép és Kapisztrán tábori miséje). A 4-ik kápolna, melyet szintén **Lotsz** képei díszítenek, **Jézus szive** físzületét és Alacoque Margit apáca legendáját állítja elénk. Az oltár felett Jézus születése, az oldalfalakon keresztrefeszítése és kicsufoltatása és Tamás apostol Krisztus oldalába mélyeszti ujját, láthatók. A sekrestye festményei *Bamberger Gusztávtól* valók.

***Dóm-múzeum.** A Mór-kápolna alatti 17,5 m hosszú teremben van elhelyezve (bejárat a déli kaputól jobbra tört ajtón, magából a székese gyűjteményből) s az 1882—1891. restaurálás alatt előkerült kőfaragványok rendszeres gyűjteménye s mint ilyen tanulságos képét nyújtja tizenhét század kulturális életének. — A múzeumnak művészettörténeti szempontból legfontosabb részle a román stílus-korszak díszítő kőfaragványainak mintegy 700 darabra rugó gyűjteménye, melynek egy része a régebbi restaurálások alkalmával építőanyagként lett felhasználva s így menekültek meg az elvesztéstől. — A töredékek egy része újból összeállítva pompás tanulmányul szolgál a műtörténészek s a magyarázó feliratok és fényképek felvilágosítást nyújtanak az évszázados emlékek rendeltetéséről. A gyűjtemény 1899. óta Hettyey Sámuel püspök intézkedéséből a püspöki (most egyetemi) könyvtár épületében volt elhelyezve dr. Gerece Péter rende-

Az ideggyógyászati és elmekörtani klinika.

zésében, míg 1925. gr. Zichy Gyula kalocsai érsek és a káptalan áldozatkész-ségéből hozták át új helyiségébe, hol dr. Szönyi Ottó rendezte szakszerűen.

Nagybecsű része a dómnak az **attempom** (25×21 m) és a két lejárathoz elhelyezett 12 szdbeli (francia eredetű, vagy legalább is francia hatás alatt készült), jelenleg a Dóm-múzeumban elhelyezett ***domboru kő-képtöredékek** hű utánzata és részben új szoborművei (*Zala Györgytől*), melynek jelképes módon az O- és Ujszövetség összefüggő képeit tüntetik fel. (Legjobbak: a vak Bámonon, a Keleti bölcsék hódolata.) Az attempom a dóm legzebb részlete, ma a halotti és nagypénteki istentisztelet tartására szolgál. Falfestményei *Lotsz Károlytól* és *Székely Bertalantól* valók.

A dóm előtti K-i obeliszk (mindkettő a budafai bányából) tövében találjuk a 4. szdbeli **ó-keresztény sirkamarát** (domboltozatu földalatti téglaeépítmény), mely Olaszországtól eltekintve egész Európában ritkítja párját. 1780. került napfényre s egy fölötté emelkedő kápolnának lehetett alsó része.

Nagybecsű falfestményei erősen megrongálódtak a behatól nedvesség következtében. E falképek: Péter és Pál apostol álló alakjai, Krisztus monogramja s díszes virágfonatokon kívül: a bérkából galambot eresztő Noé, a Keleti bölcs a Madonna előtt, Ádám és Éva az almafa mellett, Jónás, vagyis az itt eltemetett halott lekiüdvéért való könyörgés; a mennyezeten 4 szent medaillonképe, pávák, galambok, virágcsokrok. 1913. jul. 1. a vízmentesítő munkálatok alkalmával a sirkamara mellett Ny-ra egy másik sirkamarát fedeztek fel, melyben azonban festmények nincsenek, csak a halott sirládája. A bejárati

Szt. János kápolna a minarettel.

berendezett pincéi és pezsgőraktára megtekintésre méltók. Engedélyt a gyár-rodában lehet kérni.

A Scitovszky-tér D-i oldalán van a *Miasszonyunkról c. nőzárd* és *templom* (1854, oltárképe Kupperwiesertől); a templomtól Ny-ra a zárdai iskoláinak (elemi és polgári leányiskolák, tanítónőképző és leánygimnázium) pompás épülete Kirstein Ágosttól. Balra az *Apáca-utcában* (6 sz.) áll a *Nemzeti Bank* (ép. 1909.) szép épülete. A térről D-i irányban a *Ferenciek-utcájába* jutunk, hol a *Ferencrendi szerzet* (1301) *temploma* és *kolostora* áll.

A kolostort 1301. a Kórogyi-család alapította a Ferenciek részére, kik azonban 1543. a török elől elmenekülvén, a kolostor is elpusztult. A mostani kolostor és templom helyét — melyet Vecchy Gábor gróf 1701. kibővített — a Szt. Lászlórol c. Ferenciek 1687. Tüngen János Károly tábornok,

Oldább a *Kórház-téren* (hajdani török temető, melynek sírköveiből a mai reálgimnáziumot építették a jezsuiták) áll a

folyosó elején van egy harmadik sírkamra egy kőkoporsó maradványaival. 1922-ben mikor a székesegyház vízmentesítési munkálatait végezték, az ásatásoknál a Ny-i homlokzat előtt *őskeresztény temető-kápolna* falmaradványaira akadtak, melynek lejárati ajtaja a püspöki palota északi sarkán van.

Figyelemreméltó a székesegyház mögötti vasrácsos kút.

Az Erzsébet-sétány alatt a *Scitovszky-tér* K-i oldalát a *Littke-féle pezsgőgyár* (ötmeletes, pincékkel) és parkszerű kertje foglalja el.

A gyártelepet 1859. Littke Lőrinc alapította. Eleinte borkereskedéssel foglalkoztak s csak később kezdtek meg a pezsgőgyártást. A gyár rohamos fejlődése a múlt század hetvenes éveiben letolyt orosz-török háború idejére esik, mikor az orosz táborokban nagy mennyiségben fogyasztották a gyár készítményeit, melyek különösen a K-i országokban, de Olaszországban és Ausztriában is nagy piacot találtak. Évi töltés 50—60 ezer palack, melyeknek teljes készültéig, illetve forgalombahozataláig 5—6 évre van szükség. Mintaszerien

térlarancsnoktól kapták. Az itt volt ólomfedelű török mecset helyén kezdtek építeni a templomot, azon 1036 irnyi összegből, amit az ólomfödélnek 1701. történet értékesítéséből bevettek. Később a hívek áldozatkészségéből fejezték be; 1760. kibővítették és 1789. plébániává szervezték. (Megúj. 1896.)

szépen berendezett *Egyetemi belgyógyászati, szemészeti* stb. *klinika* (ezelőtt városi közkórház) és *Egyetemi Elmekörtani Intézet* (ezelőtt Elmegyógyintézet). A Kórház-téren állt hajdan a város *szigeti kapuja*.

A klinikával kapcsolatban a gróf Nesselrode püspök által 1720. török mecsetből átalakított **Szent János kápolna* (Nesselrode temetkezési helye), az egyetlen *mecset*, mely a tizenkettő közül *minarettjével* (27 m) együtt fennmaradt.

A klinikától a *Rákóczi-úton* DK-felé haladva 11. sz. a. a *Városi muzeumot* találjuk, melynek gyűjteményei *régészeti*ekre (pécsi és baranyai ősi-, római, népvándorlási és középkori leletek; a helyi iparművészet emlékei: barbár, görög, római és magyar pénzek és érmek), *néprajziakra* (népviseletek és céh-emlékek), *természettajziakra* (állatok, rovarok, lepkék, kagylók és ásványok), *iparművészeti és képművészeti osztályra* tagozódnak. *Kőfaragvány-gyűjteménye* kiegészítője a Szepessy-u. 3. sz. a. volt püspöki muzeum (I. 29. old.) *kőfaragvány-tárának*. A muzeum gyűjteményei addig, míg a kulturház elkészülhet, ideiglenes bérhelyiségben vannak összezsúfolva s éppen azért nem érvényesülhetnek méltóan. Megtekinthető belépődíjjal hétköznapokon délelőtt 9—12, délután 2—4, vasár- és ünnepnapon 9—12. Iskolák csoportos látogatásánál, tanári vezetés alatt, a muzeum igazgatójának engedélyével bármely napon és időben ingyen.

Megalapításához a legelső adományt (2000 K) Farkas István pécsi ügyvéd hagyományozta (1871). 1895. alakult meg a muzeumi bizottság. 1899. ápril. 25-én a város közgyűlése muzeum és könyvtár létesítését határozta el;

1902. megvette Juhász László régészeti gyűjteményét. Az anyag rendezését 1903. tavaszán kezdték meg s a muzeumot 1904. nov. 27-én adták át a nyilvánosságnak.

I. terem: *Természettajzi osztály*. Csigák, lepkék, ásványok, őslénymaradványok, mammoth-csontok, delfin; borszeszes üvegekben példányok a Quarnero állatvilágából. A falakon Pécs régi és újabb képei.

II. terem: *Régészeti osztály; kőkorszak*. 1—3. szekrény: pattintgatott kőeszközök; 4—6.: kőbalták, kőbuzogányok, kalapácsok, kapák, csiszoló- és őrlő-kövek a kőkorszak második korából. I. falitáblán: agancs-, agyar- és csontmaradványok. 7—9.: a kőeszközök mellett agancsos csonteszközök; 10—12.: agyagtárgyak, gyűrűk, karikák és agyagkulák, mik sülyesztő nehezékek és szivónyok-sulyoknak használtattak. II. falitábla: hálónehézékek 16—18.: agyagedények, agyagkanál, kagylóléjkanál, agyaggyűrűk, hengerlaku pohár, tűzikotró stb.; 19 és 20. már az edények első díszítésére akadunk; 21.: Szigetvári, mozsói, türbeki leletek: orsók, agancsok; 22.: Kisköszegi őskori lelet: pohár vörös agyagból agyagkúp, karika, gyöngyök stb. 23.: őskori telepen talált pörkölt árpa, a szoba közepén 25.: őskori tűzhely, rajta tűzkutyának vizforraló edény, mögötte hordozható kis tűzhely. A felső 24. szekrényben a kőkorszak legnagyobb edényeiből öblös fazék és tál. A falon Löschinger Hugónak az őskori ember életét ismertető képe.

III. terem: *Bronz- és vaskor.* 26–31. szekrényben: bronzszekők, lemezek, vésők; fegyvernemek közül: lándzsahegyek, kard- és törpenge, csákány, buzogány; háziesszközök közül: kés, sarló, horog, ár, ékszer, csüngők, karperecek, gyöngyök, tűk stb. Sok sarló is van Birjából (Baranyam.). 32–37.: tárgyak a bronzkorszak agyagiparából, mészbetetes, vagy csontporból készített pépdiszítésekkel. A falikép ezen korszak életét ismerteti. A 38. szekrényben: csüngők, karperecek, csatok, övek, fibulák stb. 39–40.: vaskorszak, urnafedők; Saturnus, Ceres szobra, kancsók meduzafővel stb. 42.: fibulák, gyertyatartók, súlymértékek, bronzkulcs, bronzfogantyú, kanalak stb. 43.: gyöngyök üvegből, bronzpohárak, tűk, bronzméses, karperecek bronzból és aranyból, gemmák, finomabb kidolgozású bronztárgyak. A 44. szekrényben: agyagmésesek, talak, mumiakéz stb., fent üvegedények, illatszerek korsók. 45. és 46. szekrények: mészes agyagból (terra sigillata). A 47. szekrényben: római kori vizes-, boros- és olajoskorsók 49–51.: régi római építkezési emlékeket tartalmaz; történelmi szempontból kiválóan érdekesek a feliratos téglák. 52–55.: bronzkori urnák, különböző alaku mészbetetes edények. 56–57.: római edények.

IV. terem: *Népvándorlás kora.* 58. szekrény: övvelszerelés Püspökszenterzsébetről, különböző pitykék, csatok, lószerszámdiszítések. 59.: avar sírlelet, a népvándorlás emlékeinek legértékesebbje Úszógról (1908); különböző nagyságú és alaku aranylemezek (ruhadíszek). 60.: népvándorlás-kori üveggyöngyök, bronzlánc, zablá, kard, pécsi, dunaszekcsői és püspökszenterzsébeti leletek. 61–63.: lándzsa és kard, továbbá kezdetleges zablá a népvándorlás korából.

Árpád-kori emlékek. 64–66. szekrények: zablák, kengyelvasak, hatalmas bilincsek, patkók, sarkantyúk. IV. tábla: Hunyadi korából való mellvért és sisak. V. tábla: páncéling, török, hatalmas kétélű fegyverek, pallosok.

Ujabbkori emlékek. 67–69. szekrényben: lakatok, kulcsok, tejszék, csáklányok. 70–72.: különböző gazdasági eszközök a 16–19. szdból. VI–VII. táblán: alabárdok, sisak, olasz, spanyol kardok a 17–18. szdból, hajlított pengéjű kard. VIII. tábla: különböző osztrák és magyar fegyverek, valamint török, pisztolyok és puskák. A tábla alatt szép rokokó-ágy (18. szd., a siklósi váról). 73.: török vízvezeteki csövek és gótiukus díszítésű téglák. 74.: régi baranyamegyei csatlós huszár felszerelése. 75.: török emlékek. IX–X. tábla: 18. szdi kardok és kovás puskák, szélpuskák, 1848-as fegyverek. XI. tábla: villás hosszucsövű puská, nyíl stb. 76–78.: 1848-as emléktárgyak. 79–85.: 18. szdi agyagtárgyak. XII–XV. tábla: a régi székesegyház díszítései barokk stílusban a 19. szd. elejéről. 86.: régi öntött és vert réztárgyak. 87.: régi vörösrézedények a 19. szd. elejéről. 88.: 19. szdi cinnevények, a céh-végel emlékei. A szekrények melletti ablakközökben ágyugolyók a szigetvári és nagyharsányi ütközetből, valamint sok céh-láda. 89–90.: céh-emlék, bábsütő-minták a 18. szd. végéről. 91.: trébelt renaissance vasdíszítések és egyéb remekbe készült céh-vasmunkák. 92.: gótlóncsér-emlékek a 19. szdból. 93–94.: különféle apróságok a 18–19. szdból: órák, pipák, legyezők, női kézimunkák, kártyák, párták, kulcstartó. 95.: La Tène-kori tárgyak. 96–97.: céh-emlékek, oklevelek, pecsételők, gyűrűk stb. 98–107.: fájánsz-edények, önmázás és festett kancsók a 18. szdból, miskolci, tatái, pápai, holicai, meiseni, óbécsei, habáni keramiai tárgyak. A falakon régi zászlók.

V. terem: Zsolnay szoba. A gyár fejlődésének pompás gyűjteménye, a muzeum ékessége.

VI. terem: *Képtár.* A pécsi festők közül: *Graits Endre, Gebauer Ernő, Böröczffy Károly és Weber Ferenc* képei; *Kiss György* szobrásztól: Zrinyi Anna nagy gipsz-szobra és a Genius; *Holló Barnabás*: II. Lajos király bronz-szobra. A „Pécsi Dalárda” győzelmi trófeái és emléktárgyai.

VII. terem: Irodahelyiség, hol a helyszüke miatt a falak festményekkel és fényképekkel vannak tele.

A folyosón a *néprajzi osztály*, 5 szekrényben baranyai néprajzi tárgyak. Az 1. szekrényben néhány tárgy van Hátsó-Indiából és Japánból. Egy másik

szekrényben 130-féle baranyai husvétii hímes tojás. A folyosó végén 8 szekrény kitűnő madár-gyűjtemény, mely az első terem természetrajzi szertartár kiegészíti. A muzeum könyvtára helyiség hiányában a Erzsébet tudományegyetem könyvtárában, a régi püspöki könyvtárban nyert elhelyezést.

A muzeum mellett van a *Dunántúli táska- és bőrönd-gyár*, vele szemben a *tejtárnok és kenyérgyár*. Itt torkollik (I-ről) a Rákóczi-útba a *Váradí Antal utca*, melyben (13. sz.) a *sebészeti klinikát* találjuk (a volt kereskedelmi fiúiskola épületében, ter. Pilch Andor, 1913.). Mellette (11. sz.) *szerb-horvát-szlavon konzulátus* s az innét nyíló *Dischka Győző utcában* (az áll. főreáliskola volt igazgatójáról elnevezve) a *Körbonctani intézet* (előbb városi tornacsarnok), vele szemben az *evangélikus templom* (ép. 1875., oltárképe Madarász Viktortól) és paplak áll. Az utca végén van a díszes *főposta-palota* (terv. Balás Ernő 1904., főhomlokzatának díszítményei és a tetőfedés a Zsolnay-gyár készítményei), mellette az *Americanum* (Deák-u. 8), honnét a Deák-utcán át a Széchenyi-térre jutunk vissza.

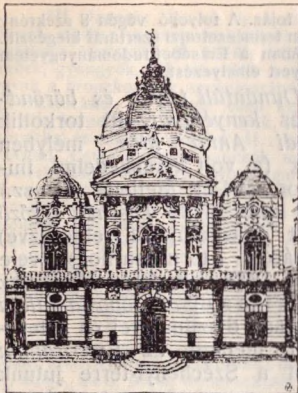
A Széchenyi-térről K-i irányban nyílik a város üzleti életének létkető ere: a *Király-utca* (elnevezve Király József pécsi püspökről 1807–1825). Az 5. sz. házban, a *Pannónia-szálló* épületében (terv. Pilch Andor) a *Dunántúli Bank* (1923) és a *Hamertl K. kesztyűgyár* (1861) raktára. (A gyár Ferenc-u. 1. sz. alatt van.) A 8. sz. ház falában Nendtvich Tamásnak, Pécs főrajja jeles ismertetőjének emléktáblája. (A Mecsek-Egyesület jelvényében a róla elnevezett Doronicum Nendtvichi virágot viseli.)

Tovább a Domonkoszárda helyén a finom francia stílusban épült *Nemzeti Színház* (*Lang és Steinhardt* műve, 1895), homlokzatán Zsolnay-féle pirogránitból készült mellszobrok, kupoláján Genius-szobor *Kiss György*től.

A színház 1200 személy számára épült; két emeletén 40 páholy, a földszinten 210 ülőhely van elhelyezve. Pompás, tágas előcsarnoka (föltötte cukrászda) és lényeg telcsőháza díszesek. A szinpadra kocsival is fel lehet menni.

A pécsi színházet multjának nyomait csak 1817. találjuk meg, mikor a város tanácsa Király József püspöktől az akkor oltár és templomi dísz nélkül, üresen állott pálos-templomot kérte — eredménytelenül — színelőadások céljaira 1821-ből már színlap is maradt. A színelőadásokat 1840-ig magánházaiban tartották. 1839. a német Polgári Kaszinó saját házában (a mai kir. tábla helyén) udvarában kért színház építésére engedélyt, mit a hely-

tartótanács engedélyezett. 1840. felépült a színház, melyet Schmidt Sándor pesti német színgazgató nyert el 3 évre, néha-néha magyar előadásokat is tartva német színészeivel. Havi Mihály és Szabó József társulata 1846. nov.-tól 1847. márc.-ig magyar előadásokat tartott. Az ötvenes évek elején a németek foglalták el ismét a színházat, majd ősztől tavaszig magyar, tavasztól nyár közepéig német színtársulat működött, míg végre 1876-ban

Nemzeti színház.

Ez a telektömb a mai Perczel-u., Király-u., Boltív-köz és Kazinczy-ut-cák közti rész, melynek a Kazinczy- és Perczel-utcai sarok részén török temető volt, míg a Polgári Kaszinó tel-

A színházzal szemben a *penzügyigazgatóság és állampénztár*; ugyanott a *Délmagyarországi Kereskedelmi Bank* r.-t. (szép vasrács-munkái a Mestrits-gyárból). Mellette (török fürdők helyén) áll a *Nemzeti Kaszinó* (alap. 1838.) fényesen berendezett otthona (ép. 1894.) szép kerthelyiséggel s benne Zsolnay eozin-díszkútjával. A kaszinó sokat fáradozott a magyar színesztellendítésén s meleg pártfogója minden hazafias mozgalomnak. A kaszinó épületében a *Magyar Áll. Hitelbank* pécsi fiókja.

Tovább a D.-nek nyíló *Kazinczy-utcában* (melyet a 19-ik szdíg Dominikánus-utcának neveztek) a *Polgári Kaszinó* (1883) s az utcával szemben az *Apollo-mozgósínház* (ép. 1912. Károlyi Emil, fallfestményei Gebauer Ernőtől; 517 ülőhely, kerthelyiségében 564 ülőhely), mellette a *Kereskedelmi és iparkamara* (1881).

A *Király- és Mór-utca* sarkán (régii török fürdő helyén) áll a *Kölcsönös Segélyző Egylet* (al. 1866.) és a *Kereskedelmi és Iparbank* szép épülete. Tovább a Király-utca végén (itt volt a város budai kapuja) a püspöki *liceum kéttornyú temploma* s a

a város közgyűlése a német előadásokat végkép betiltotta. A magyar színészet gyorsan fellendült, a hatvanas években fénypontját érte el. A régi színház igazgatói voltak: Follinusz, Károlyi, Csóka, Völgyi, Aradi, Geröfy, Bogóy, aki operatársulatot is tartott. A régi színházat tűzveszélyes volta miatt betiltották. 1887-ben Somogyi Károly színigazgató szinkört építtetett a tornacsarnok mellé (a mai főposta mögé) s itt tartott a tavaszi hónapokban előadást. Az új színház 1893–95. épült fel s azt 1895. nov. Somogyi Károly társulata nyitotta meg.

A színház mellett van a *Dominikánus-ház* (emléktáblával megjelölve), a régi dominikánus templom helyén, hova a török hódoltság után idetelepített Domonkoszteret építtette azt azon telken, melyet a birto

kén török mecset állt, melyet a domonkosok félszázadot meghaladó ideig használtak templomnak. A templom oltárképei (egyik Dorfmeister Jánostól) jelenleg a sásdi templomban vannak.

volt jogakadémia és püspöki tanítóképző-intézet épületében elhelyezett *állami főreáliskola*.

Helyén a török időben mecset állt, melyet előbb az ó-hitűek foglaltak el; később kórház lett s helyére építették (1741) a pálosok nagy kolostorukat és templomukat, míg a rend feloszlása után az egész vagyon a tanulmányi alaphoz csatoltatott. Ezután a kolostor és templom pusztán állt; 1818 táján a kolostort mulatóhelynek, a templomot pedig szénaraktárnak használták, míg Szepessy Ignác püspök 1832. Baranyamegyétől megvette s mai alakjában helyreállította.

Nagy Lajos egyetemének megszűnése (1540 körül) után Pécs főiskola nélkül maradt. 1785. a jogakadémia Győrből idehelyeztetett, de 1802. ismét visszakérült Győrbe. Később Szepessy békzségéből először bölcsészeti kar (1831), később jogi kar (1833) is alapított latin tannyelvvel, melyet 1845. magyar tannyelv váltott fel. 1849. Beitovszky a jogi kart beszüntette s ez sok huza-vona után csak 1865. lett újra felállítva. Az Erzsébet-egyetem idehelyezésével 1923. a jogi fakultás a központi egyetemen nyert elhelyezést és ide az *áll. főreáliskola* került. A mai áll. főreáliskola mint Magyarország első 3 osztályú reáliskolája 1857. nyit meg német tanítási nyelvvel, amit csak 1861/2-ben váltott fel a magyar tannyelv. 1870/1-ben az állam vette át s hatosztályúvá fejlesztette. 1876/7-ben már teljes nyolcosztályú volt az inté-

A Széchenyi-térről É-nak húzódó *Szepessy-utcában* 3. sz. alatt, a volt püspöki könyv- és éremtár helyén (alap. Klímó György püspök 1774-ben, mai helyén Szepessy püspök által 1832 óta) az *Erzsébet tudományegyetemi könyvtár*.

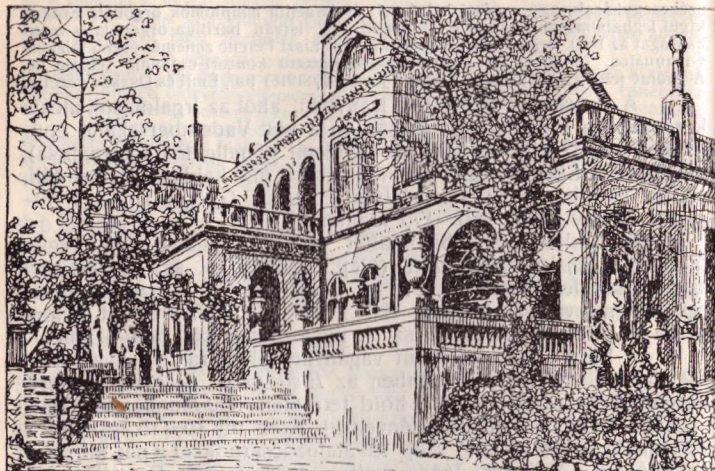
Az Erzsébet-egyet. könyvtárt, mely a pozsonyi jogliceum és a városi könyvtár anyagából alakult meg, a csehiek 1919. teljesen lefoglalták. Az egyetem Pestre menekülése után újabb szervezését Dr. Lukinich Imre, az egyetem akkori rektora 1921. kezdte el, maga mellé vévén Dr. Asztalos Mik-

Püspöki liceum temploma.

zet, mely 1914-ig szorongott szűk helyiségében. Ekkor költözött Rákóczi-út 80. sz. a. új palotájába, hol azonban csak pár évet tölthetett (közben a szerbek teljes berendezését és felszerelését elvitték), mert szép új épületét át kellett adni a központi egyetem céljaira, a főreáliskola pedig a liceumba került.

tár egyedüli tisztviselője volt. A szervezést Lukinichtől 1923. Dr. Nagy József egyetemi tanár vette át, kit mint könyvtárigazgató Dr. Várkonyi Hildebrand váltott fel (1925. március). A könyvtár több könyvtárt vásárolt meg s adományok útján is összesen 32 könyvtár anyagát olvasztotta magába, mikor 1923 nyarán Pécsre költözött.

Zsolnay-majolikagyár.

b) Budai külváros.

A Király-utcában a liceumon (I. 29. l.) túl pár lépésre (vill. megálló) nyílik D-i irányban a *Felsőmalom-utca*, melyben több klasszicisztikus díszítésű ház áll (3. 19., 23. sz.) kis domborművekkel az ablakok fölött. Itt van (23. sz.) a *Park-mozi* bejárata is (Pilch A. terv. ép. 1921-ben. Benn 634, gyönyörű nyári kerthelyiségben 1141 ülőhely; falfestményei Gebauer Ernőtől).

Az utca D-i végén, a Rákóczi-út sarkán *Engel Adolf és fiai parketgyára* s a Rákóczi-út 60 sz. a. az *Engel-féle gőz- és kádfürdők*.

A Sörház-utcai vill. megállótól É-ra a *Sörház-utca* vezet az *Agoston-térre*, hol a budai külv. népiskola, az *Agoston-templom* (ép. 1702., renoválva 1912 és 1925) és plébánialak áll, mely azelőtt az Agostonrendi remeteszervezetek zárdája volt. A térről látjuk a hegyen épült *Havi boldogasszony-kápolnát* (247 m), mely a budai külv. plébániához tartozik s ahonnan gyönyörű kilátás van a városra és vidékére.

A kápolnát az 1697. dult pestis szerencsés megszűnése után a hívők fogadalomból építették, emberi erővel hordván fel minden építőanyagot; 1710

óta fogadalmi templom, 1739. kibővítették; 1780. aug. 28. éjjel belsége leégett s ezután belső felszerelését dízebben képezték ki.

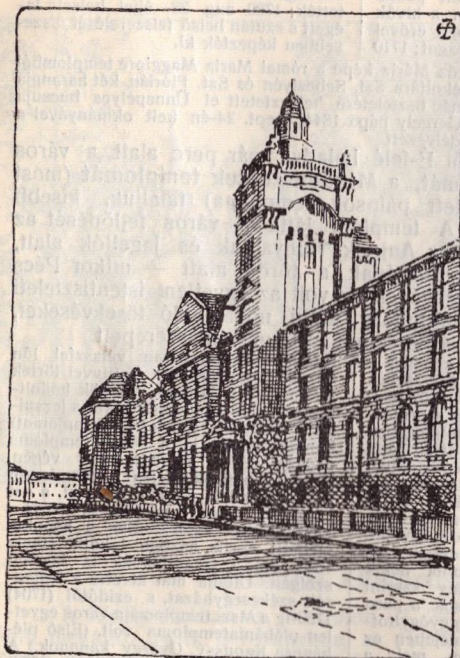
A márványfőoltár Szűz Mária képe a római Maria Maggiore templomból megáldva hozott; két mellékoltára Szt. Sebestyén és Szt. Flórián, két harangja pedig Szt. István és Szt. Ignác tiszteletére helyzetetett el Ünnepléyes bucsuja aug. 5-én, mely napra XVI. Gergely pápa 1844. szept. 24-én kelt okmányával a hívőknek teljes bucsút engedélyezett.

Az Agoston-térről É-felé haladva pár perc alatt a város egyik legrégebbi templomát, a **Mindenszentek templomát** (most a Pécsre visszatelepített pálosok temploma) találjuk, kisebb temetővel körülvéve. A templom látta a város fejlődését az Árpádok és különösen az Anjouk, Hunyadiak és Jagellók alatt, tanuja volt Pécs pusztulásának a török alatt — mikor Pécs kevésszámú kereszténységének ez volt az egyetlen istentisztelet helye — s látta a hódoltság utáni ujjaalakuló törekvéseket, mikor egy évszázadon át egyetlen plébániaként szerepelt.

Keletkezése (Haas M. szerint) a 11. szdra érik, felszentelése (Kerseclics zágrábi kanonok szerint) 1157-ben. A 16. szd második felében a protestánsok voltak Pécsen többségben (Sennyei váci püspök szerint 30 kath. család, akik mind a külvárosokban laktak és 1000 török és protestáns család) s kath. pap hiányában világi egyének végezték az egyházi funkciókat. Mikor a jezsuita missió megjelent, akkor a törökök a Mindenszentek templomát átengedték volna nekik használatra. (A hagyomány szerint azért, mert a missionáriusok a pasa egyetlen beteg leányát meggyógyították.) A török hódoltság idejében ez volt az egyedüli templom, mely a keresztény felekezetek részére meghagyott s itt folyt le az unitár. Válásuti és evang. Skarica közötti ugynevezett *Pécsi disputa*, mely a Pécsi Codexben van megörökítve. A felekezetek közt a templom használata miatt felmerült surlódások kiegyenli-

tésére a templomban válaszfal tönk huzva, melyet később boltíttvel törtek át, ami ma is látható. A török hódoltság alól való felszabaduláskor a jezsuiták a főmecezet (a mai belv. templomot) kapták, mikor is a Msz. temploma papság nélkül maradt, 1687 végén, Radonay püspök idején a templomot két odarendelt kápián látta el, s ezt használta maga a püspök is (1687—1703-ig), aki valószínűleg a kápolna mellett egyik házában lakott, amely 1630 óta a jezsuitáknak is lakásul szolgált. Utódja már átvette a restaurált székesegyházat, s ezidőtől (1704) 1780-ig a Msz. temploma a város egyetlen plébániatemploma volt. (Első plébánosa Kapussy György kanonok.) A jezsuita-rend feloszlatásakor (1773) a belv. templom mint ifjusági templom szerepelt, míg 1780. a belv. templom és székesegyház plébánia-templomává tételekor, a Msz. templomának plébánia jellegé végleg megszűnt.

A Király-utca folytatását képező *Kossuth-utca* (31 sz. a. a Budai Külv. Kath. Kör al. 1898., ép. 1906.) a tágas, egy részében még kiépítetlen *Irányi Dániel térre* (6. sz. a. az *Állami borpince*) vezet, melyet a Rákóczi-út szel ketté. A Rákóczi-út 80 sz. alatt az áll. főreáliskola volt palotájában (1914., Pilch Andor) most a **Központi egyetem** (jogi és bölcsészeti kar, rektor, orvoskari dekánatus, Röntgen-intézet) van.

Az egyetem központi épülete.

A Közp. Egyetem Ny-i oldala mentén húzódó *Légszeszgyár-utcában* van a *gázgyár* (ép. 1870., kibővítve 1878. és 1889) és a *városi villamostelep*, míg az Irányi Dániel tér D-i részén a *dohánygyár* (ép. 1911–3., Zobl Lajos) szép épületszortja van.

1818. a szerb megszállás előtt a tisztviselőknél és altisztjeiken kívül 145 férfi és 388 női munkás dolgozott, akik hetenként 750 kg szivarkadóhányt és 5 millió különböző fajú cigarettát gyártottak, amit ujabban évi 360 millióra akarnak fokozni. Később a gyár valószínűleg csak kivitelre szánt szivarokat gyárt.

A dohánygyártól K-re van a *budai külv. pályaudvar*. A tér még kiépítetlen részére több középület van tervezve. A tér nyugati részén, a városi bérház fölött áll az *áll. elemi iskola* szép

A m. kir. Erzsébet

Tudományegyetem az 1912. XXXVI. t.-c. állította fel a pozsonyi jogakadémia helyére s a jogi és államtud. karral 1914/15. meg is kezdte működését; a bölcsészettud. és az orvostud. kari tanárai 1918. neveztek ki, működésüket az 1917/18. II. és az 1918/19. tanév I. felében kezdték meg. A megszál-
ló csehek 1919. szept. 22. az egyetemet teljes egészében végleg birto-
kukba vették, egész felszerelését lefoglalták. A száműzött egyetem átmenetileg Budapesten talált otthont, az 1921. XXV. t.-c. pedig Pécsre helyezte át. A pécsi püspök átengedte az 1772. alapított könyvtárát, a város nagy kórházát, más tud. intézetek egyetemi intézetekké és klinikákká alakították át. Az egyetem központja az áll. főreáliskola épületét, mely utóbbi a jogikarba beolvadt joglyceum épületét nyerte el. 1923/24. I. felében a bölcsészeti, jogi és államtud. kar már modern épületekben nyílt meg, 1924/25. pedig az orvoskar is jól felszerelt klinikákban tartotta meg előadásait.

épülete, mely jelenleg egyetemi internátus (Nagy Lajos kollégium), mellette új városi bérház. Mögötte a Park-mozi Ny-i homlokzatát látjuk, míg a tér DK-i részén a parkká és *botanikus-kertté* átalakítandó *régi temető* (1830–1904) s azon túl a *Balokányi-tó* a városi uszodával, mögötte kis ligettel terül el.

Az Irányi Dániel térről nyíló (a Rákóczi-út folytatását képező) *Zsolnay Vilmos utca* K-i végén, közel a vill. vasút végállomásához, van a világhírű

***Zsolnay-gyár**, mely 7 Ha területet foglal el; rendszeres időben 800 munkása, szobrásza és rajzolóművésze van.

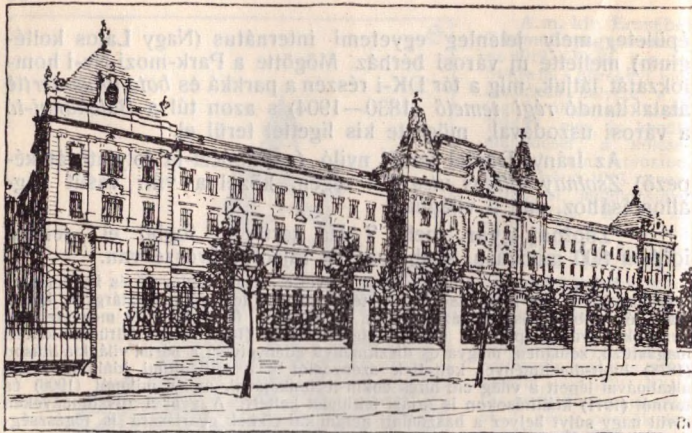
Mikor Zsolnay Vilmos 1864. átvette, csak téglavető és kezdetleges fazekasműhely volt rajta. Zsolnay a téglagyártást, terracotta-disztárgyak készítését és jobbminőségű háziédenyek előállítását fejlesztette és megvetette a keramikai gyár alapját. A bécsi vilákiállításán (1873) óriási feltűnést keltett magasztűz, zománcu, magyaros díszterményű edényeivel; a párisi vilákiállításán (1878) ivoir-díszterményei keltettek szenzációt s a milániumi kiállítás (1890) alkalmával lépett a világ elé híres ezoin-technikájával, ami a milánói (1906) és torinói (1911) kiállításokon is óriási feltűnést keltett. A gyár a díszterményeken kívül nagy súlyt helyez a használati keramikai cikkek gyártására is (egészségügyi cikkek, építészeti szakmába vágó anyagok, kályhák, pirogránit stb).

A gyártól É-ra fekvő domb oldalán van a Zsolnay-család *gyönyörű mauzoleuma* (ép. 1902–3., Sikorski Tádé tervei szerint). Utolsó részletéig a gyár temékeiből készült s az építésnél és díszítésnél a gyár majd minden ágazata érvényesült. (A feljárt két oldalán elhelyezett oroszánok s a kerítésfal fedőlapjai sózománcos kőgyurmányból készültek, a mauzoleum egész külseje pyrogránitból való.)

A belső falburkolat színes zománcokkal bevont, részben aranyozott *lavence*; a kupolában betétszerűen elhelyezett domborművi angyalok és a sírbolt felső nyílását körülzáró korlát majolika. Az oltáron, a függőlámpán és a sírbolt közepén álló szarkofágon alkalmazást talál, grés-technikával kombináltan, az ezoin is. A szobrászmunkákat néhai *Abt Sándor* akad. szobrászművész készítette.

A Zsolnay-gyáron túl K-re, az országút mentén van a *Gyárvaros*, *Pécs-gyárvaros állomás* és Pécs-Ujhegy állomás (a Pécs–bátaszéki vonalon) s ezek közelében a Dunagözh. Társ. *üzegi központi villanytelepe* és *szénmosója* (L. a bányatelepeknél.)

Közelében (Mohácsi országút 16.) a *Baranyai agráripár r.-t.* (azelőtt Scholz A. sörgyára), mely a Mezőgazdasági sörgyár és malátagyár (1908), a Sertéshizláló és áruraktár (1883) és a Bicsérdi gazdaság r.-t. (1918) egyesüléséből keletkezett. A vállalat malátagyárat, szalámi- és husfeldolgozógyárat, gőzmalomot és sertéshizláló üzemet (100 munkás), gazdaságaiban pedig mezőgazdasági üzemet folytat (350–400 munkás). A készített maláta egészében, a téliszalámi egy részében külföldre lesz szállítva.

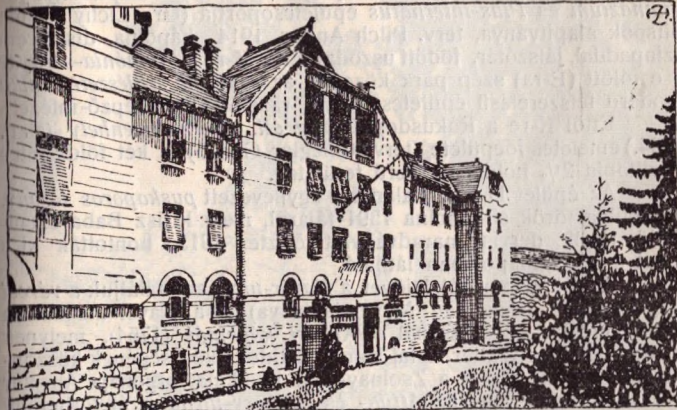
Zrínyi Miklós reáliskolai nevelőintézet.

c) Szigeti külváros.

Az Erzsébet-sétaterről a Radonay-, Klimó- és Árpád-utcákon át a Damjanich-utcát érjük, hol 22. sz. a. nagy kertben áll a megyei árvaház (alapítva 1890), 100 árva elhelyezésére berendezve. Az épületet Stankovits György tervei szerint 1893. Baranya vármegye emeltette. (Az árvaház mellett É-nak szép szőlőskertek és nyaralók.) A Damjanich-utcán tovább (Ny-felé) menve a Rökusdombot érjük, hol az állami gyermekmenhely áll (l. 38 old.).

Az Erzsébet-sétaterről a Radonay-utcán és az ennek folytatását képező Báthory-utcán át az Attila-utcába jutunk, hol (É) jobbra a szép parkban álló, volt katonai kórházban (1889) az egyetemi bőr- és bujakór-klinika van elhelyezve, míg az Attila- és Makár-utcák sarkán a szigeti külvárosi népiskolában (ép. 1894.) a városi fiú-felsőkereskedelmi iskola (melynek Deák-utcai szép épülete ma a sebészeti klinika) talált ideiglenes otthont (1922).

A Makár-utcában tovább (Ny) laktanyák, azon túl a modern berendezésű Pannónia-sörgyár (újjaép. Károlyi Emil, 1912.), mely üzemi hétköznapokon d. e. és d. u. a gyárigazgatóság előzetesen kikért engedélye alapján megtekinthető. Egyike az

Erzsébet tud. egyetem: nőgyógyászati klinika.

ország legrégebb sörgyárainak, melynek telepén már 200 évvel ezelőtt a Németországból idevándorolt Pucher alapított sörgyárat; 1911 óta részvénytársaságé. — Makár-u. 61. sz. házon van Pap-Váry Elemérné Sziklay Szerénának, a Magyar Hiszekegy szerzőjének emléktáblája (1926 június 27).

A Szigeti külvárosba vezető fővonal a Széchenyi-térről kiágazó Ferenciek-utcája (villamos vonal), melyhez a Kórház-téren a Szigeti országút csatlakozik (7. sz. a. Czirják I Antal műjéggyára és kőbányai sörraktára, 14. sz. a. Schützer S. és fia szappangyára). Ennek végén (a vill. vonat végállomása) találjuk a Zrínyi Miklós reáliskolai nevelőintézet épületcsoportját. (Azelőtt Honvéd hadapródiskola, melyet a szerb megszálló csapatok teljesen kifosztottak.)

Átellenében a huszár- és tüzér-laktanya, ettől D-re a katonai gyakorlótéren a PAC sporttelep, tőle K-re a már régen felhagyott szigeti külv. temető, alatta az izr. temető, ezzel szemben a sérülésházaló s vele kapcsolatos gőzmalom, fölötté városi kislakás-csoport. A gyakorlótértől Ny-ra a löverseny-pálya fedett tribünnel.

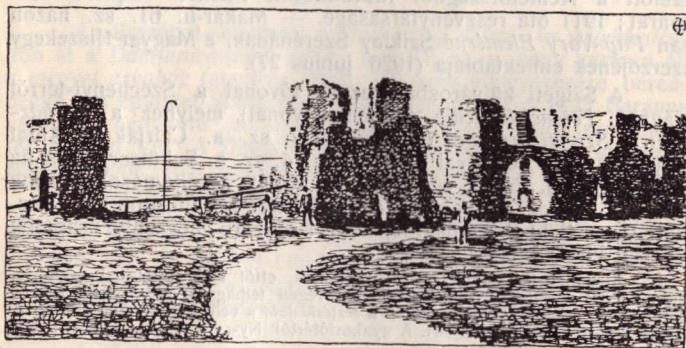
A Zrínyi Miklós intézet mögött É-ra, a Makár-utcában (elnevezve Makár János ezredesről, aki Pécsnek a törököktől való visszavételénél tanúsított hősi magatartásáért többek között

a Makár-hegyet is ajándékolta) van a *Pius-alapítványi főgimnázium* és *Pius-internátus* épületcsoportja (Gr. Zichy Gyula püspök alapítványa, terv. Pilch Andor, 1914., kápolna, díszterem szinpaddal, játszótér, fődöntő uszoda). Ettől K-re a *Pannónia-sörgyár* s e fölött (É-ra) szép park közepén az *egyetemi szülészeti klinika* modern felszerelésű épületcsoportja (azelőtt bábaképző-intézet).

Ettől K-re a Rókusdombon az *áll. gyermekmenhely* (alap. 1904.) emeletes főépülete (terv. Cziegler Győző) és két földszintes pavillonja $2\frac{1}{2}$ hold parkszerű területen.

Az épület D-i kertfalánál a ugynevezett *puskaporos torony*, eredetileg török sírkápolna 1591 tájáról, mely Idrisz Baba szentéletű török dervis maradványait őrizte. 1913. bontották ki s most eredeti állapotában látható.

A Rókusdombról lejövet a *Xavér-utcában* találjuk a *városi szegényházat* (régebben Mayer-laktanya) s a Xavér-utcának a Makár-utcába torkolásánál a *Xavéri kápolnát* (1754), melynek új berendezése Walter Antal kanonok áldozatkésztségének köszönhető. (Majolika-oltára a Zsolnay-gyár munkája, orgonája Angster gyárából.) Innét vagy az *Attila- és Báthory-utcákon* át térhetünk vissza az Erzsébet-sétátra, vagy a Makár-utcán végig a Ferenciek-utcájába s azon a Széchenyi-térre.

Tetyei romok.

Tetyei romok.

PÉCS KÖRNYÉKE.

A Mecsek-hegység.

A Mecsek-hegység az északi szélesség $46^{\circ} 5'$ -től $46^{\circ} 15'$ -ig és Greenwich-től számítva a keleti hosszúság 18° -ától $18^{\circ} 25'$ -ig, átlag 45 km hosszúságban és 10–12 km szélességben terül el. Völgyei a nyugati részen inkább É-D, a keleti részen pedig K-Ny-i irányt követnek. A nyugati részen kevés olyan csúcs van, mely az átlagos 500 m magasságon fölül emelkedik, míg a keleti részen, bár itt magas gerinceket találunk, több az átlagos 500 m-t meghaladó csúcs.

A hegység Ny-i lejtőin kiterjedt szőlőművelés folyik s a pécsi bor kiváló zamatu, erős bor.

Az egész Mecseket erdő borítja; a turista napokon át bolyonghat benne. Az erdő túlnyomó részben gyertyán, bükk, cser és tölgyből áll. Fenyőerdőt csak pár helyen találunk. Az erdőség legnagyobb részben a pécsi püspökség, káptalan, papnevelő-intézet, székesegyház, Pécs város és a közalapítvány

Szt. János kápolna a minarettel.

berendezett pincéi és pezsgőraktára megtekintésre méltók. Engedélyt a gyár-irodában lehet kérni.

A Scitovszky-tér D-i oldalán van a *Miasszonyunkról c. nőzárda és templom* (1854, oltárképe Kupperwiesertől); a templomtól Ny-ra a zárda iskoláinak (elemi és polgári leányiskolák, tanítónőképző és leánygimnázium) pompás épülete Kirstein Ágosttól. Balra az *Apáca-utcában* (6 sz.) áll a *Nemzeti Bank* (ép. 1909.) szép épülete. A térről D-i irányban a *Ferenciek-utca*-jába jutunk, hol a *Ferencrendi szerzet (1301) temploma és kolostora* áll.

A kolostort 1301. a Kórógyi-család alapította a Ferenciek részére, kik azonban 1543. a török elől elmenekülvén, a kolostor is elpusztult. A mostani kolostor és templom helyét — melyet Vecchy Gábor gróf 1701. kibővített — a Szt. Lászlórol c. Ferenciek 1687. Tüngen János Károly tábornok,

Odább a *Kórház-téren* (hajdani török temető, melynek sírköveiből a mai reál-gimnáziumot építették a jezsuiták) áll a

folyosó elején van egy harmadik sírkamra egy kőkoporsó maradványaival. 1922-ben mikor a székesegyház vízmentesítési munkálatait végezték, az ásatásoknál a Ny-i homlokzat előtt *öskeresztény temető-kápolna* falmaradványaira akadtak, melynek lejárati ajtaja a püspöki palota északi sarkán van.

Figyelemreméltó a székesegyház mögötti vasrácson kút.

Az Erzsébet-sétány alatt a *Scitovszky-tér* K-i oldalát a *Littke-féle pezsgőgyár* (öteemeletes, pincékkel) és parkszerű kertje foglalja el.

A gyártelepet 1859. Littke Lőrinc alapította. Eleinte borkereskedéssel foglalkoztak s csak később kezdtek meg a pezsgőgyártást. A gyár rohamos fejlődése a múlt század hetvenes éveiben lefolyt orosz-török háború idejére esik, mikor az orosz táborokban nagy mennyiségben fogyasztották a gyár készítményeit, melyek különösen a K-i országokban, de Olaszországban és Ausztriában is nagy piacot találtak. Évi főltés 50–60 ezer palack, melyeknek teljes elkészültéig, illetve forgalombahozataláig 5–6 évre van szükség. Mintaszerűen

5–6 évre van szükség. Mintaszerűen

térparancsnoktól kapták. Az itt volt ólomfedelű török mecset helyén kezdtek építeni a templomot, azon 1036 frtnyi összegből, amit az ólomfödének 1701. történet értékesítéséből bevettek. Később a hívek áldozatkészségéből fejezték be; 1760. kibővítették és 1789. plébániává szervezték. (Meguj. 1896.)

szépen berendezett *Egyetemi belgyógyászati, szemészeti stb. klinika* (ezelőtt városi közkórház) és *Egyetemi Elmekörtani Intézet* (ezelőtt Elmegyógyintézet). A Kórház-téren áll hajdan a város szigeti kapuja.

A klinikával kapcsolatos a gróf Nesselrode püspök által 1720. török mecsetből átalakított **Szent János kápolna* (Nesselrode temetkezési helye), az egyetlen *mecset*, mely a tizenkettő közül *minaretjével* (27 m) együtt fennmaradt.

A klinikától a *Rákóczi-úton* DK-felé haladva 11. sz. a a

Városi muzeumot találjuk, melynek gyűjteményei *régészeti* (pécsi és baranyai ős-, római, népvándorlási és középkori leletek; a helyi iparművészet emlékei: barbár, görög, római és magyar pénzek és érmek), *néprajziakra* (népviseletek és céh-emlékek), *természetrajziakra* (állatok, rovarok, lepkék, kagylók és ásványok), *iparművészeti és képzőművészeti osztályra* tagozódnak. *Kőfaragvány-gyűjteménye* kiegészítője a Szepessy-u. 3. sz. a. volt püspöki muzeum (I. 29. old.) kőfaragvány-tárának. A muzeum gyűjteményei addig, míg a kulturház elkészülhet, ideiglenes bérhelyiségben vannak összezsúfolva s éppen azért nem érvényesülhetnek méltóan. Megtekinthető belépődíjjal hétköznapokon délelőtt 9–12, délután 2–4, vasár- és ünnepnapon 9–12. Iskolák csoportos látogatásánál, tanári vezetés alatt, a muzeum igazgatójának engedélyével bármely napon és időben ingyen.

Megalapításához a legelső adományt (2000 K) Farkas István pécsi ügyvéd hagyományozta (1871). 1895. alakult meg a muzeumi bizottság. 1899. ápril. 25-én a város közgyűlése muzeum és könyvtár létesítését határozta el;

1902. megvette Juhász László régészeti gyűjteményét. Az anyag rendezését 1903. tavaszán kezdték meg s a muzeumot 1904. nov. 27-én adták át a nyilvánosságnak.

I. terem: *Természetrajzi osztály.* Csigák, lepkék, ásványok, őslénymaradványok, mammoth-csontok, delfin; borszeszes üvegekben példányok a Quarnerói állatvilágából. A falakon Pécs régi és újabb képei.

II. terem: *Régészeti osztály; kőkorszak.* 1–3. szekrény: pattintgatott kőeszközök; 4–6.: kőbalták, kőbuzogányok, kalapácsok, kapák, csiszoló- és őrlő-kövek a kőkorszak második korából. I. falitábla: agancs-, agyar- és csontmaradványok. 7–9.: a kőeszközök mellett agancsos csonteszközök; 10–12.: agyagtárgyak, gyűrűk, karikák és agyaggyalák, mik súlyesztő nehezékek és szövőszék-súlyoknak használtattak. II. falitábla: hálónéhezékek. 16–18.: agyagedények, agyagkanál, kagylóhéjánál, agyaggyűrűk, hengeralaku pohár, tűzikotró stb.; 19 és 20. már az edények első díszítésére akadunk; 21.: Szigetvári, mozsói, turbéki leletek; orsók, agancsok; 22.: Kiskőszegi őskori lelet: pohár vörös agyagból agyagkúp, karika, gyöngyök stb. 23.: őskori telepen talált pörkölt árpa, a szoba közepén 25.: őskori tűzhely, rajta tűzkutyákon vízfóraló edény, mögötte hordozható kis tűzhely. A felső 24. szekrényben a kőkorszak legnagyobb edényeiből öblös fazék és tál. A falon Lösschinger Hugónak az őskori ember életét ismertető képe.

III. terem: *Bronz- és vaskor.* 26–31. szekrényben: bronzszekők, lemezek, vésők; fegyvernemek közül: lándzsahegyek, kard- és törpenge, csákány, buzogány; háziesszközök közül: kés, sarló, horog, ár, ékszer, csüngők, karperecek, gyöngyök, tűk stb. Sok sarló is van Birjánból (Baranyam.). 32–37.: tárgyak a bronzkorszak agyagiparából, mészbetűtes, vagy csontporból készített pépdiszítésekkel. A falikép ezen korszak életét ismerteti. A 38. szekrényben: csüngők, karperecek, csatok, fibulák stb. 39–40.: vaskorszak, urnafedők, hamvakkal és emléktárgyakkal. 41.: vallási tárgyak, Mithras istenség feje bronzból; Saturnus, Ceres szobra, kancsók meduzafóvel stb. 42.: fibulák, gyertyatartók, sulymértékek, bronzkulcs, bronzfogantyú, kanalak stb. 43.: gyöngyök füvegből, bronzpohárkák, tűk, bronzmészes, karperecek bronzból és aranyból, gemmák, finomabb kidolgozású bronztárgyak. A 44. szekrényben: agyagmészesek, tálak, mumihárkák, tűk, fent üvegedények, illatszerek korsók. 45. és 46. szekrények: mészesek agyagból (terra sigillata). A 47. szekrényben: római kori vizes-, boros- és olajkorsók. 49–51.: régi római építkezési emlékeket tartalmaz; történelmi szempontból kiválóan érdekesek a feliratos téglák. 52–55.: bronzkori urnák, különböző alakú mészbetűtes edények. 56–57.: római edények.

IV. terem: *Népvándorlás kora.* 58. szekrény: övfelszerelés Püspökszent-erzsébetről, különböző pilyékek, csatok, löszerszámdiszítések. 59.: avar sírlelet, a népvándorlás emlékeinek legértékesebbje Úszögéről (1908); különböző nagyságú és alakú aranylemezek (ruhadíszek). 60.: népvándorlás-kori üveggyöngyök, bronzlánc, zabla, kard, pécsi, dunaszekcsői és püspökszent-erzsébeti leletek. 61–63.: lándzsa és kard, továbbá kezdetleges zabla a népvándorlás korából.

Árpád-kori emlékek. 64–66. szekrények: zablák, kenyélyvasak, hatalmas bilincsek, patkók, sarkantyúk. IV. tábla: Hunyadi korából való mellvért és sisak. V. tábla: páncéling, török, hatalmas kétélű fegyverek, pallosok.

Újabbkori emlékek. 67–69. szekrényben: lakatok, kulcsok, fejszék, csákányok. 70–72.: különböző gazdasági eszközök a 16–19. szdből. VI–VII. táblán: alabárdok, sisak, olasz, spanyol kardok a 17–18. szdből, hajlított pengéjű kard. VIII. tábla: különböző osztrák és magyar fegyverek, valamint török, pisztolyok és puskák. A tábla alatt szép rokokó-ágy (18. szd., a siklósi várból). 73.: török vízvezetési csövek és gótikus díszítésű téglák. 74.: régi baranyamegyei csatlós huszár felszerelése. 75.: török emlékek. IX–X. tábla: 18. szd. kardok és kovás puskák, szélpuskák, 1848-as fegyverek. XI. tábla: villás hosszucsuövű puskák, nyíl stb. 76–78.: 1848-as emléktárgyak. 79–85.: 18. szd. agyagtárgyak. XII–XV. tábla: a régi székesegyház díszítései barokk stílusban a 19. szd. elejéről. 86.: régi öntött és vert réztárgyak. 87.: régi vörösrézedények a 19. szd. elejéről. 88.: 19. szd. cinnedények, a cseh-világ emlékei. A szekrények melletti ablakközökben ágyugolyók a szigetvári és nagyharsányi ltközetből, valamint sok cseh-láda. 89–90.: cseh-emlék, bábsütő-minták a 18. szd. végéről. 91.: trébelt renaissance vasdíszítések és egyéb remekbe készült cseh-vasmunkák. 92.: gölőncsér-emlékek a 19. szdből. 93–94.: különféle apróságok a 18–19. szdből: órák, pipák, legyezők, női kézimunkák, kártyák, kulcstartó. 95.: La Tène-kori tárgyak. 96–97.: cseh-emlékek, oklevelek, pecsételők, gyűrűk stb. 98–107.: fajánsz-edények, ömleszt és festett kancsók a 18. szdből, miskolci, tatai, pápai, holicai, meiszei, óbécsei, habáni keramiai tárgyak. A falakon régi zászlók.

V. terem: Zsolnay szoba. A gyár fejlődésének pompás gyűjteménye, a muzeum ékessége.

VI. terem: *Képtár.* A pécsi festők közül: *Graits Endre, Gebauer Ernő, Böröczffy Károly* és *Wéber Ferenc* képei; *Kiss György* szobrásztól: *Zrínyi Anna* nagy gipsz-szobra és a *Genius*; *Holló Barnabás*: II. Lajos király bronz-szobra. A „Pécsi Dalárda” gyűjteményi troféái és emléktárgyai.

VII. terem: Irodahelyiség, hol a helyszüke miatt a falak festményekkel és fényképekkel vannak tele.

A folyosón a néprajzi osztály. 5. szekrényben baranyai néprajzi tárgyak. Az 1. szekrényben néhány tárgy van Hátsó-Indiából és Japánból. Egy másik

szekrényben 130-féle baranyai husvétii hímes tojás. A folyosó végén 8 szekrény kitöltött madár-gyűjtemény, mely az első terem természetrajzi szertárát kiegészíti. A muzeum könyvtára helyiség hiányában a Erzsébet tudományegyetem könyvtárában, a régi püspöki könyvtárban nyert elhelyezést.

A muzeum mellett van a *Dunántúli táska- és bőrönd-gyár*, vele szemben a *tejszarnok* és *kenyérgyár*. Itt torkollik (E-ről) a *Rákóczi-útba* a *Váradi Antal utca*, melyben (13. sz.) a *sebészeti klinikát* találjuk (a volt kereskedelmi fiúiskola épületében, terv. Pilch Andor, 1913.). Mellette (11. sz.) *szerb-horvát-szlavon konzulátus* s az innét nyíló *Dischka Győző utcában* (az áll. főreáliskola volt igazgatójáról elnevezve) a *Körbonctani intézet* (előbb városi tornacsarnok), vele szemben az *evangélikus templom* (ép. 1875., oltárképe Madarász Viktortól) és paplak áll. Az utca végén van a díszes *főposta-palota* (terv. Balás Ernő 1904., főhomlokzatának díszítményei és a tetőfedés a Zsolnay-gyár készítményei), mellette az *Americanum* (Deák-u. 8), honnét a Deák-utcán át a Széchenyi-térre jutunk vissza.

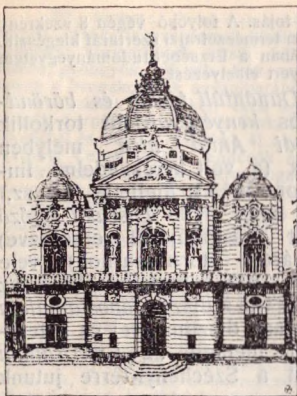
A Széchenyi-térről K-i irányban nyílik a város üzleti életének löktető ere: a *Király-utca* (elnevezve Király József pécsi püspökről 1807–1825). Az 5. sz. házban, a *Pannónia-szálló* épületében (terv. Pilch Andor) a *Dunántúli Bank* (1923) és a *Hamerli K. kesztyűgyár* (1861) raktára. (A gyár Ferenc-u. 1. sz. alatt van.) A 8. sz. ház falában Nendtvich Tamásnak, Pécs főőr-rajja jeles ismertetőjének emléktáblája. (A Mecsek-Egyesület jelvényében a róla elnevezett Doronicum Nendtvichi virágot viseli.)

Tovább a Domonkoszárdra helyén a finom francia stílusban épült *Nemzeti Színház* (*Lang* és *Steinhardt* műve, 1895), homlokzatán Zsolnay-féle pirogránitból készült mellszobrok, kupoláján *Genius-szobor Kiss Györgytől*.

A színház 1200 személy számára épült; két emeletén 40 páholy, a földszinten 210 ülőhely van elhelyezve. Pompás, tágas előcsarnoka (fölötte cukrászda) és fényes lépcsőháza díszesek. A szinpadra kocsival is fel lehet menni.

A pécsi színészet múltjának nyomait csak 1817. találjuk meg, mikor a város tanácsa Király József püspöktől az akkor oltár és templomi dísz nélkül, üresen állott pálos-templomot kérte — eredménytelenül — színelőadások céljaira. 1821-ből már színlap is maradt. A színelőadásokat 1840-ig magánházakban tartották. 1839. a német Polgári Kaszinó saját házában (a mai kir. tábla helyén) udvarában kért színház építésére engedélyt, mit a hely-

tartótanács engedélyezett. 1840. felépült a színház, melyet Schmidt Sándor pesti német színgazgató nyert el 3 évre, néha-néha magyar előadásokat is tartva német színészeivel. Havi Mihály és Szabó József társulata 1846. nov.-tól 1847. márc.-ig magyar előadásokat tartott. Az ötvenes évek elején a németek foglalták el ismét a színházat, majd őszől tavaszig magyar, tavasztól nyár közepéig német színház társulat működött, míg végre 1876-ban

Nemzeti színház.

Ez a telektömb a mai Perczel-u., Király-u., Boltív-köz és Kazinczy-utak közti rész, melynek a Kazinczy- és Perczel-utcai sarok részén török temető volt, míg a Polgári Kaszinó tel-

A színházzal szemben a *pénzügyigazgatóság* és *állampénztár*; ugyanott a *Délmagyarországi Kereskedelmi Bank* r.-t. (szép vasrács-munkái a Mestríts-gyárból). Mellette (török fürdők helyén) áll a *Nemzeti Kaszinó* (alap. 1838.) fényesen berendezett otthona (ép. 1894.) szép kerthelyiséggel s benne Zsolnay eozin-díszkútjával. A kaszinó sokat fáradozott a magyar színészet fellendítésén s meleg pártfogója minden hazafias mozgalomnak. A kaszinó épületében a *Magyar Ált. Hitelbank pécsi fiókja*.

Tovább a D.-nek nyíló *Kazinczy-utcában* (melyet a 19-ik szdzig Dominikánus-utcának neveztek) a *Polgári Kaszinó* (1883) s az utcával szemben az *Apollo-mozgószínház* (ép. 1912. Károlyi Emil, falfestményei Gebauer Ernőtől; 517 ülőhely, kerthelyiségében 564 ülőhely), mellette a *Kereskedelmi és iparkamara* (1881).

A *Király- és Mór-utca* sarkán (régii török fürdő helyén) áll a *Kölcshös Segélyző Egylet* (al. 1866.) és a *Kereskedelmi és Iparbank* szép épülete. Tovább a Király-utca végén (itt volt a város budai kapuja) a püspöki *liceum kéttornyú temploma* s a

a város közgyűlése a német előadásokat végkép betiltotta. A magyar színészet gyorsan fellendült, a hatvanas években fénypontját érte el. A régi színház igazgatói voltak: Follinus, Károlyi, Csóka, Völgyi, Aradi, Gerőfy, Bogyó, aki operatársulatot is tartott. A régi színházat tüzveszélyes volta miatt betiltották. 1887-ben Somogyi Károly színigazgató szinkört építtetett a tornacsarnok mellé (a mai főposta mögé) s itt tartott a tavaszi hónapokban előadást. Az új színház 1893–95. épült fel s azt 1895. nov. Somogyi Károly társulata nyitotta meg.

A színház mellett van a *Dominikánus-ház* (emléktáblával megjelölve), a régi dominikánus templom helyén, hova a török hódoltság után idetelepített Domonkoszerzet építtette azt azon telken, melyet a birtokkijelölő bizottság nekik adott

kén török mecset állt, melyet a domonkosok félszázadot meghaladó ideig használtak templomnak. A templom oltárképei (egyik Dormeister Jánostól) jelenleg a sásdi templomban vannak.

volt jogakadémia és püspöki tanítóképző-intézet épületében elhelyezett állami főreáliskola.

Helyén a török időkben mecset állott, melyet előbb az ó-hitűek foglaltak el; később kórház lett s helyére építtették (1741) a pálosok nagy kolostorukat és templomukat, míg a rend feloszlása után az egész vagyon a tanulmányi alaphoz csatoltatott. Ezután a kolostor és templom pusztán állt; 1818 táján a kolostort mulatóhelynek, a templomot pedig széna-raktárnak használták, míg Szepessy Ignác püspök 1832. Baranyamegyétől megvette s mai alakjában helyreállította.

Nagy Lajos egyetemének megszűnése (1540 körül) után Pécs főiskola nélkül maradt. 1785. a jogakadémia Győrből idehelyeztetett, de 1802. ismét visszakerült Győrbe. Később Szepessy bőkezűségéből először bölcsészeti kar (1831), később jogi kar (1833) is alapított latin tannyelvvel, melyet 1845. magyar tannyelv váltott fel. 1849. Scitovszky a jogi kart megszüntette s ez sok huza-vona után csak 1865. lett újra felállítva. Az Erzsébet-egyetem idehelyezésével 1923. a jogi fakultás a központi egyetemen nyert elhelyezést és ide az *ált. főreáliskola* került. A mai áll. főreáliskola mint Magyarország első 3 osztályú reáliskolája 1857. nyílt meg német tanítási nyelvvel, amit csak 1861/2-ben váltott fel a magyar tannyelv. 1870/1-ben az állam vette át s hatosztályúvá fejlesztette. 1876/7-ben már teljes nyolcosztályú volt az inté-

Püspöki liceum temploma.

zet, mely 1914-ig szorongott szűk helyiségében. Ekkor költözött Rákóczi-út 80. sz. a. új palotájába, hol azonban csak pár évet tölthetett (közben a szerbek teljes berendezését és felszerelését elvitték), mert szép új épületét át kellett adni a központi egyetem céljaira, a főreáliskola pedig a liceumba került.

A Széchenyi-térről É-nak húzódó *Szepessy-utcában* 3. sz. alatt, a volt püspöki könyv- és éremtár helyén (alap. Klimó György püspök 1774-ben, mai helyén Szepessy püspök által 1832 óta) az *Erzsébet tudományegyetemi könyvtár*.

Az Erzsébet-egyet. könyvtár, mely a pozsonyi jogliceum és a városi könyvtár anyagából alakult meg, a csehok 1919. teljesen lefoglalták. Az egyetem Pestre menekülése után újabb szervezését Dr. Lukinich Imre, az egyetem akkori rektora 1921. kezdte el, maga mellé vévén Dr. Asztalos Miklóst, aki a szervezés éveiben a könyv-

tár egyedüli tisztviselője volt. A szervezést Lukinichtól 1923. Dr. Nagy József egyetemi tanár vette át, kit mint könyvtárigazgató Dr. Várkonyi Hildebrand váltott fel (1925. március). A könyvtár több könyvtárt vásárolt meg s adományok útján is összesen 32 könyvtár anyagát olvasztotta magába, mikor 1923 nyarán Pécsre költözött.

Itt a püspöki könyvtár anyagát (32,000 kötet) és a városi könyvtárakat kapta meg letétül s a báró Szepessy által

A püspöki könyvtár számos hungaricát, editio princepsot, pár kéziratot, ösnyomatványt, két hártýára írt középkori bibliát. Török kéziratok emlékeket kincsdus eredeti oklevélgyűjteményt stb. őriz. Az egyetemi könyvtár muzeális anyaga főleg editio princepsokban és hungaricákban gazdag.

A könyvtár évszakonként változó időben van nyitva, a kapu alatti hirdetőtáblán részletezett időben. Az igazgató engedélyével megtekinthető. Csekély évi díj mellett (egyetemi polgároknak 1000, nem egyetemi polgároknak 10,000 K) minden 16 évet betöltött egyén használhatja.

Az ugyanezen épületben elhelyezett *éremgyűjtemény* 3000 drb (görög, római és osztrák-magyar) érmet tartalmaz, a *kötárban* (alap. Hettyey Sámuel püspök 1899., rendezte Dr. Gerecz Péter) 802 értékes faragványtöredék. köztük több 12 századbeli románstíliú maradvány volt, melyek 1925 a Dóm-múzeumba vitettek.

Az utca felső végén áll a

Székesegyházi énekiskola stilszerű épülete (terv. Kirstein Á. 1892.); a Káptalan-u. 2. sz. kanonoki ház egy része még Mátyás király idejéből való (mai alakjában Gigovich pécsi nagyprepost által 1733.); a kapu fölött a 18. szd. elejéről származó Madonna-szobormű. Innét pár lépésnyire K-re a *papnevelő-intézet* (D-i szárnya 1742–6., a Ny-i 1883. épült), kertjében vannak elhelyezve 1882 óta a régi székesegyház *apostolszobrai* (Bartolics művei 1847–54). Mellette van a *vármegye székháza* (ép. 1731., kibővíve 1882.) s annak szomszédságában az *áll. fogház és állami gyógyáság*. A papnevelő-intézettel szemben van 1922 óta a *püspöki tanítóképző-intézet* s közelében a Megye-u. 24. sz. házban a *tanítóképző internátusa* (azelőtt Mária leánynevelő-intézet, alapította Dr. Wurster József kanonok).

A papnevelő-intézettől É-ra a Kaposvári-u. torkolatánál állott hajdan a város É-i kapuja, a *Vaskapu*. Ezen át vonult Szolimán fényes seregével Szi-

épitettett nagyszerű könyvtáráépületben lett elhelyezve s a vidék első könyvtárai közé tartozik.

getvár ostromára s itt állt Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér seregével, mikor a téli hadjárat idején Pécs városát a törököktől visszavették.

A Széchenyi-tér ÉK-i sarkától nyílik a *Mária-utca*. Itt találjuk (2 sz.) a *községi polgári leány-* (alap. 1831.) és a *női felső-kereskedelmi iskolát*; 9. sz. alatt a *Dunagőzh. Társ. igazgatóságának* renaissance palotáját s tovább a Mór-u. sarkán a *Jótekonny Nőegylet* házát (vigadóterem, népkonyha; 1905., Pilch Andor). A Mária-utca K-i végén áll a *Flórián-szobor* (Veressné Kozma Erzsébet műve. 1926.). Az utca fölött a *József-utcában* (28. sz.) az *Angster József és fia orgona- és harmonium-gyárat*.

Alapított 1867-ben; 1888-ban a századik, 1893-ban a kétszázadik orgona készült el. Innét kerültek ki a pécsi, kalocsai, győri, kassai és egri

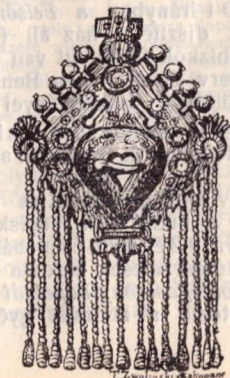
székesegyházak, úgy a pécsi belvárosi és izraelita templomok orgonái. Ezen kívül leghatalmasabb műve a budapesti Szt. István bazilika orgonája, s munkásságát 1000. orgona: a budapesti m. kir. Liszt Ferenc zeneművészeti főiskola 4-manuális, 72-változatú, elektromos szerkezetű koncert-orgonája tetőzte be. A gyárat jelenleg az alapító Angster József († 1918) fia, Emil és Oszkár vezetik.

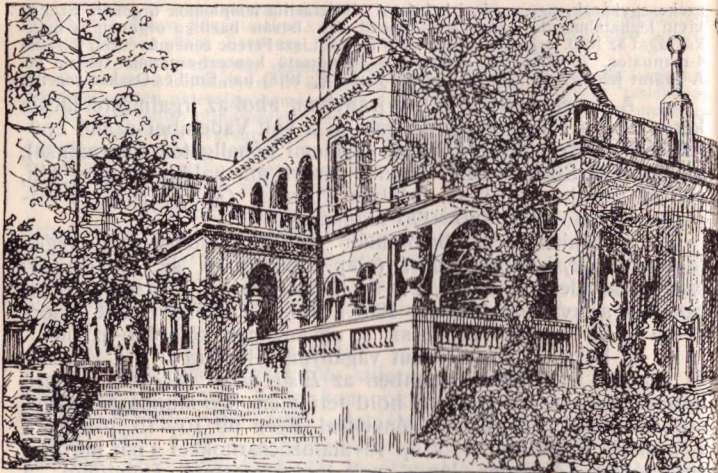
A Széchenyi-térről D-i irányban, ahol az Irgalmasok utcája keresztezi a Rákóczi-utat (a sarkon a volt Vadember-szálló épületében az *Erzsébet-kollégium*, egyetemi nőhallgatók internátusa), kezdődik a *Siklósi-utca*. Ezen a részen állt hajdan a város déli, siklósi kapuja. A 12. sz. házban *Romeisz György vas- és réz-gyára*. (Alap. 1898., 160–170 munkás.)

A Siklósi-utca baloldalán nyíló Czindery-utca végén találjuk a *Sopiana-gépgyárat* (alap. 1903.), 25. sz. a *fémipari szakiskola* ideigl. otthona, 27. sz. *Délmagyar* r.-t (azelőtt pécsi egyesült szikvizgyárak, alap. 1907.). 31. sz. a *Industria* r.-t butorgyára és fűrésztelepe és 82 sz. a. ugyanennek kőfaragó-üzeme.

A Pécs–mohácsi vasút vágányán túl balra (K) a *vásártér és vágóhid* s utóbbival szemben az *Első pécsi börgyár* modern berendezésű, szép telepe, 6 hold területen, 300 munkással, nagyüzemű munkásjelölti intézményekkel. Ezen túl 10–15 p-nyire a *Köztemető* (1904 nov. 1) szép ravatalozócsarnokkal s pár művészi sírellel (Aidinger János volt polgármesteré *Donáth*tól, a Scholz-családé *Kiss György*től, a Szauter-családé stb. s pár mauzoleum). Itt vannak eltemetve Mátyás Flórián, a neves nyelvész és történetbuvár (a Ny-i kerítésfal mellett) és Hölzl Ferenc, a székesegyház egykori híres karnagya az É-i kerítésfal mentén.

A temetővel szemben a *sátortábor* és a *csapatkórház*.

Zsolnay-majolikagyár.

b) Budai külváros.

A Király-utcában a liceumon (I. 29. l.) túl pár lépésre (vill. megálló) nyílik D-i irányban a *Felsőmalom-utca*, melyben több klasszicisztikus díszítésű ház áll (3. 19., 23. sz.) kis domborművekkel az ablakok fölött. Itt van (23. sz.) a *Park-mozi* bejárata is (Pilch A. terv. ép. 1921-ben. Benn 634, gyönyörű nyári kerthelyiségben 1141 ülőhely; falfestményei Gebauer Ernőtől).

Az utca D-i végén, a Rákóczi-út sarkán *Engel Adolf és fiai parkettgyára* s a Rákóczi-út 60 sz. a. az *Engel-féle gőz- és kádfürdők*.

A Sörház-utcai vill. megállótól É-ra a *Sörház-utca* vezet az *Ágoston-térre*, hol a budai külv. népiskola, az *Ágoston-templom* (ép. 1702., renoválva 1912 és 1925) és plébánialak áll, mely azelőtt az Ágostonrendi remeteszervezetek zárdája volt. A térről látjuk a hegyen épült *Havi boldogasszony-kápolnát* (247 m), mely a budai külv. plébániához tartozik s ahonnan gyönyörű kilátás van a városra és vidékére.

A kápolnát az 1697. dult pestis szörencsés megszűnése után a hívők fogadalomból építették, emberi erővel hordván fel minden építőanyagot; 1710

óta fogadalmi templom, 1739. kibővítették; 1780. aug. 28. éjjel belseje leégett s ezután belső felszerelését díszesebben képezték ki.

A márványfőoltár Szűz Mária képe a római Maria Maggiore templomból megáldva hozatott; két mellékoltára Szt. Sebestyén és Szt. Flórián, két harangja pedig Szt. István és Szt. Ignác tiszteletére helyzetetett el Ünnepléyes bucsuja aug. 5-én, mely napra XVI. Gergely pápa 1844. szept. 24-én felt okmányával a hívőknek teljes bucsut engedélyezett.

Az Ágoston-térről É-felé haladva pár perc alatt a város egyik legrégebbi templomát, a **Mindenszentek templomát** (most a Pécsre visszatelepített pálosok temploma) találjuk, kisebb temetővel körülvéve. A templom látta a város fejlődését az Árpádok és különösen az Anjouk, Hunyadiak és Jagellók alatt, tanuja volt Pécs pusztulásának a török alatt — mikor Pécs kevésszámú kereszténységének ez volt az egyetlen istentisztelet helye — s látta a hódoltság utáni újjáalakuló törekvéseket, mikor egy évszázadon át egyetlen plébániaként szerepelt.

Keletkezése (Haas M. szerint) a 11. szdra esik, felszentelése (Kercselics zágrábi kanonok szerint) 1157-ben. A 16. szd második felében a protestánsok voltak Pécsen többségben (Sennyei váci püspök szerint 30 kath. család, akik mind a külvárosokban laktak és 1000 török és protestáns család) s kath. pap hiányában világi egyének végezték az egyházi funkciókat. Mikor a jezsuita missió megjelent, akkor a törökök a Mindenszentek templomát átengedték volna nekik használatra. (A hagyomány szerint azért, mert a missionáriusok a pasa egyetlen beteg leányát meggyógyították.) A török hódoltság idejében ez volt az egyedüli templom, mely a keresztény felekezetek részére megmaradt s itt folyt le az unitár. Válaszúti és evang. Skarica közötti úgynevezett *Pécsi disputa*, mely a Pécsi Codexben van megörökítve. A felekezetek közt a templom használata miatt felmerült sürölődások kiegyenli-

tésére a templomban válaszfal lőn huzva, melyet később boltívvvel törtek át, ami ma is látható. A török hódoltság alól való felszabaduláskor a jezsuiták a főmecssetet (a mai belv. templomot) kapták, mikor is a Msz. temploma papság nélkül maradt. 1687 végén, Radonay püspök idején a templomot két odarendelt káplán látta el, s ezt használta maga a püspök is (1687—1703-ig), aki valószínűleg a kápolna melletti egyik házban lakott, amely 1630 óta a jezsuitáknak is lakásul szolgált. Utódja már átvette a restaurált székesegyházat, s ezidőtől (1704) 1780-ig a Msz. temploma a város egyetlen plébániatemploma volt. (Első plébánosa Kapussy György kanonok.) A jezsuita-rend feloszlásakor (1773) a belv. templom mint ifjusági templom szerepelt, míg 1780., a belv. templom és székesegyház plébánia-templommá tételekor, a Msz. templomának plébánia jellegé végleg megszűnt.

A Király-utca folytatását képező *Kossuth-utca* (31 sz. a. a Budai Külv. Kath. Kör al. 1898., ép. 1906.) a tágas, egy részében még kiépítetlen *Irányi Dániel térre* (6. sz. a. az *állami borpince*) vezet, melyet a Rákóczi-út szel ketté. A Rákóczi-út 80. sz. alatt az áll. főreáliskola volt palotájában (1914., Pilch Andor) most a **Központi egyetem** (jogi és bölcsészeti kar, rektor, orvosi dekánatus, Röntgen-intézet) van.

Az egyetem központi épülete.

A Közp. Egyetem Ny-i oldala mentén húzódó *Légszuszgyár-utcában* van a *gázgyár* (ép. 1870., kibővitve 1878. és 1889) és a *városi villamostelep*, míg az Irányi Dániel tér D-i részén a *dohánygyár* (ép. 1911–3., Zobl Lajos) szép épületcsoportja van.

1818. a szerb megszállás előtt a tisztviselőknél és altiszteken kívül 145 férfi és 388 női munkás dolgozott, akik hetenként 750 kg szivarkadohányt és 5 millió különböző fajú cigarettát gyártottak, amit utóbban évi 360 millióra akarnak fokozni. Később a gyár valószínűleg csak kivitelre szánt szivarokat gyárt.

A dohánygyártól K-re van a *budai külv. pályaudvar*. A tér még kiépítetlen részére több középület van tervezve. A tér nyugati részén, a városi bérház fölött áll az *áll. elemi iskola* szép

A m. kir. Erzsébet Tudományegyetemet az 1912. XXXVI. t.-c. állította fel a pozsonyi jogakadémia helyére s a jogi és államtud. karral 1914/15. meg is kezdte működését; a bölcsészettud. és az orvostud. kari tanárai 1918. neveztettek ki, működésüket az 1917/18. II. és az 1918/19. tanév I. felében kezdték meg. A megszűlő csehek 1919. szept. 22. az egyetemet teljes egészében végleg birtokukba vették, egész felszerelését lefogalták. A száműzött egyetem átmenetileg Budapesten falait otthont, az 1921. XXV. t.-c. pedig Pécsre helyezte át. A pécsi püspök átengedte az 1772. alapított könyvtárát, a város nagy kórházát, más tud. intézetek egyetemi intézeteké és klinikákká alakították át. Az egyetem központja az áll. főreáliskola épületét, mely utóbbi a jogikarba beolvadt jogliceum épületét nyerte el. 1923/24. I. felében a bölcsészeti, jogi és államtud. kar már modern épületekben nyílt meg, 1924/25. pedig az orvoskar is jól felszerelt klinikákban tartotta meg előadásait.

épülete, mely jelenleg egyetemi internátus (Nagy Lajos kollégium), mellette új városi bérház. Mögötte a Park-mozi Ny-i homlokzatát látjuk, míg a tér DK-i részén a parkká és *botanikus-kertté* átalakítandó *régi temető* (1830–1904) s azon túl a *Balokányi-tó* a városi uszodával, mögötte kis ligettel terül el.

Az Irányi Dániel térről nyíló (a Rákóczi-út folytatását képező) *Zsolnay Vilmos utca* K-i végén, közel a vill. vasút végállomásához, van a világhírű

**Zsolnay-gyár*, mely 7 Ha területet foglal el; rendszeresen 800 munkása, szobrásza és rajzolóművésze van.

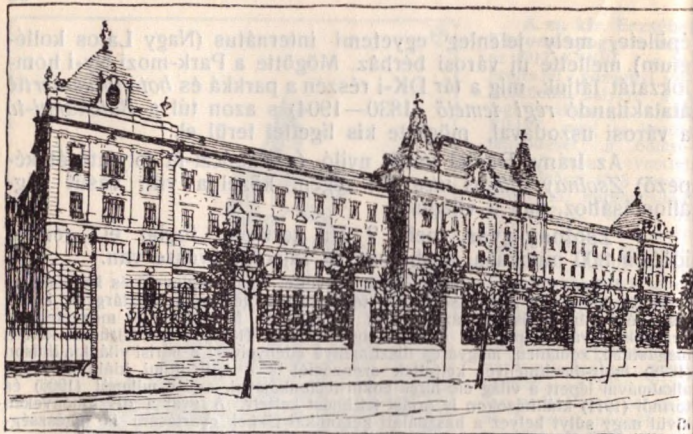
Mikor Zsolnay Vilmos 1864. átvette, csak téglavető és kezdetleges fazekasműhely volt rajta. Zsolnay a téglagyártást, terracotta-disztárgyak készítését és jobbminőségű háziedények előállítását fejlesztette és megvetette a keramikai gyár alapját. A bécsi világiállításán (1873) óriási feltűnést keltett magastűző, zománcu, magyaros díszítőművei; a párisi világiállításán (1878) ivoir-díszítőművei keltettek szenzációt s a mileniumi kiállítás (1896) alkalmával lépett a világ elé híres ezoin-technikájával, ami a milánói (1906) és torinói (1911) kiállításokon is óriási feltűnést keltett. A gyár a díszítőműveken kívül nagy súlyt helyez a használati keramikai cikkek gyártására is (egészségügyi cikkek, építészeti szakmába vágó anyagok, kályhák, pirogránit stb).

A gyártól É-ra fekvő domb oldalán van a Zsolnay-család gyönyörű *mauzoleuma* (ép. 1902–3., Sikorski Tádé tervei szerint). Utolsó részletéig a gyár temékeiből készült s az építésnél és díszítésnél a gyár majd minden ágazata érvényesült. (A feljárt két oldalán elhelyezett oroszlanok s a kerítésfal fedőlapjai sózománcos kögyurmányból készültek, a mauzoleum egész külseje programitból való.)

A belső falburkolat színes zománcokkal bevont, részben aranyozott fayence; a kupolában betétszerűen elhelyezett domborművű angyalok és a sírbolt felső nyílását körülzáró korlát majolika. Az oltáron, a függőlámpán és a sírbolt közepén álló szarkofágon alkalmazást talál, grés-technikával kombináltan, az ezoin is. A szobrásmunkákat néhai *Abt Sándor* akad. szobrásművész készítette.

A Zsolnay-gyáron túl K-re, az országút mentén van a *Gyárváros*, *Pécs-gyárváros állomás* és Pécs-Ujhegy állomás (a Pécs—bátaszéki vonalon) s ezek közelében a Dunagőzh. Társ. üszi központi *villanytelepe* és *szénmosója* (L. a bányatelepeknél.)

Közelében (Mohácsi országút 16.) a *Baranyai agráripár r.-t.* (azelőtt Scholz A. sörgyára), mely a Mezőgazdasági sörgyár és malátagyár (1908), a Sertéshizlalo és áruaktár (1883) és a Bicsérdi gazdaság r.-t. (1918) egyesüléséből keletkezett. A vállalat malátagyárat, szalámi- és husfeldolgozógyárat, gőzmalmot és sertéshizlalo üzemet (100 munkás), gazdaságaiban pedig mezőgazdasági üzemet folytat (350–400 munkás). A készített malátát egészében, a téliszalámi egy részében külföldre lesz szállítva.

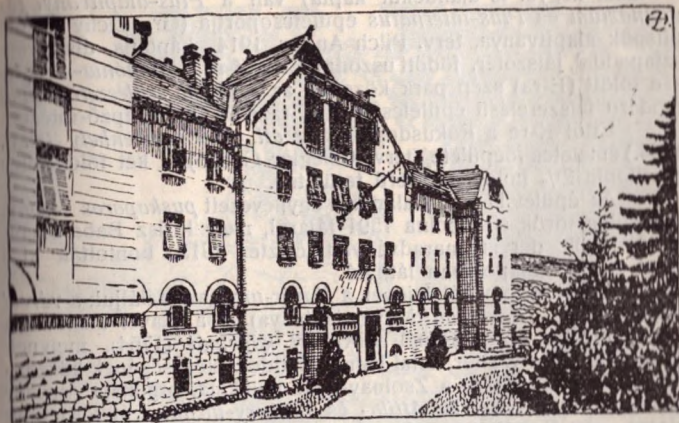
Zrínyi Miklós reáliskolai nevelőintézet.

c) Szigeti külváros.

Az Erzsébet-sétaterről a Radonay-, Klímó- és Árpád-utcákon át a Damjanich-utcát érjük, hol 22. sz. a. nagy kertben áll a megyei árvaház (alapítva 1890), 100 árva elhelyezésére berendezve. Az épületet Stankovits György tervei szerint 1893. Baranya vármegye emeltette. (Az árvaház mellett É-nak szép szőlőskertek és nyaralók.) A Damjanich-utcán tovább (Ny-felé) menve a Rókusdombot érjük, hol az állami gyermekmenhely áll (l. 38 old.).

Az Erzsébet-sétaterről a Radonay-utcán és az ennek folytatását képező Báthory-utcán át az Attila-utcába jutunk, hol (É) jobbra a szép parkban álló, volt katonai kórházban (1889) az egyetemi bőr- és bujakór-klinika van elhelyezve, míg az Attila- és Makár-utcák sarkán a szigeti külvárosi népiskolában (ép. 1894.) a városi fiú-felsőkereskedelmi iskola (melynek Deák-utcai szép épülete ma a sebészeti klinika) talált ideiglenes otthont (1922).

A Makár-utcában tovább (Ny) laktanyák, azon túl a modern berendezésű Pannónia-sörgyár (ujjép. Károlyi Emil, 1912.), mely üzemi hétköznapokon d. e. és d. u. a gyárigazgatóság előzetesen kikért engedélye alapján megtekinthető. Egyike az

Erzsébet tud. egyetem: nőgyógyászati klinika.

ország legrégebbi sörgyárainak, melynek telepén már 200 évvel ezelőtt a Németországból idevándorolt Pucher alapított sörgyárat; 1911 óta részvénytársaságé. — Makár-u. 61. sz. házon van Pap-Váry Elemérné Sziklay Szerénának, a Magyar Hiszekegy szerzőjének emléktáblája (1926 június 27).

A Szigeti külvárosba vezető fővonal a Széchenyi-térről kiágazó Ferenciek-utcája (villamos vonal), melyhez a Kórház-téren a Szigeti országút csatlakozik (7. sz. a. Czirják I Antal műjéggyára és kőbányai sörraktára, 14. sz. a. Schützer S. és fia szappangyára). Ennek végén (a vill. vonat végállomása) találjuk a Zrínyi Miklós reáliskolai nevelőintézet épületcsoportját. (Azelőtt Honvéd hadapródiskola, melyet a szerb megszálló csapatok teljesen kifosztottak.)

Átellenében a huszár- és tüzér-laktanya, ettől D-re a katonai gyakorlótéren a PAC sporttelepe, tőle K-re a már régen felhagyott szigeti külv. temető, alatta az izr. temető, ezzel szemben a sertéshizláló s vele kapcsolatos gősmalom, fölülte városi kislakás-csoport. A gyakorlótérről Ny-ra a löverseny-pálya fedett tribünnel.

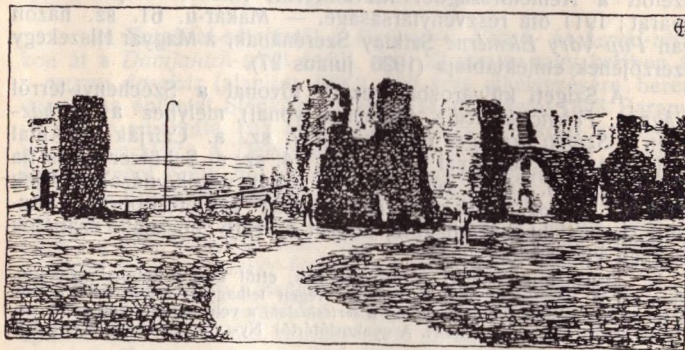
A Zrínyi Miklós intézet mögött É-ra, a Makár-utcában (elnevezve Makár János ezredesről, aki Pécsnek a törököktől való visszavételénél tanusított hősi magatartásáért többek között

a Makár-hegyet is ajándéku kapta) van a *Pius-alapítványi főgimnázium* és *Pius-internátus* épülecsoportja (Gr. Zichy Gyula püspök alapítványa, terv. Pilch Andor, 1914., kápolna, díszterem szinpaddal, játszótér, földött uszoda). Ettől K-re a *Pannónia-sörgyár* s e fölött (É-ra) szép park közepén az *egyetemi szülészeti klinika* modern felszerelésű épülecsoportja (azelőtt bábaképző-intézet).

Ettől K-re a Rókusdombon az *áll. gyermekmenhely* (alap. 1904.) emeletes főépülete (terv. Cziegler Győző) és két földszintes pavillonja $2\frac{1}{3}$ hold parkszerű területen.

Az épület D-i kertfalánál a ugynevezett *puskaporos torony*, eredetileg török sirkápolna 1591 tájáról, mely Idrisz Baba szentéletű török dervis maradványait őrizte. 1913. bontották ki s most eredeti állapotában látható.

A Rókusdombról lejövet a *Xavér-utcában* találjuk a *városi szegényházat* (régebben Mayer-laktanya) s a Xavér-utcának a Makár-utcába torkolásánál a *Xavéri kápolnát* (1754), melynek új berendezése Walter Antal kanonok áldozatkészségének köszönhető. (Majolika-oltára a Zsolnay-gyár munkája, orgonája Angster gyárából.) Innét vagy az *Attila-* és *Báthory-utcákon* át térhetünk vissza az Erzsébet-sétátra, vagy a Makár-utcán végig a Ferenciek-utcájába s azon a Széchenyi-térre.

Tettyei romok.

Tettyei romok.

PÉCS KÖRNYÉKE.

A Mecsek-hegység.

A Mecsek-hegység az északi szélesség $46^{\circ} 5'$ -től $46^{\circ} 15'$ -ig és Greenwich-től számítva a keleti hosszúság 18° -ától $18^{\circ} 25'$ -ig, átlag 45 km hosszúságban és 10–12 km szélességben terül el. Völgyei a nyugati részen inkább É-D, a keleti részen pedig K-Ny-i irányt követnek. A nyugati részen kevés olyan csúcs van, mely az átlagos 500 m magasságon fölül emelkedik, míg a keleti részen, bár itt magas gerinceket találunk, több az átlagos 500 m-t meghaladó csúcs.

A hegység Ny-i lejtőin kiterjedt szőlőművelés folyik s a pécsi bor kiváló zamatu, erős bor.

Az egész Mecseket erdő borítja; a turista napokon át bolyonghat benne. Az erdő túlnyomó részben gyertyán, bükk, cser és tölgyből áll. Fenyőerdőt csak pár helyen találunk. Az erdőség legnagyobb részben a pécsi püspökség, káptalan, papnevelő-intézet, székesegyház, Pécs város és a közalapítvány

tulajdonát képezi s az erdőtulajdonosok szivességéből a turisták részére — az erdei szabályok és a megkívántató rend és csend betartása mellett — mindenütt nyitva áll.

Abaliget, Komló, Mánfa, Szászvár, Hosszúhetény, Püspök-nádasd, Zobák, Pécsvárad vendéglőiben ellátás kapható, egyebütt a háztársákból kell a turistának magát ellátnia.

A Mecsek-Egyesület (ME) az egész Mecseket befogó úthálózatot jelez és tart járható állapotban. A város közelében télen is járható, gondozott, kitűnő műutai vannak. Jelzései fehér mezőre irt fekete számok; a források pedig fehér mezőre irt F-betű, vagy 0-szám. Sajnos, hogy az üzemi szerinti tarolásnak évenként áldozatul esik a jelzések egy része s bár a ME. azok pótlásáról a lehetőséghez képest gondoskodik, mégis lehetnek hiányok s az egyesület vezetősége köszönettel veszi, ha ilyeneket a turisták vele közölnék.

A részletes (1:75.000) katonai térképekből az 5560 és 5561 (régí beosztás szerint 21/XVIII., 21/XIX.) lapok, az általános (1:200.000) katonai térképekből a 36° 46° lap foglalják magukba a Mecseket.

Francia emlék.

I. A Mecsek nyugati része.

(Kirándulások a városi, káptalani, szemináriumi és székes-egyházi erdőke.)

Legközelebbi kirándulohely a **Tettye** (233 m), hova vagy a Széchenyi-térről, a Megye-u., Papnövelde-u. (18—20. sz. a. a *Matessa-árvaház*, amit alapítójáról, Matessa István pécsi polgárról neveztek el; épült 1893.), Papnövelde köz., Mindszent-u. és Tettye-utcákon és a **Gyuri-uton** (elnevezve Reeh György volt ME. igazgatóról) jutunk fel (25 p), vagy villamos vasúttal megyünk a Sörház-utcaig s ezen fel a Mindszent- és Tettye-utcába és a Gyuri-utig ($\frac{1}{4}$ ó).

A 2-6 Ha kiterjedésű gyepek területet három oldalról hegy védi, míg D-nek a romok közül kilátás a városra. A fennsík (vendéglők) különösen este nyújt kellemes tartózkodást.

A fennsík ÉNy-i részén van a *Tettye-forrás* és víztartó, ahonnan a város nagyrészt vízzel ellátó 40 km hosszú csőhálózat indul ki. A vízvezeték ünnepeles felavatása 1892. szept. 13., I. Ferenc József király jelenlétében történt. A tér D-i részén Szakmár György pécsi püspök (1505—1521) nyaralójának romjai. A török uralom alatt fürdő is volt e helyen; ma már nyoma sem látható. A törökök kiűzése után papir- és puskapor-malom is állott itt.

K-re magas gerincen látható a **Havihegyi kápolna**, melyet a Tettyéről a keresztet hordó sziklafal tövében balra (ÉK) huzódó meredek kocsiuton s az abból jobbra kiágazó gyaloguton — a városból pedig a Mária-u., Ágoston-tér és a meredek Felsőhavi-utcán át érhetünk el. A kápolnától szép kilátás a városra. A kápolna melletti keresztet (Krisztus-szobrát mintázta Kiss György) Hetey Sámuel püspök állíttatta.

A *Tettyéről* két műút vezet az erdőbe; mind a kettő a fennsík ÉK-i sarkáról indul ki. Egyik az 1342 m hosszú **Szaniszló-út** (első részén sziklába rakott lépcsők, tetejéről szép kilátás), mely a *Szaniszló-pihenőnél* (Dr. Mócs Szaniszlónak, a ME. buzgó munkásának emlékére 1905) ér véget, a másik a völgyben kanyargó 1491 m hosszú **Irma-út**, mely a Dömörkapunál (384 m) egyesül a Balog Károly úttal.

Az Irma-út *Hamedli Gyula* hagyatékából épült s a végrendelkező ifjan elhalt felesége nevét viseli. Az út közepén áll a *Hamedli-emlék*, amit 1910. állított a ME. Az itt állt nagy hidat a szerb megszállás alatt elhordták és szerb katonák golyói rongálták meg az emlék gránitlapját is.

Az erdőterületre még két műút vezet a városból; egyik a **Kardoss Kálmán út**, a másik a **Kiss József út**. Az előbbit a Széchenyi-térről (150 m) az Inczedy Dénes, Kaposvári- és Mátvás Flórián utcákon át érjük el; az utóbbihoz az Erzsébet-

Kiss József kilátó a Misián.

mellé (hol ma csak a toronyörnek van kis lakása) tágas, fedett s télen is fűthető verandát tervez rövid időn belül a ME.

A tornyot Károlyi Emil tervei szerint 1908., a mellette álló őrházat 1909. építtette a ME. A toronyban állandó őr lakik (telefon 180), akinél szerény ellátás kapható és torony-belépőjegyek válthatók. A tornyon elhelyezett szép majolikatáblák a Zsolnay-gyárban készültek és Zsolnay Miklós ajándékai.

b) A Kiss József kilátótól a 21. sz. jelzés K-i irányban a *Dömörkapu*hoz vezet le, Ny-i irányban pedig a gerincet követve, a 612 m magas Mecsek-csúcson (népies néven Tubes) épült

1. Kirándulások a Kardoss-útról.

A Kardoss-út felső vége képezi a sétautak csomópontját. Innen indul ki

a) ÉK-i irányban az 1305 m hosszú *Bánffy Simon út*, melynek első fordulójánál Mária-kép (áll. Scholz Gyula), utolsó részén, a nyiladéban, fogadalmi kereszt áll (áll. Szigriszt Lajos). Innét rövid, meredek szerpentinek vezetnek 2–3 p alatt a *Misián* (534 m) emelkedő, 18 m magas *Kiss József kilátó*hoz (a ME. főtípkáról elnevezve).

A kilátás É. és K-i irányban kiterjed a Mecsek egész láncolatára a Zengőig s a Hegyhátnak nevezett halmos-völgyes vidékre, míg a Ny-i részen a Jakabhegy, Tubes és Vöröshegy takarják el a mögöttük levő részt. D-felé azonban Pécs látképe kívül szabad a kilátás a Szlavoniai hegyek vonulatáig. Tiszta időben a Dráva vizeit, Harkány és számos község képe, DK-nek Mohács város s más helységek tornyai és házai láthatók a Duna csillámolt vizével. A torony felső platóján volt tájékoztató tábla a megszállás alatt tönkrement, de azt a ME újból elkészítette. Ugyancsak a kilátó

János-kilátóhoz visz, honnét kedvező időben a Balatonmenti hegyek is láthatók. A jelzés innét még levezet a *Lapisi vadászház*hoz.

A tornyot Rauch János v. ME-i mérnök tervezte és róla is van elnevezve.

c) A 21-es utat a *Misián* alatt (Ny felé) a *Bánffy-út* folytatását képező köves út végén kezdődő 20-as út metszi át, mely 45 p alatt, szép erdőben, a *Lapisi* és *Kozári vadászházakat* összekötő 23-as útra vezet (l. 2. c).

d) A Kardoss-út felső végétől K-i irányban huzódik az 1436 m hosszú *Balog Károly út* (mellette a Szaniszló-pihenő), mely $\frac{1}{4}$ ó alatt a *Dömörkapu*hoz (384 m) és a Bertalan-sziklán álló *Flóra-pihenő*hez (392 m) vezet, honnét szép kilátás van a Bányatelepekre, a Zengőre, Hármashegyre és a távolabbi vidékre.

Alatta a hegyoldalon, szőlők közt van a *Bertalan-kápolna* (310 m). Helyén 1332. az Ágoston-rendiek zárdája és temploma állott, melyek azonban a török időkben elpusztultak. A mostani kápolna s az attól DN-ra álló házikó, az u. n. „*Remete-lak*” 1749. épült, egy itt remeteéletet élő, Bertalan nevű pécsi polgár buzgolkodásából, a régi tem-

plom köveiből. A remetelak a templomgondozó egyénnek — akit a nép régi hagyomány szerint remetének nevezett — szolgáit lakásul. Az utolsó itt élő remete Halász István volt (1782), aki Frater Anzelm néven élte itt magányos napjait. A kápolnában évenként aug. 24-én, Szt. Bertalan napján búcsút tartanak.

A *Dömörkapu*tól az Irma út visszavezet a *Tettyére* ($\frac{1}{4}$ ó).

A *Balog Károly út*től a *Szaniszló-pihenő*nél (terv. Károlyi Emil) ágazik ki a *Szaniszló-út*, mely D-i irányban $\frac{1}{4}$ ó alatt a *Tettyére* vezet.

A *Balog Károly út*től, annak kezdetétől mintegy 150 m-re DK-nek újabb út ágazik el, mely később a *Szaniszló úttal* egyesülve, levezet a *Tettyére* ($\frac{1}{4}$ ó).

e) A *Szaniszló-pihenő* közelében kezdődik (É) a 4 számú jelzés, mely 10 p múlva keresztezve a 21. utat, később a 20. sz. jelzéssel halad, majd abból balra kitérve, mindig erdőben, a *Lapisi vadászház*hoz s tovább a *Remeterétre* és *Orfüre* vezet (l. 5. d).

f) A turistautak csomópontjától Ny-i irányban induló 1200 m hosszú *Kiss József út* 25–30 p. alatt a *Frühweisz-völgyön* keresztül visszavezet a városba. Ezen az uton találjuk az *Emil-pihenőt* (terv. Károlyi Emil), melyet Dr. Bokor Emilnek, a ME. buzgó munkásának emlékére tisztelői és barátai adományból 1919. állított a ME.

g) A *Kiss József út*től ágazik ki a 2-ös jelzésű út, melyen 50 p alatt (3,4 km), miközben szép kilátások vannak a *Makárhegyre*, az *ürögi völgybe* és a *Jakabhegy vonulatára*, a *Lapisi*

Mánfai templom.

a meredek nyiladékon vezető gyaloguton juthatunk. A gyalogutat mintegy 15 m magasságban a 4-es út metszi át (l. l. e), mely balra (K) a Szaniszló-pihenőhöz, jobbra (Ny) a Lapsi vadászházhoz vezet. A rétet ÉNy-nak keresztezve, kis emelkedő, majd lejtővel a Lämpásvölgy betorkolásához (rajta végig a 3-as jelzés, l. l. i) s a Kantavári forráshoz (25 p) értünk. Mellette fekete-márvány bánya.

Közeliében van a Kantavári kőp (400 m), ma már alig látható romokkal. Állítólag a pécsi mesterkanonoknak

volt itt nyaralója a 12–13. szdban. Innen vette volna nevét is: Kantavár, mely később Kantavárrá módosult.

A jelzés É-nak folytatódik s belőle kb. 15 p mulva a 25-ös út (l. l. j) ágazik ki, míg tovább fenn a gerincen a 23-as, majd pár lépéssel tovább a 14-es út metszi át. (Ezen a részen áll

vadászházat (535 m) érjük. A Kiss József-utat elejétől pár száz lépésre keresztezi az erdei műút, melysintén a Lapsi vadászházhoz visz.

A ház nem lakott; mellette fedett veranda. A 2-es útból a vadászház előtt mintegy 1/2 órával, a nagy fordulónál, EK-nek szerpentin-út ágazik ki, melyen fiatal erdők között kellemesebben érjük el a vadászházat és a Jánoskilátót.

h) A Dömörkaputól É-ra az 1. sz. út a Kisrétre (409 m., 20 p) visz. (Közben lejárát a

Hidegkut-forráshoz.) A rétről balra (D) látjuk a Kiss József-kilátót, hova

juthatunk. A gyalog-

valamikor a Keresztkunyhó, azért sokan használják ma is erre a helyre ezt a megnevezést.)

A 23-as út (l. 2. c) balra, (DNy) a Lapsi vadászházhoz (2 km, 30 p), jobbra (EK) a Kozári vadászházhoz (2,3 km 35 p) visz. A 14-es jelzés (l. 3. c) jobbra (DK) Pécsbányatelepre (2/3 ó), balra (ÉNy) a Büdösvízhez vezet (1/2 ó).

Ezen keresztezések után az 1. sz. út É felé leereszkedik a Nagymélyvölgybe (több forrás, bővizű patak), hol a K-felől betorkolló Melegmányi völgytől (a katonai térképen peknyáki völgynek van nevezve; ezen át a 13-as jelzés a Kozári vadász-lakhoz vezet, l. 3. a) mintegy 15–20 p mulva az u. n. Kőlyukat találjuk, amit mánfai barlangnak is neveznek. Mellette jóvizű forrás. A barlang még nincs átkutatva. Magas, szép sziklakapuja az itt (Ny) nyíló Zsidóvölgyre néz. Az út tovább É-felé, a kitáguló völgyön át kivezet a Pécs—sásdi országútra (20 p), honnét 15–20 p mulva Mánfa községet (210 m) érjük. Az egész út a Dömörkaputól Mánfaig 10,5 km, mintegy 3 óra.

Mánfa község (633 magy. lak., jó korcsma), szép vidéken fekszik a Mélyvölgyből jövet előtte, az országúttól j. szőlők, gyümölcsösök között találjuk az ősi mánfai templomot. A hazai kereszténység őskorában, a 12. szdban épült. Eredetileg román-stílusú volt, amit a 14–15. szdban csúcsives elemekkel egészítettek ki. Belső berendezéséből ma már csak a szenteltvíztartó való a rég elmult időkbel.

Mánfáról regényes, szép szerpentin országút vezet vissza a városba. (1 1/2 km-re a Körtvélesi-forrás az út mentén. További 2 km után a tetőn az Árpádtetői gazdaság [390 m]). Az országút elején, Mánfa utolsó házainál, jobbra (D) azonban az 1. sz. út a régi, ma már elhagyott országúton folytatódik s vezet fel az Árpádtetőre, illetve azon is túl a nagybányaréti völgyön át Pécsbányatelepre. (A térképvázlaton az 1. út még nincs berajzolva.)

Az Árpádtető alatt D-re mintegy 500 lépésre az országutat átmetszi a 7-es út, mely balra (K) az erdőszélen Zobákra vezet (2 óra, l. 3. d); jobbra (Ny) az erdei műton a Kozári vadászházhoz visz (20 p).

i) A Dömörkaputól mintegy 150 lépésre az 1. sz. útból a 3-as út ágazik ki, mely árnyas erdőben egy völgyet átszelve a Lämpás-völgybe vezet, hol kétfelé ágazik s jobbra (K) a városi szénbányákba (8 p) visz, balra (Ny) a Kantavári völgybe (20 p) vezet, hol az 1-es úttal találkozik, melyen (É) öt perc alatt a kantavári forrást érjük.

A Dömörkaputól a 21-es jelzés felvezet a Kiss József-kilátóhoz.

j) A Kantavári völgyből a forráson túl 15 p-nyire az 1-es útból az új 25-ös jelzés ágazik ki (a térképvázlaton még nincs jelezve), mely rövid tarolt területen a tetőre vezet, hol a városi csemetekert és mellette kis kunyhó áll. A tetőn keresztezi a 14 és 23-as utakat s szép

erdőben a *Melegmányi forrás* fölött található a 13-as jelzéssel (l. 3. a). A két jelzés a völgyben jóideig együtt halad (szép kis vizesések a mésztufás mederben), majd a 25-ös út felkapaszkodik a hegyoldalra, honnét a mánfai templom szép völgyébe ereszkedik (forrás) s a templomon túl az országotat éri.

2. Kirándulások a Lapsi vadászháztól.

a) Déli irányban a 2-ös út Pécsre vezet (4,6 km, 1½ ó), míg a vadászháztól Ny-ra fekvő kocsin Ny-nak szép erdőben *Vágotra* visz (7 km 1¾ ó). Pár házból álló kis telep (kb. 400 m magasságban), hol csak a falu alatt (K) a kocsin mentén van egy kut. A faluból a 2-ös jelzés K-nek állandó eséssel a *Mélyvölgybe* visz, közel annak É-i kijárójához.

Ezt az utat a vadászháztól mintegy 2 km-re átmetszi a 14-es út, melyen jobbra (K) 3 p alatt a *Büdösvíz* forrást és tovább *Pécsbányatelepet* (1¼ ó), balra (Ny) a *Büdöskuti forrást* (¼ ó) érjük (l. 3. c).

b) A vadászháztól Ny-ra fekvő kocsin pár lépésre (Ny) kezdődő 4-es eleinte sík, később erős lejtésű szűk ösvény a *Remeterétre* (417 m) visz, honnét Orfű községbe vezet (4 km, 1 ó), míg ugyanez a jelzés a vadászháztól K-i irányban kezdetben fiatalos, később szálerdőben levezet a 20-as útra (l. 1. c), melyet később elhagyva a *Szaniszló-pihenőnél* ér véget. (L. 1. e.)

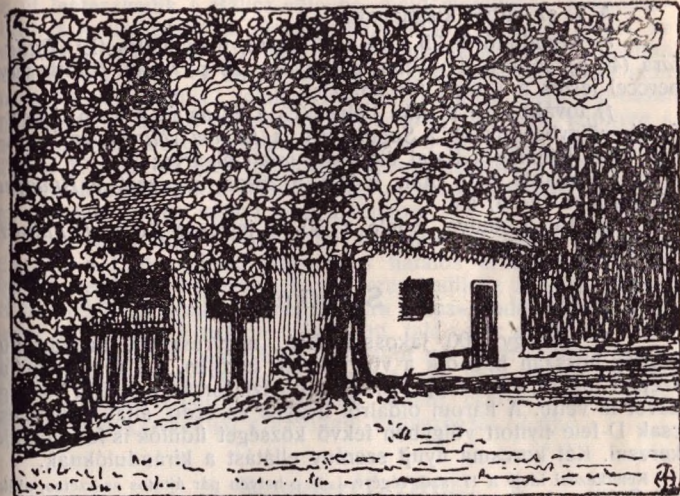
c) K-i irányban a ház mögötti kocsin a 23-as jelzés mindvégig erdőben a *Kozári vadászházhoz* vezet (4,2 km, 1¼ ó). Az állandó erdőortól lakott emeletes vadászház közelében jóvízű forrás fakad.

A 23-as utból a Lapsi vadászháztól kb. 25 p-re D-nek (jobbra) a 20-as út ágazik ki, mely a *Misinára* visz (l. 1. c), míg 6–8 p-el tovább utunkat az 1-es út keresztezi, mely jobbra (D) a Kantavári völgyön át Pécsre (1¾ ó), balra (É) a Mélyvölgybe és Mánfára vezet (l. 1. h). Innét 8–10 p-el tovább a 25-ös út metszi át, mely balra a Melegmányi völgybe (l. 1. j), jobbra a Kantavári völgybe visz. A 14-es számú keresztező út (l. 3. c) pedig balra (ÉNy) a Büdösvízhez, jobbra (DK) Pécsbányatelepre vezet.

d) A Lapis–vágoti útból a vadászháztól mintegy 100–120 lépésre ÉNy-nak kiágazó 24-es jelzés a *Büdöskúthoz* (25 p) ereszkedik s azon túl az Orfűre vezető 4-es útba ágazik. Most letarolva.

3. Kirándulások a Kozári vadászháztól.

a) D-i irányban a 13-as út *Pécsbányatelepre* (2,3 km, ½ ó) visz, míg ÉNy-nak a Nyugati Mecsek egyik legszebb völgyébe, a *Melegmányi völgybe* (források, bővízű patak, mésztufa-lépcsők a

Lapsi vadászház.

mederben, kis vizesések) ereszkedik s ott egy darabon a 25-ös jelzéssel (l. 1. j) együtt haladva a *Mélyvölgybe* visz, hol az 1-es úttal találkozik (1 ó).

b) DNy-nak a 23-as jelzés a *Lapsi vadászházhoz* vezet (1¼ ó, l. 2. c).

Az út az elején levő kis emelkedést leszámítva, jóformán mindvégig vízszintesen halad.

c) A 23-as utat a Kozári vadászháztól 30–35 p távra átmetszi a 14-es út, mely balra (DK) erős lejtéssel *Pécsbányatelepre* (2,6 km, ¾ ó), jobbra (ÉNy) a *Peknyáktetőre* (Darázskut) és *Büdösvízhez* (¼ ó) s pár lépéssel odább a 2-es útra visz. A 2-es utat átszelve tovább a *Büdöskúthoz* (¼ ó) vezet.

d) EK-nek a 7. jelzés a műút mentén a mánfai országútra (25 p) vezet s annak tulsó oldalán, az erdőszélen folytatódik. Egy órai séta után az erdőből szántóföldre jutunk (balról a komlói bánya épületei látszanak), melyet a K felé látszó Hármashegy irányában keresztezve (10 p) fiatalos erdőben érjük el *Zobákot* (égészben 9 km, 2¼ ó).

A 7. sz. útból kiágaznak:

e) Árpádtetőről 25 p-re a 27-es út, mely balra (É) Budafára (40 p), jobbra (D) Szabolcsbányára (20 p) vezet. (Előtte egy perccel jelzés a Vecseri forráshoz);

f) további 10 p után balra (É) a 28-as út a szép Nagyforrás-völgybe, tovább a Sugói rétre, a Rákosi völgybe és Budafára visz. Jelenleg a fiatal ültetések miatt elzárva;

g) újabb 10 p után É-felé a 26-os út vezet a Budafai kőbányához (1/4 ó) és

h) 1/4 ó múlva É-felé a 30-as jelzés a Kőszegi kúthoz ereszkedik (1/4 ó).

4. Szentkut.

A mintegy 200 lakossal bíró, nagyrészen magyarjku község hosszan húzódik a völgy keleti lejtőjén. É-i végén van a szépen foglalt, szentképpel díszített bővizű forrás, amiről a község nevét is vette. A három oldalról hegyek és erdő által védett és csak D-felé nyitott völgyben fekvő községet üdülők is fel szokták keresni. Két korcsma nyújt szerény ellátást a kirándulóknak.

Keletkezési ideje a 17. szd. végére esik. Radonay püspök szokottide visszavonulni Somogyi Zsigmond pálossal, aki káplánja volt. Később e helyet a pálosoknak adta, kik ide templomot és kis lakóházat építettek. Mindig lakott

is e helyen pár ájtatos szerzetes, akik közül Török Antal valóságos remete-életet élvén, róla neveztetett el a Vöröshegy és Lapsi-hegy közötti tervés Remeterétnek.

Pécsről a következő útirányokon mehetünk Szentkutra:

a) a Pius-gimnáziumtól a Pacsirta-utcán keresztül az 5-ös jelzés a Makárhegyen át az ürögi völgybe vezet. Itt É-nak követjük az itt kezdődő 17-es utat (az 5-ös út tovább megy a Jakabhegyre, l. 6. a) a völgy K-i oldalán. (Balról fönn a dombon Magyarürög falu.) Ahol a rét véget ér, ott a völgy Ny-i oldalára térünk s szőlők, gyümölcsösök között 1/2 km séta után a patakon át visszatérünk a K-i oldalon vezető kocsútra s azon a faluba (1 1/2 ó), vagy követjük a 6-ossal (l. 4. b) együtt haladó 17-es jelzést fel a völgy Ny-i oldalát képező lejtőre s azon megyünk a falu É-i végén fekvő Szentkutig. A falu É-i végén a kúton tul ÉK-i irányban kanyargó kocsúton a jelzés felvezet a Remeterétre (20 p).

b) Az Erzsébet-sétaterről a Radonay-utca, Klimó-utca és Damjanich-utcákon át az itt kezdődő 6-os jelzéssel érjük el a Szkokónak nevezett szőlőterületet, számos szép nyaralóval. Innét

az út leereszkedik a Bálics-völgybe, majd meredeken felkapaszkodik a Aranyhegyre a Donátus-kápolnához, honnét levisz az Istenkut-forráshoz (1 ó). Innét végigmegyünk a DNY-i irányban húzódó kis réten s annak végén É-nak, majd pár lépés után ismét Ny-nak fordulva találkozunk a 17-es úttal, mely a 6-ossal együtt szőlők között felkapaszkodik a völgy baloldali lejtőjére s az erdőszélen vezet tovább. Később a 6-os jelzés balra (Ny) eltér a 17-estől és igen meredeken felkapaszkodik a Vöröshegyre s onnét leereszkedik a Szuadó-völgybe. Az utolsó meredek rész igen fárasztó, azért sétára nem ajánlatos.

c) A b) alatti 6-os útból Szentkut községgel szemben kiágazik a 12-ös jelzés, mely szép fiatalos erdőben a völgyet Ny-ról szegélyező hegygerincen át leereszkedik az Éger-forráshoz; itt út nélkül az átellenes hegyoldalra kapaszkodik s fenn szép erdei uton éri el a patacsi mezőt (itt találkozik a 15- és 22-ös utakkal; l. 6. c és 5. b). Ettől a ponttól pár száz lépésre összefon a 9-es jelzéssel (l. 6. b), mellyel pár száz lépést együtt halad s azután a balra meredeken vezető cserjés erdőben éri el a Jakabhegy platóját s az ottani vadászházat (2 ó).

5. Remeterét. Orfü.

a) A Remeterétről, melyet három oldalról a Vöröshegy, Rózsahegy és a Tubes határolnak, a rét DNY-i sarkából D-i irányban a 17-es jelzés árnyéktalan kocsúton Szentkutra visz (1/2 ó, l. 4. a).

b) Ugyancsak a DNY-i saroknál kezdődik a 22-es jelzés, mely Ny-nak (most tarolt részen) a Vöröshegyre (25 p) s a nyiladékon tul pár lépésre D-nak kanyarodva a Patacsi mezőre (381 m) vezet (20 p), hol utunk a 12-es (l. 4 c) és 15-ös (l. 6. c) vonalakkal találkozik.

A 12-ös út K-i irányban Szentkutra (l. 4. c, 1 1/4 ó), DNY-nak a Jakabhegyre (1/2 ó) vezet. A Patacsi mező és Jakabhegy közt a 12-ös utat metszi a 9-es út, mely Magyarürögből Abaligetre visz (l. 6. b).

c) A Remeterét D-i oldalán indul ki a 0-val jelölt gyalogút a most letarolt Kismélyvölgybe (források) s azon át a 17-es útra.

d) A Remeterétről ENY-i irányban 4-es jelzés vezet az erdei kocsútt mentén (ebből j-ra kiágazás a Büdöskúthoz) Orfü községbe (4 km, 1 ó).

Ebből a régi gémes kútnál a 24-es jelzésen át lehet menni a Büdöskúthoz és a lapsi vadászházhoz (l. 2. d.). Orfü kis község, mintegy 227 német-

és magyar ajku lakóssal, szép vidéken, erdők tövében. Közeliében még megtalálható a hajdani plébánia-templom maradványa, mely már 1721. is omlatag volt, bár tornya csak 1808. pusztult el. Orfütől É-ra fekszik Rákos község (nincs jelezve, 227 német lak.), melynek határában egy időszakos forrás, az u. n. *Sárkánykut* van a rétek szintjétől mintegy 20 m magasságban. Rendesen nem folyik belőle víz, néha azonban rövidebb-hosszabb ideig bőségesen önti azt. Valószínűleg valamely földalatti víztartóval képez közlekedési csövet, mely ha a kívánt magasságig megteklik, akkor vizet az időszakos forrás száján önti ki. Valószínűvé teszi ezt a feltevést az, hogy a Mecsek E-i lejtője tele van sokszor 30–40 m átmérőjű s ugyanolyan mélységű tölcseralakú bemélyedésekkel (töbörökkel), melyek az esős időszak tartama alatt és záporok alkalmával temérdek vizet nyelnek el. Az időszakos forrás kiömlései semmi összefüggésben nincsenek az időjárással, mert néha a legszárazabb időben nagy zugással önti vizét, máskor a legesősebb napokban sem csorog. A nép azt a mesét fűzi e forráshoz, hogy üregében sárkány lakik s ha helyén megmozdul, akkor a vizet testével az üregből kiszorítja.

A Remeterét—Orfűi útból Orfű előtt a sorompónál ágazik ki a 15- (l. 6. c) és a 16-os (l. 5. g) útvonal. Előbbi a Szuadón át az Egervölgybe, utóbbi a Vöröshegyre vezet.

e) A falu előtt pár perccel a dombon álló kereszt mellett átmenve a mély sziklászurdokon, az u. n. *Sárkányszakadékon* (mely a Szuadó-völgy É-i bejáróját alkotja), a tulsó oldalon találjuk a 10-es jelzést, mely balkézfelé a szakadék mentét követi s erdőben mintegy 2 óra alatt éri el a *Jakabhegy* platóját (l. 6. g) s tovább leereszkedik *Patacs*on és *Rácváros*on át Pécsre.

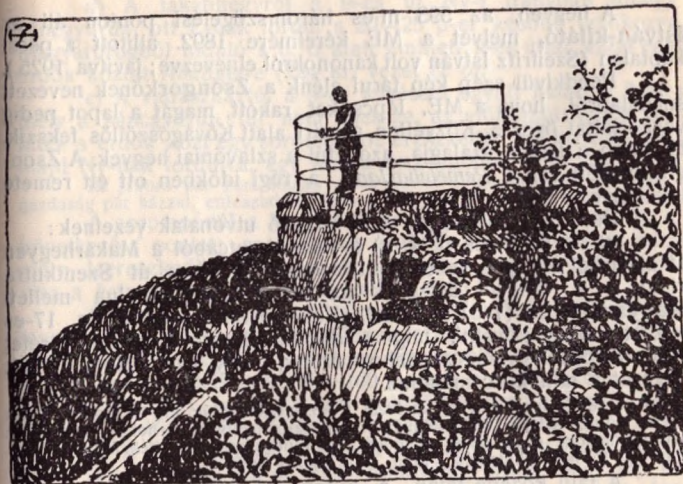
f) Ha a keresztől a falu felé tartunk, mintegy 200 lépésre j.-kéz felől a falu első házát, az erdőóri lakot érjük. Ennek kerítése mellett jobbra az erdő felé vezető kocsiuton kezdődik a 18-as jelzés, mely ÉK-nek (majdnem mindvégig erdőben, miközben kis roskadozó vadászház mellett megy el) utolsó részében meredeken *Vágotra* vezet (1 ó), közben Orfütől mintegy 8-10 p.-nyire F-jelzés a *Vizfőhöz*. A forrás lenn a völgyben levő első malom közelében mint patak tör ki a sziklafalból s a Rákosi-völgy malma-it hajtja.

g) A Vöröshegy tetejéről (l. előbbi b pont) a 16-os jelzés a nyiladékon levezet *Orfűre* (35 p)

h) Orfűről a *Sárkányszakadékon* tul kezdődő 11-es jelzés *Abaliget*re vezet.

6. Jakabhegy (602 m).

Szent Jakab hegye egyik legkedvesebb kirándulólhely, ahol rendes viszonyok közt jó ellátást, esetleg éjjeli menedékhelyet is találunk a kirándulók az ott épült vadászházban. A tetőn láthatók a *pálosok kolostorának* romjai. A romok között jóvizű kut.

Zsongorkó a Jakabhegyen.

A Pál Remeteről nevezett pálosoknak (az egyedüli magyar szerzetnek) törzsmonostorát Bertalan pécsi püspök 1225 körül alapította, összegyűjtve az ott megtelepedett remetéket, kiknek templomot és kolostort építtetett s részükre rendszabályokat írt elő. Ebből a remeterendből fejlesztette Özséb esztergomi kanonok a pálosok rendjét. A monostor birtokai Urögben és Patacsra voltak. Törzsmonostorukat alig egy évszázad múlva elhagyták a pálosok és Patacsra mentek lakni, de azért a hegyi monostort is fenntartották, mint ezt történelmi nyomok 1539-ig kimu-

tatják. A török hódoltság alatt a monostor elpusztult s a törökök kiűzése után a Jakabhegy a püspöknek jutott, bár a pálosok mindent elkövettek annak visszaszerzésére. 1745. Fonyó Sándor kanonok helyreállította a templomot és a monostorba összegyűjtötte az elszórva élt remetéket. Később papi fegyintézetül szolgált. II. József eltörölve a szerzetesrendeket, a kolostor is pusztulásnak indult és 1818. — nehogy az erdei rablóknek menedéket nyújtson — az épület teteje leszedetvén, a falak az idő viszontagságainak adattak át.

A hegytetőt, ahol a kolostorromok és a vadászház állanak, egy 3 km hosszú és némely helyen több méter magas sáncgyűrű veszi körül.

A történelem előtti korszakban ezen a vidéken lakó őslakosság a későbbi kelta telepések által szorongatva kb. Kr. e. 600. a hegyek közé

menekült s főképen a Jakabhegyre jöttek, hol a sáncok mögött kerestek védelmet.

A hegyen, az 593 m-es háromszögelési ponton áll az **István-kilátó**, melyet a ME kérelmére 1892. állított a pécsi káptalan (Szeifritz István volt kanonokról elnevezve; javítva 1925.).

Rendkívül szép kép tárul elének a **Zsongorkőnek** nevezett sziklalapról, hova a ME. lépcsőket rakott, magát a lapot pedig vaskorláttal övezte. Közvetlen a szirt alatt **Kövágószőlős** fekszik, távolabb a Dráva szalagja, azon túl a szlavóniai hegyek. A Zsongorkő előtt van a **Remetebarang**, a régi időkben ott élt remete lakóhelye.

Pécsről Jakabhegyre a következő utvonalak vezetnek:

a) Az 5. jelzés (l. 4. a) a Pacsirta-utcából a Makárhegyen át az ürögi völgybe vezet (jobbra innét a 17-es út Szentkútra visz) s a völgyet átszelve, az ürögi temetőkápolna mellett **Magyarürögbe** (1 ó) kalauzol. Kellemesebb azonban a 17-es jelzést addig követni, míg a dombon látszó falu alatt a rétet keresztülszelő gyalogcsapáshoz érünk, mely egy malom mellett felvezet a falu korcsmájához.

A községről Irugh néven már 1225. tétetik említés (Fejér IV. 2. 260). Hajdan a pálosok és a pécsi püspöké volt. A törökök kiűzése után a

jezsuiták kapták, kik az akkor romban heverő templomot, hol egykor a falu is állott, újra felépítették. Ma 451 magy. lakosa van.

A falu közepe táján, a hidon túl mintegy 150 lépésre, balra (Ny) tér el az 5-ös jelzés, mely kivezet az erdei legelőre, majd szálerdőben, utána tarolt részen és tovább fiatal erdőben emelkedik a **Jakabhegyre** (M.-Ürögtől 4 km, 1 $\frac{1}{4}$ ó).

b) Ott, ahol az 5-ös út a falut Ny-i irányban elhagyja, nem térünk ki, hanem végigmelve (É) a falun, az itt kezdődő 9-es jelzésen a patakkal átszelt **Égervölgybe** jutunk, hol ÉNy, majd Ny-nak kanyarodva, a **Farkasforrást** érjük. Útvonalunk később a 12-ös jelzéssel (l. 4. c) találkozik s rövid ideig azzal együtt halad s ahol újra elválnak, ott már a 12-ös jelzést követve (a 9-es Abaligetre vezet, 1 $\frac{1}{4}$ ó), egy meredek nyiladékon éri el a Jakabhegy platóját s azon a vadászházat. (Ürögből 1 $\frac{1}{4}$ —1 $\frac{1}{2}$ ó). Az út legnagyobb része most tarolás alatt.

c) A 9-es útból az Égervölgyben, Magyarürögtől mintegy 20—25 p mulva kiágazik a 15-ös út, mely gyenge emelkedővel visz a gerincre s fel a patacsi mezőre, hol a 12. és 22-ös utvonallal találkozik (l. 4. c és 5. b). Innét (É) a szép, de most tarolás alatt álló **Szuadó-völgybe** ereszkedik (több forrás, pázsitos rétek, buvópatakok) s azon végigmelve, némely részen alig járható köves patakmederben, Orfű község előtt pár perccel a 4-es utat érjük (1 $\frac{1}{4}$ —1 $\frac{1}{2}$ ó), mely balra a községbe vezet.

d) A Jakabhegyről a 9-es út Ny-i irányban átmegy a sáncgyűrűn, ott É-nak fordul s 20—25 p-el később találkozik a Magyarürögből induló s 6. b alatt említett 9-es úttal, azzal együtt erdők között **Abaligetre** (224 m) vezet (2 ó).

e) A vadászháztól a 9-es jelzéssel együtt halad a 8-as út, mely a sáncgyűrűn túl nem messze, az előbbiből balra (ÉNy) kitér s erdők közt egy sorompóhoz ereszkedik, hol hirtelen É-nak, majd Ny-nak fordulva, egy másik sorompóhoz ér (1 ó).

Itt jobbra pár perc múlva **Petőc-pusztát** (Viganvár, 360 m) érjük. Kis gazdaság pár házzal, erdészlakkal, lenn a völgyben két foglalt forrás.

A sorompónál a kocsiutat átvágva (balra a 19-es út, l. a következő f pontot), az átellenes erdőben követjük a 8-as jelzést, mely leereszkedik a hetvehelyi völgybe s szép rétségeken át visz a **hetvehelyi** vasuti megállóhelyig (2 ó).

f) A petőci sorompónál balra a 19-es jelzés (a terképvázlaton tévesen van a Jakabhegyről indulónak rajzolva) eleinte tarolt részen, később erdőben vezet a bakonyai sorompóhoz (elhagyott cigánytanya), melytől DNy-nak 150—160 lépésre a szakadéokban kis forrás van (jelezve). Innét Ny-nak erdőkön keresztül Szent-Domján pusztán át **Megyefát** s **Bükkösdöt** (vasuti áll.) érjük (3 ó).

g) A Jakabhegyről a romok mögött a 10-es jelzés **Orfűre** vezet (1 $\frac{1}{2}$ —1 $\frac{3}{4}$ ó). Az út, mely mindvégig erdőn megy át, 10 p mulva találkozik a 9-es jelzéssel s egy darabig azzal tart Átszel egy kisebb patakot s lassu emelkedéssel visz a gerincre, hol ismét elválnak az Abaligetre vezető 9-es úttól s eleinte egyenes, majd szelid ereszkedővel vezet a Szuadó-völgy sziklaszurdokká összeszorult kijárata mellett a faluhoz. A 10-es jelzés a Jakabhegyről déli irányban **Patacon** és **Rácvároson** át Pécsre (Pius internátushoz) visz.

7. Abaliget (224 m).

Abaliget, 767 magyar- és németajku lakossal, a Budapest—pécsi vasút állomása. Posta, táviró, körjegyzőség. Plébániája már az 1232-iki pápai adóívekben fel van említve.

Pécsről Abaligetre a következő utirányok vezetnek:

a) A Kardos-út végétől a 2-ös jelzésen a Lapisi vadász-lázig (3·3 km, 1 ó), onnét a 4-es jelzésen a Remeterétre (1·2 km, $\frac{1}{4}$ ó) s a 4-en tovább (Ny) Orfűre (4 km, 1 ó) s onnét a rendes kocsiuton (4 km, 1 ó) vagy a 11-es jelzésen **Abaligetre**. Egészben 13—14 km. (L. 1. g, 2. b, 5. d.)

b) A Pius-gimnáziumtól az 5-ös uton Magyarürögbe (l. 4. a) és az Égervölgyön át a 9-es jelzésen (6. b) **Abaligetre** (13—14 km,

1. Bagolyvár (50)
2. Korona (67)
3. Písaí Ferdinandy (94)
4. Flórián-szobor (155)

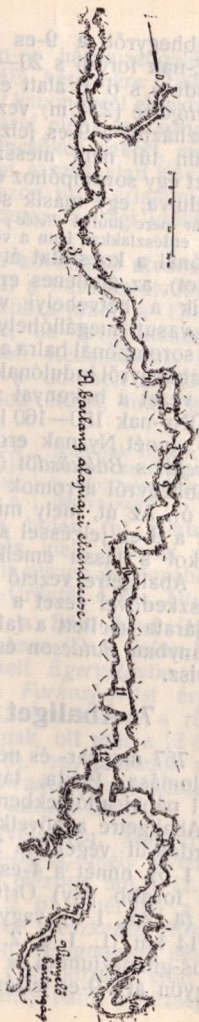
(A zárójel közötti számok a beíratónál való távollóságot jelzik méterekben.)

5. Flórián-kút (159)
6. Tabernaculum (172)
7. Kálvária (187)
8. Pédkálidoszék (192)

Az abaligeti barlang alaprajza.

Dr. Bokor Elemér 1923. aug. felvételei után.

9. Elefánt (204)
10. Lebegő kő (250)
11. Karthágó romjai (290)
12. Könyvtár (335)
13. Niagara (376)
14. Nagy dóm (410)
15. Pokol torfka (426)
16. Tó (460)

3 $\frac{1}{2}$ —4 ó). Ajánlatosabb az előbbinél, mert árnyékosabb s ezzel a Jakabhegy is útba ejthető (l. 6. a).

Az abaligeti cseppkőbarlang bár azt sok helyen barbár módon megcsonkították, érdemes a megtekintésre. Felvilágosítást ad a plébánia-hivatal, hol a vezetőre nézve is utasítás nyerhető.

A barlang vidéke már ősidőkben be volt népesítve s a barlang fölötti közeli dombtelepön őspogány temetkezési halmok találhatók. Az 1889. rendezett ásatások alkalmával azokból több urnát emeltek ki bronz karperecekkel és melltükkel. 1906. Myskowszky Emil bányatanácsos a ME Barlangkutató Osztályának titkára a ME megbízásából vezetett rendszeres kutatást a barlangban, aki szintén megállapította, hogy a barlangot lakóhelyül használták a történelem előtti kor lakói is (ME évkönyve 1906.), amit igazol ezen kutatás alkalmával előkerült, a barlangi medve (*Ursus spelaeus*)

alsó állkapcsából készített fűrészszerű szerszám s egy kisebb állat lábszárcsontjából formált villaszerű készítmény. Az előbbinek hasonmását még sehol sem találták s az utóbbinak is csak egy riválisa ismeretes, amely a 70-es évek végén a Frank-Svájc egyik barlangjában találtatott s ma Limmer muggendorfi kereskedő régészeti gyűjteményének egyik díszét képezi. (V. ö. Banke: Der Mensch, II. k. 508. l. 9. ábra.) Hogy a római telepesek is ismerték a barlangot, azt a római tumulusok egyikében talált s a barlangból származó cseppkövek igazolják.

A barlangról először 1768. történt említés a plébánia történetében, mikor egy Mattenheim József nevű bátor molnár több társával nyakig gázolva a vízben, hatolt be annak egy részéig. 1819. Kölesí Vince ispán a barlangban emberi és állati csontvázakat talált és ugyanő a barlangot a „Tudományos gyűjtemények” 1820. évfolyamában le is írta. A múlt század harmincas éveiben a bejárást bővítették, hogy a barlang hozzáférhetőbb legyen, de éppen ez volt a barlang szépségének megrontója, miután az felügyelet nélkül állván, a látogatók a cseppkő-képződményeket letördelték és elhordták. Később egy lelkes természetbarát: Chalupni János volt abaligeti plébános bezáratta, nagy ügyességgel és áldozatkészséggel rendbehozatta és járhatóvá tette. A barlang hossza mintegy 466 m s rajta patak fut végig. Végén az u. n. „pokol torkánál” pár m² területű víz, az u. n. tó van. Itt a tető sziklafala siphont alkot s elzárja a további előhaladást, pedig azon túl, a barlang érintetlen részében szép cseppkövek lehetnek. A Mecsek-E. barlangkutató osztálya által hosszabb ideig végzett robbantásokkal sem sikerült a további részt feltárni. (L. ME évkönyve 1906. és Bokor Elemér dr. Az Abaligeti barlang (Földrajzi Közlemények 1925. 106—130. l., térképpel).

A falutól a vasútállomás kb. egy órányira van. Az állomásra kocsit vezet, de kellemesebb erről a falu végén letérni s a 9-es jelzést a réten átmenő gyaloguton követni.

A Pécs felé vezető 9-es jelzésből a falun túl, a hegyoldalon levő cigánytanyánál kezdődő 11-es jelzés Orfűre vezet (1 ó).

h) Az előbbi pontban említett 3-as útból kiágazó 17-es út É-i irányban, fiatal erdőben kis rétségeken át leereszkedik a *Singödör-völgybe* (l. 8. i), ezt átvágva, felkapaszkodik a *Köves-tetőre* (l. 8. j), hónét a *márévári forráshoz* s az előtte álló, már pusztuló kis menedékházhoz ereszkedik. A menedékházról jobbra (K) a 354 m. magas csúcon álló *Márévár* romjait 4–5 p. alatt jó úton érhetjük el. (A 3-as útból a 17-es jelzés D-i irányban *Csurgó* forráshoz vezet; l. 8. e)

A vár valószínűleg a 13. szdban épült. Bogár István, ki Károly királynak Herceg bán elégedetlen gyermekei elleni harcaiban, mint a királyné lovasa hasznos szolgálatot teljesített. 1316. nyerte adományképen Márévárát, mely akkor Tolnamegyében volt (Zichy-codex I. 159.). Bogár István testvérével, ki Gunyanak nevezetett, közösen bírta a várat. Később 1347. Gunya fiai: Dominik és István birtokrészüket Be-

csey Vesszősnek adták zálogba, de 1353 körül Becsey Vesszős zólyomi főispán nőül vevén Gunya István leányát Annust: Márévára s a hozzátartozó birtokok újabb rendezés alá kerültek. A vár és fele birtok Gunya Istváné, a másik fele Becseyé lett. Később a birtok a Kisvárdai-családé lett. A várat 1443. a török égette fel (Hammer és Verancsics I. 236.)

A 17-es út azután leereszkedik a völgybe, hol a 6-os vonallal találkozik (l. 8. k) s a márévári völgyben K-i irányban mintegy 2 km. hosszban azzal együtthalad, akkor az É-felől beszakadó kis mellékvölgybe tér s alig látható csapáson a patak medrében, majd annak tulsó partjára lépve, erdőszélen a *Somos* (kat. térképen Tendelberg, 508 m) Ny-i lejtőjére kapaszkodik. Ezen túl szép erdőben megyünk fölfelé, majd szűk völgybe ereszkedünk (forrás), melynek tulsó oldalán felkapaszkodva, szép erdei úton a gerincre jutunk (2 ó), hol a nyiladék mellett balról a zárt kis *nyárádi vadászgunyhó* (390 m, konyha, szoba 2 férő-hellyel) áll. Innét $\frac{1}{2}$ órai ereszkedéssel lejutunk *Szászvár-bányára*. (Márévártól kb. $2\frac{1}{2}$ óra.)

A regényesen fekvő bánya az Esztergom-Szászvári Kőszénbánya r.-t. tulajdona. Kaszinójában jó ellátás. Innét le *Szászvár* községbe (1861. magy. lak., vasútáll. Szászvár—Máza) 1— $1\frac{1}{2}$ ó.

i) Az egregyi völgybe a 3-as út alatt 2-5 km-nyire É-ra a 4-es számmal jelölt *Singödör-völgy* szakad, mely a *Szerecsen-hegy* (400 m) D-i oldalán nyúlik el. A vadregényes, némely helyen alig járható szűk völgyet, melyen a *Szederdás-kút* vize csörgedez, kezdetben meredek, szakadékos partok övezik, amik később erdős hegyhátakká duzzadnak. Az utat a bejáratától mintegy 3 km. távolban átmetszi a 17-es út s ezen túl mintegy $1\frac{1}{2}$ km-re a 4-es vonal találkozik az 5-ös úttal (l. 8. j), mely utóbbi Ny-nak vissza az egregyi völgybe, É-nak a márévári völgybe visz.

j) 1 km-rel tovább (É) az egregyi völgyből DK-felé újabb völgy ágazik ki 5. számmal jelölve, melyet D-felől a Szerecsen-

hegy erősen meredek oldala szegélyez. Az alig emelkedő völgyben tett 1 km után az út nagy kanyarulattal É-nak fordul a *Köveshegy* D-i oldalán s a gerincen a *Köves-tetőre* (Steinberg, 462 m) vezet. Innét a jelzés K-i irányban halad (miközben metszi a 17-est) s találkozáva a 4-es úttal, É-nak leereszkedik a márévári völgybe.

k) Az egregyi völgyben még 1 km-rel tovább É-felé a *Kápolna-malmot* (Krajcár-malom) érjük, hol K-felé a *márévári völgy* (Rikájónak is nevezik) bejárata van. A 6-os számmal jelölt, folyton szűkülő völgyet $1\frac{1}{2}$ km-nyire követve, a 17-es jelzésre találunk, mely jobbra (D) 3–4' alatt a márévári kúthoz vezet (l. 8. h). Maga a márévári völgyi út KDK-i irányban, bővizű patak mellett, némely helyen sziklafalak között (közben a 17-es út a völgyből balra eltér) kanyarog. Két perccel tovább van a *Somos-kút*, kis rét szélén, hatalmas fa tövében. Innét az út balra tartva, egy hegyhátra, az u. n. *Miskeszplattira* ér, ahol a 8-as úttal találkozik (8 km., 2 óra). Innét DK-i irányban, mely később K- és ÉK-felé fordul, az Obánya-ujbányai völgy É-i oldalát képező gerincen halad tovább (2– $2\frac{1}{2}$ km-re a kis *Harácsmezei* gunyhó, forrás) s 7–8 km. távolra (miközben belőle a Váraljára vezető 12-ös út ágazik ki) *Püspöknyádasra* visz.

l) Az előbbi k) pontban ismertetett 6-os útból a harácsmezei gunyhón túl kb. 3 km-re a 12-vel jelzett u. n. *Baka-út* ágazik ki, mely É, majd ENy-nak szép erdőn át a kiesfekvésű *váraljai erdőöri* lakhoz vezet, hol esetleg éjjeli szállás is kapható. Az erdőöri lakból a völgy mentén $\frac{3}{4}$ óra alatt *Váralja* (164 m) községbe jutunk, hol két vendéglőben kapható ellátás Váraljától a Szászvár-mázai vasútállomás $\frac{3}{4}$ óra.

9. Hosszúhetény (287 m).

2571 magyar lakóssal bíró szép község a Hármashegy alján, a Pécs—bátaszéki vasút állomása. A falu az állomástól É-ra kb. 1 óra járásra van. Posta, plébánia, körjegyzőség. Korcsma a falu közepe táján.

A falun É-i irányban végigmelve a szentlászlói völgybe és azon keresztül a Zengő lábánál Ék-nek tartva a kocsiúton *Püspökszentlászlóra* érünk (1 ó.), míg ha Hosszúhetényben a korcsmántúli elágazásnál balra (ENy) tartunk, a magasán fekvő templom és iskola mellett elhuzódó országúton 1 óra alatt *Zobákot* érjük.

Hosszúhetényből a következő kirándulásokat tehetjük:

a) A korcsma előtti hidnál kezdődik a 16-os jelzés, mely elején szőlők között, majd fiatal erdőben emelkedéssel vezet föl

egy erdei tisztásra, hol balra kocsíúton kapaszkodik fel az erdőbe s kanyarodással, majd jobbra kereszt mellett vezet a Mecsek legmagasabb csúcsára, a 682 m magas **Zengőre** (Zengővár), 1³/₄ óra. Kilátótorony, jelzőtáblák. A kilátás az erdők miatt korlátolt.

b) A Püspökszentlászló felé vezető kocsíútból, a falutól kb. 1¹/₂ km-re a 18-as út indul ki (É) s lassu emelkedéssel, forrás mellett, átszelve az 1-es utat, *Pusztabányára* visz, 1¹/₂ ó. (Innét a 2-ös út (É) lemegey a hidasi völgybe, illetőleg (K) Nádasdra, 1. 8. e.)

10. Püspökszentlászló.

24 házból álló kis község 111 német lakóval, festői vidéken, a Zengő tövében. Plébánia; a faluban szerény kis korcsma. A falu K-i végén a pécsi püspök nyaralója, kis templommal, szép park közepén. Vadaskert.

A község Alpes-szerű vidékéről a hagyomány azt tartja, hogy Szt. László király hajdan ott vadászván, zivatar érte utól, mely elől egy barlangba menekült s megmenekülése emlékére ott kápolnát építtetett. Bizonyos az, hogy már 1235. ott Szt. László tiszteletére kápolna állt, melyről régi okiratok emlékeznek (Fejér III. 2. 432.). 1721. csak kőhalmaz volt itt, mely mellett egy remete élt. 1725. Nesselrode püspök felépíttette a templomot, mint a templom D-i oldalán a kőbe

vésve olvasható. 1797. Eszterházy László újbólépíttette a templomot és nyaralót s ezzel a zord vadonban gyönyörű oázist teremtett.

Hettyey Sámuel püspök (1898—1903) az egészet restauráltatta s a parkot rendezte. Utódja Zichy Gyula gr. pécsi püspök, aki éppen úgy kedvelte a szép helyet, mint elődje, nagy áldozatkészséggel még szebbé varázsolta. A szomorú vörös uralom alatt a nyaralót kirabolták és tönkretették, de a romlás nyomai már el vannak tüntetve.

Innét a következő kirándulások tehetők:

a) A püspöki nyaralótól a templom és plébánia lak között (jóvízü kút) a 19-es jelzés erdőben a Zengő E-i oldalára vezet. Egy órai kellemes séta után egy sorompónál elérjük a 14-es utat (hol a 19-es jelzés végződik). Innét tovább ezt követjük (balra lenn 2 p-nyire van a bővízü *Büdöskút*) és D-i irányban erdei legelőn át, később szőlők közt ³/₄ óra alatt *Pécsváradra* érünk. Pécsről a Kozári vadászház felé *Zobák*—Püspökszentlászlón át Pécsváradig 7¹/₂—8 ó.

b) Az előbbi 19-es útból Püspökszentlászlótól mintegy 25 p-nyire D-i irányban a 10. sz. út ágazik ki, mely meredeken a *Zengőre* vezet (40 p). A 19-es utat tovább követve, újabb 20 p mulva E-i irányban a 9-es út indul ki, mely a 14-es útra s azon balkéz felé a *rékai vadászgunyhóhoz* visz. (25 p.)

c) *Szászvár*ra (2¹/₂ óra). A püspöki nyaraló előtt E-i irányban a kocsíúttal párhuzamosan, a plébánia lak fala mellett, a 8-as számmal jelölt gyalogút vezet fel a tetőre, miközben azt a 2-ös út keresztezi, amellyel egy darabig együtt halad (1. 8. e). Fenn a tetőn jobbkéz felől a völgyben hagyjuk Kisujbánya községet (1. 11.) és emelkedő köves úton megyünk fel a *Miskeszplatt* nevű tetőre (525 m, 1 óra), miközben útvonalunk még a 3-as és 6-os utakkal (1. 8. g, 8. k) találkozik. A Miskeszplattól keletre az 556 m. magas Lindenköppel, E-ra a *Dobogó* (Teufelsberg, 594 m) gerince húzódik. ÉNy-ra térve, erdei kocsíúton vezet a jelzés a nyárádi gunyhóig, ahonnan a 17. jelzésen (1. 8. h) jutunk *Szászvár*bányára.

d) A Miskeszplattól pár száz lépést téve az előbbi úton, jobbról keskeny ösvényen a 21-es jelzéssel leereszkedhetünk a *büdöskuti vadászházhoz* (450 m, konyha, szoba két ágygal; mellette forrás). Ennek az útnak elején balra kitérve, felmehetünk a *Dobogóra*, hol a *prédikátószéknek* nevezett szikláról szép kilátás van Tolnamegyébe (Püspöknádasd, Bonyhád, Apar, Lengyel, Mányok, Szászvár, stb) s D-nek a Zengő és Hármashegy közötti nyíláson a baranyai síkság közégségeire.

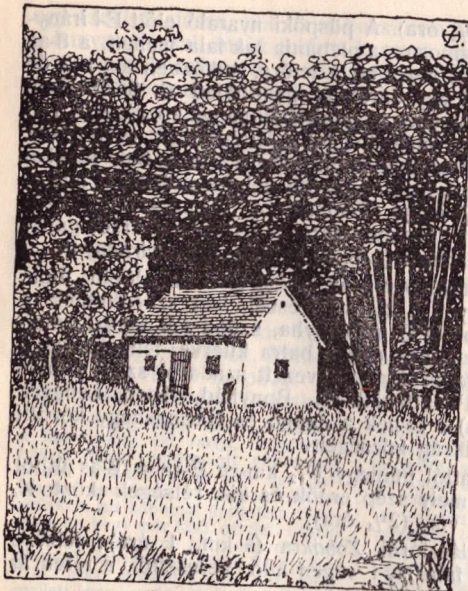
e) A Miskeszplattól mintegy 1¹/₂ km-re E-ra a 8-as útból a 13-as út ágazik ki, mely szép erdők és kis rétségek közt K, majd ÉK-re *Váraljára* visz (2¹/₄ óra).

f) Püspökszentlászlóról *Zobákra* (4 km, 1 óra); jelzése 1. sz. Kiindulópont a falu Ny-i végén álló keresztől, a réten át (1. 8. a).

11. Az Ujbánya—Óbányai völgy.

Regényes szép völgy s bár őserdőket ott hiába keresünk, mégis kedvessé teszik az ottani mintegy 2 órai sétát a változatos hegyvidék, a buja növényzet és a szikla medrében csörgedező patak. Az út nincs jelezve, de az el nem téveszthető. Kisujbánya alatt az Arnold-malmot elkerülve, a *Csepegő-sziklához* érünk (A hegyoldalt pár méter magasságra tövében megkövesült zöld moha borítja s ennek minden száláról kristálytisza vízcsepp hull alá.) Tovább Óbánya kisközséget érjük, melynek lakosai régebben üveggyártással foglalkoztak. A regényes, szűk völgy vége felé kitégult s feltűnik egy hegyoldalon a nádasdi temető kis kápolnája s alatta *Püspöknádasd*.

Nádasdtól 7 km-re van a Hidas—Bonyhádi vasútállomás a Dombóvár—Bátaszéki vonalon.

Rékai vadászház.

A magasan fekvő régi várban ma a közalapítv. uradalom hivatalai és a főerdőmérnök lakása van. Szt. István templomának egy részlete ma is elég ép állapotban látható.

Pécsváradról a következő kirándulások tehetők:

- a) A Zengőre (682 m), $1\frac{1}{2}$ —2 óra. A templomtérről a Jäger-korcsma mellett É felé a 15-ös jelzést követve, az u. n. Csiger-gödrről át érjük el a községi erdőt. Ezen keresztül jutunk az uradalmi szálerdőbe, hol a határnyiladéktól erős emelkedéssel ÉNy-nak köves úton érünk a csúcsra. (Tovább l. lejjebb c) alatt.)
- b) A református templom mellett É-nak 14-es jelzésen rövid köves szőlőúton jutunk a község fölötti hegyi legelőre s cserjék közt érjük el a szálerdő K-i szélét, melynek menétét követjük a sorompóig (50 p), hol a 19-es jelzés kezdődik (l. 10. a). Itt leereszkedünk a jobboldali völgybe a bővizű Büdöskúthoz (3—4 p). Ezt jobbkéz felé hagyva, követjük a szálerdőbe vezető

12. Pécsvárad. (259 m).

A Pécs - báta-széki vasút állomása. Posta, táviró, telefon. Jó vendéglő szobákkal. Van járásbírósa, adóhivatala, főszozolgabírósa és itt van a közalapítványi uradalom vezetősége is.

Pécsváradon a Szt. István 1000. a Benedek-rendi szerzetnek gazdag apátságot alapított. A templomot és monostort 1015. aug. 15. szentelték fel, mikor is Szt. István az ország összes előkelőségeivel jelen volt. Az apátság kolostorában volt elrejtve Almos herceg fia, Vak Béla. Mária Terézia az itteni apátságotroppant uradalmával együtt a m. kir. egyetemnek ajándékozta, melynek most is birtokában van.

14-es jelzést a rékai vadászházig ($\frac{1}{2}$ ó). Mellette a jövizű *Etelka-forrás*.

A fenn említett 19-es út erdőben Püspökszentlászlóra visz (l. 10. a), 1 ó. Ebből ágazik ki a 9-es út (l. 10. b), mely É-nak a rékai gunyhóhoz vezet (25 p) és később 10-es jelzés, mely (D) meredeken a Zengőre visz.

A 14-es jelzés a rékai vadászházon túl ÉK-nek a *Réka-völgybe* vezet, melyben a *Halászpatak* folydogál. Ennek mentén, azt gyakran átmetszve (közben forrás), vezet az út *Püspök-nádasdíg* ($1\frac{1}{2}$ ó).

c) A Zengőről a 10-es út meredeken ereszkedik le a 19-es útra (30 p) s azon balra (Ny) *Püspökszentlászlóra* s jobbra a *büdöskuti sorompóhoz* érünk (l. 10. a).

d) A Zengőről a 16-os jelzés (l. 9. a) levezet *Hosszuheténybe*.

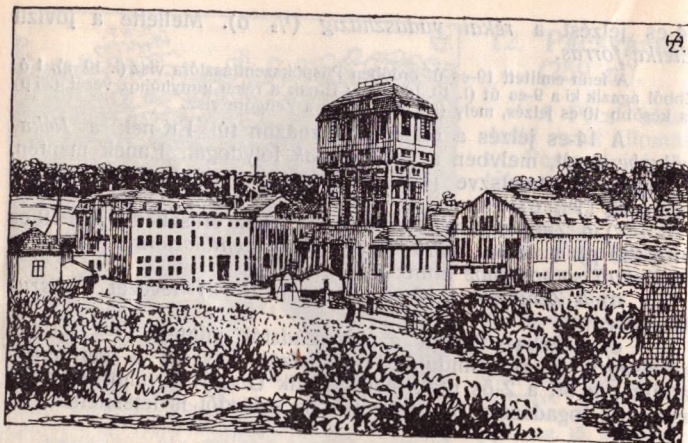
e) A Réka-völgyből a *vadászháztól* mintegy $1-1\frac{1}{2}$ km távolságra É-nak kiinduló 11-es jelzés felvezet a gerincre s átmetszve ott a 2-ös utat, leereszkedik *Óbányára*, ahol ujabban nyaralók fogadására rendezkedtek be s fürdőt is létesítettek.

13. A pécsvidéki bányatelepek.

Az Ágoston-utca K-i végén balra kanyarodva, a bányatelepi útra érünk, honnét a Havi Boldogasszony és Bertalan hegyek alatt elvonuló $2\frac{1}{2}$ km kocsit vezet az András-aknához. Ha a hegyeken át gyalog akarunk idejutni, akkor a Dömörkaputól az 1. i) alatt ismertetett utat követjük. Az „Ezeréves gesztenyefához” címzett vendéglője kedvenc kirándulólhely. Régi, szép szelid-geszténye-erdői lassanként áldozatul esnek a folytonos építkezéseknek. Modernberendezésű gépházai jóléti intézményei megtekintésre méltók. Az aknák megtekintése s az oda való leszállás csak az igazgatóság engedélyével történhet.

A *Dunagőzhajózási Társaság pécsvidéki bányászata* a mult század első évtizedéig nyulik vissza. Az akkor kezdetleges bányászatot 1852-ben kezdte meg a jelenleg Pécsbányatelep környékén levő földterületek megvásárlásával, hol is 1853. András nevű első szállítóaknáját mélyíté.

Jelenleg az egész lefoglalt szenterület, mely Pécsbányatelepnél kezdődik és mint összefüggő egész, $13\cdot5$ km hosszban *Szabolcs, Somogy, Vasas* és *Hosszuhetény* községeken húzódik keresztül, a társulat kezében van, mégpedig legnagyobbbrészt mint tulajdon.

Szabolcsbányatelepi Szt. István-akna.

Földtani viszonyok. A szénrétegeket magában foglaló pécsi hegység földtani alkatában Alluvium-, Diluvium-, Tertiár-, Kréta-, Jura-, Triasz-, Dyaszképződmények vesznek részt.

A szénrétegek a Jura legalsó tagjának, a Liasz rétegei közé vannak települve. E rétegek váltakozva letelepült homokkő, agyagpala és igen alárendelten vasércpadokból állanak. K-i részében, különösen Vasasnál gyakoriak az eruptív áttörések, melyek anyaga némelykor az üledékes rétegek közé ékelődve, azokkal párhuzamos rétegeket alkot.

E rétegsorozat 800 m átlagos vastagság mellett 100-nál több szénréteget tartalmaz, melyek vastagsága néhány cm és 13 m között ingadozik. Közülök 25–30 lefejtendő és ezek átlagos vastagsága 0,9–1,0 m között változik.

Üzemvezetés tekintetéből a társulat bányatulajdona három bányakerületre oszlik, melyek Ny-ról K-re következőleg sorakoznak: pécsi, szabolcsi és vasasi bányakerület.

Szállítóaknák a következők:

Pécsi bányakerület: András-, Schroll- és Uj Schroll-akna; **Szabolcsi bányakerület:** Ferenc József-, György- és Szent István-akna; **Vasasi bányakerület:** Thommen-akna.

Az első két bányakerület rendes vágányu, villamos vasutak által a Mohács—Pécs—Barcsi vasúttal áll összeköttetésben. A vasasi bányakerület szene egy 3,1 km hosszú, Thommen-aknától Rucker-aknáig kiépített kötélpályával utóbb említett aknához és

innét egy körülbelül 2 km hosszú keskenyvágányu, villamosüzemű vasúton a szabolcsi pályaudvarra szállítatják.

Az Uj Schroll- és Szent István-akna legmodernebb berendezésű, falazott körszelvényű aknák, melyeknek átmérője 5,8 m.

Ez aknákon a villamosüzemű szállítógépek, melyek egyenkint 1200 lóerejűek, nem a földszinen állanak, hanem közvetlenül az aknák felett, a vasbetonból épült 40 méter magas aknatoronyban, a föld színe felett 29 m magasságban vannak elhelyezve.

A bányákon termelt szén, mely hazánk legértékesebb szenei közé tartozik, a két fennebb említett, villamosüzemre berendezett Pécsbányatelep—üszögi szárnyvonalon az Üszög állomás előtt 1913. felépített és üzembe helyezett hatalmas szénkikészítő telepre jut, mely évi 12 millió q nyersszén feldolgozására és brikettgyártásra van berendezve.

A központi szénkikészítő műben a bányatelepeken termelt összes akna (nyers) szénét dolgozzák föl oly módon, hogy korszerű gépberendezések segítségével a meddőt és a kevésbé jó minőségű széneket eltávolítják s az így nyert kitűnő minőségű tiszta kőszént vasúti kocsikba rakják. A szénelőkészítő mű óránként 240 tonna aknaszénét dolgoz fel.

A szénelőkészítő műben nyert aprószén egy részéből a szénelőkészítő mű mellé épült brikettgyárban szilárd, tartós, korlátlan ideig raktározható, vizálló, 10 kgr. súlyu széntéglákat sajtolnak. A brikettgyár teljesítménye óránként ca 13 tonna brikett.

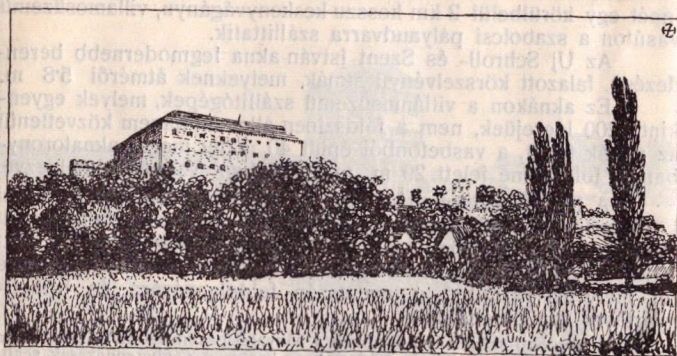
A bányaiüzemek villamosáram-szükségletének ellátására szolgál a központi áramfejlesztő mű, mely a szénelőkészítő mű kevésbé jó minőségű és forgalomba nem hozott széntermékeit használja fel. A központi villamosáramfejlesztő mű, mely egyike hazánk legnagyobb és legjobban felszerelt hasonló telepeinek, 3 db, összesen 27,000 lóerő teljesítményű gőzturbinával van felszerelve és 3100 Volt feszültségű forgóáramot termel, mely áram 15,000 Voltra transformálva földbe fektetett kábelekből lesz az egyes bányatelepekre vezetve. Ezen mű látja el Pécs városát is villamosárammal és tervbe van véve innen a távolabbi környék (Siklós, Harkány, Szigetvár, Nagyhasánsy stb.) villamosárammal való ellátása is.

a) Pécsbányatelepről a 13-as jelzés a *Kozári vadászházhoz* s tovább a melegmányi völgyön át a Nagymélyvölgybe vezet, (l. 3. a), míg a 14-es jelzés a Peknyáktetőn keresztül a *Büdöskuthoz* visz. (l. 3. c).

b) Ugvancsak Pécsbányatelepről az 1-es jelzés *Nagybányáretén* át az *Árpádtetőre* s onnét mindig erdőben a régi országút mentén *Mánfára* vezet, ahol az 1. h. alatt ismertetett 1-es út a Mélyvölgyön át Pécsre visz.

c) A 3-as jelzés a Lämpásvölgyet keresztezve (l. 1. i.) Pécsre visz.

Jelzőtáblák a Kaszinó közelében, a futballpálya mellett lévő betonoszlopon.

Siklós vára.

III. Pécs távolabbi környékének nevezetes helyei.

14. Siklós.

A Pécs-villányi vasút *Siklós-Vokány* állomásáról Siklóst 1½ ó. sétával érjük el a hegyen átvezető szerpentin országúton, vagy a szőlőskertek közt kanyargó kocsúton. A hegytetőről szép kilátás van a délbaranyai síkságra, a városra és a sziklás magaslaton emelkedő, ma is hatalmas, szép várra, melynek egy részét a tulajdonos Benyovszky Móric gróf lakja. A vár csak engedéllyel tekinthető meg. Pécsről még a Pécs-miholjaci és Drávavölgyi helyiérdekű vasúttal is utazhatunk, mivel Harkány is (I. 16.), Gyűd is (I. 15.), Siklós is ennek a vonalnak állomását képezi.

Siklós (szállodák: Pelikán és Központi) 923 házzal és 5523 magyar lakossal, szolgabiroisági székhely; posta-, táviró- és telefonállomás. Járásbiróság, telekkönyvi- és adóhivatal; polgári fiu- és leányiskola; róm. kath., ev. ref., gör. kel. és izr. templom. Kellemes, természetes langyosvízi uszoda és fürdő.

A sziklahegyen álló szép vár és a város eredete alig határozható meg. Már 1191., mikor Sükllős Simon ivadéki két részre osztották az uradal-

mat, mindegyik örökös igényt tartott Siklóra. 1303. Sükllős Péter gróf a szentháromsági apátság szerzeteseit minden jövedelmüktől megfosztotta s

az apátságot a cisztercitáknak adta; szerzetesrendeket pedig csak népe-sebb helyeken helyeztek el

A vár keletkezése felől Szalay Antal véleménye a következő: IV. Béla a tatárjárás után Dalmáciából 1243. visszatérve, elrendelte, hogy a főpapok, zászlós és nemes urak alkalmas helyeken várakat építsenek, kastélyaikat erősítsék. Valószínű, hogy a vár alap-ját a Sükllősi grófok tették le s később a Garák építettek hozzá.

Siklóst valószínűleg Etu vezér birta 1191.-től Sükllős Simon tulajdonában volt s utódai birták még 1303. is. Később Gara Miklós makoviai bán kapta meg Nagy Lajos királytól az oláhok ellen viselt háboruban szer-zett érdemei jutalmául. A Garáknak kedvenc fészke volt Siklós; utolsó sarjuk — mint Bonfin írja — Gara Mihályban veszett ki 1482. A Garák kihaltával Mátyás király fiának, Corvin Jánosnak adta, kinek korai halála után özvegyére: Frangepán Beatrice s később ennek második férjére: Brandenburgi Györgyre szállt. Való-szerű, hogy ettől pénzen vette meg Ujlaky Lőrinc, kinek magtalan halála után Ulászlóra maradt a birtok. A híres Ujlakyak nemzetségét a Perényiek váltották föl 1517. táján, de 1543. már török kézre került s ezeknek járma alatt nyögött 1687-ig. A török elfűzése után a Bathány grófi család nyerte el. Ők fejezték be a várnak Caprara által kezdeményezett restaurációját. A vár

Emlékezetes még a *sikllősi apátság*, melyet a 12. szd végén, vagy a 13. szd elején valamelyik Sükllős gróf alapított s mely a mohácsi vészig a Benedictinusok birtokában maradt (miután Péter gróf 1303-iki rendeletére sem vehették birtokba a ciszterciták) Siklós visszavétele után a Ferencrendi szerzete-seké lett, akik ma is birják.

Az épület, melyben a barátok laknak, valószínűleg egydőben épült a vár K-i oldalával, tehát a hajdani épületnek csak maradványa. Valamint a vár, úgy ez is hegyen épült a Szt. Háromság templomával együtt, honnét az apátság is nevet vette. A szerzetesek háza kedvenc tanyája volt a törököknek, mert alatta a fürdésre alkalmas, kellemesvízi forrás fakad.

Siklóson nevezetes *márványbányák* vannak, melyeknek anya-gát nemcsak a budapesti Királyivár és új országház építésénél használták fel, hanem külföldön is, így a moszkvai szépművé-szeti palotában, Szkinberg egyes építkezéseinél.

ma a Benyovszky grófok tulajdonosa.

A várban ült fogságot 1399 végén és 1400. elején Zsigmond király, kit Gara Miklós hozott Visegrádról ide könnyebb fogságba, helyette János testvérét és fiát adván a rendeknek kezésül. 1440. Hunyadi ostromolta sikertelenül a várat, melyet Gara hő-siesen védelmezett; 1543. a törökök ostrommal bevették; 1566. Mehmet bég sok kincsel és nagy kísérettel érke-zett Siklós alá, de a sikllősi pasa ta-nácsára sem költözött a várba, hanem kinn üttött táborn, mit Zrinyi Miklós, Szigetvár hősi parancsnoka megtudván, Alapi Gáspár és Paprotovics Farkas vezérei által megtámadtatta s tönkre-berette. Ez alkalommal maga Mehmet bég és a nagyvezér egyik fia is elesett. Ugyanezen év július havában Mustafa bosnyák pasa táborozott Siklós alatt s Szulejmán is Siklóson keresztül vette útját Szigetvár felé, de elébb Siklóson lenyakaztatta Arszlán budai pasát. 1603. Ghasi Girai krimi khán féktelen hadai fordultak meg a vidéken, melyet 1644. Zrinyi is feldűlt, hogy a török előnyomulást megakadályozza. 1686. Siklóst az ostromló magyarok bevet-ték. Ezután is még többször szoron-gatták a törökök, míg 1687. aug. 12. Baranya terein, ozmán vérben törölték le a másfél százados szolgaság keserű emlékét. A 18. szdban Rákóczi kuruci fordultak meg Siklóson, 1704. pedig a gróf Herberstein vezérlete alatt állott rác csapatok üttöttek táborn a város alatt, öldösve és rabolva a lakosságot.

15. Mária-Gyűd.

A Pécs—mohácsi vasút Siklós-Vokány állomásáról fehér alapon fekete kereszt jelzés vezet a híres bucsujáróhelyre. Az állomástól a j-ra vezető kocsitaut követve, ott, hol az hirtelen balra fordul, a j. látható kis erdőcskébe térünk (a kocsitút Siklóra visz, 1 $\frac{1}{2}$ óra) s azt átmetszve szőlők közt emelkedünk a hegygerincre, hol az út cserjék közt (tavasszal szép flóra, tágas kilátás a D-i síkságra, a siklósi várra, Harkányra, a Drávára) vezet a Gyűd fölötti tetőre, ahonnét meredeken ereszkedik le a templomhoz. Siklós községből szép sétaúton 30—40 p alatt jutunk Gyűdre.

A hegyoldalon találjuk a Geiza magyar király által 1148. épített *kápolnát*, melyhez 1739. a Szt. Ferencrendiek záródja és 1742. a mostani kétfornyu templom épült. A kápolna K-i részében, a főoltár fölötti fülkében van elhelyezve a boldogságos Szűz képe, melyhez 1805. VII. Pius pápa teljes bucsut engedélyezett. Évenként 40—50.000 bucsujáró keresi fel. A templomban 7 oltár és szép orgona van, tiszta márvány főoltára 1862. készült.

A templomot a törökök 1543. mecsétté alakították. A 18. szd elején ezen a vidéken is diadal arattak VakBottyán kurucái, akik elől Bonnuám siklósi uradalmi főtitst a csodatévő szent szobrot Eszékre vitte s a kapucinus szerzetesekre bízta. A szatmári békekötés

után 1771. a gyűdiek visszakivánták a szobrot, de az eszékiek azt nem adván ki, a római szentszék elé került a dolog, mely az eszékieknek adott igazat s utasította Radonay Mátyás pécsi püspököt, hogy a gyűdiek részére a régihez hasonló szent szobrot készíttessen.

A templom fölött a *kálváriát* s emellett b. a völgyben a Hettyey S. ppk. által állított szép *keresztet* találjuk. (Mint. Kiss Gy.)

16. Harkány.

A Pécs—miholjaci vasút állomása, 752 magy. lak. A *fürdő* a község déli végén épült szép park közepén, melv fasoraival, szönyegágyaival, szobraival, tereivel nagy területet ölel fel. Pécsről, Siklósról autóbuszok is közlekednek.

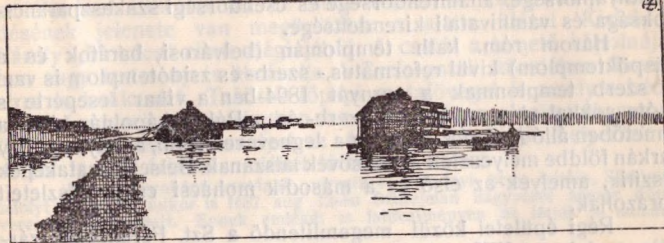
A gyógyforrásokat 1823. a gróf Batthyány Antal uradalmának csatornázása alkalmával fedezte fel véletlenül Pogány János gyűdi munkás. 1824. már 12 vendégszobát állítottak fel, 1854. további 36-ot, 1866. pedig a

nagy fürdőház és az artézi-kút készült el. 1887. Benyovszky Lajos új artézi-kutat furatott, melynek munkálatait Zsigmondy 1887. jan. 17-én kezdte meg és már márc. 28-án be is fejezte.

Az artézi-kutak 24 óránként 60.000 Hl 63°—65° C hőfoku vizet adnak. Ezen nagymennyiségű víztömeg egy részét vascsövek vezetik a fürdőkhöz, míg nagyrésze a Drávába folyik.

Vize az égvényes kénes hévizek csoportjába tartozik (Dr. Than Károly elemzése) s különös jellemzője a szénnoxysulfid (COS) jelenléte. Gyógyhatása kőszvény, csúsz, idegzsába, többféle bőrbetegség, vérpangásnál a hasi szervekben, máj vérbőségénél s még sok más betegségénél kiváló.

Szép strandfürdője 1925-ben készült. A fürdő további fejlesztése nagy erővel folyamatban van.

17. Mohács.

Budapestről nagytermű gőzhajók usznak alá a Dunán. A bajai híd alatt elhaladva fűzes és nyáriáktól szegélyezett nagy kanyarokban halad a hajó, sokszor ovatosan kerülve a zátonyokat és apró zátonyszigeteket. Dunaszekcsónél újra feltűnik jobboldalon a dombsorok meredekfalú szegélye, amely mindenütt szőlővel, gyümölcsfákkal van beültetve, néhol terraszosan is művelik, majd feltűnnek a mohácsi szőlők fehér borpincéikkel és csinos nyaralóikkal. Délre nagy ivben nagy kanyarolata van a Dunának s az ugynevezett zátonyszigetnél előbukkannak *Mohács* tornyai.

Mohácsot Pécs (61 km) és Villány felől vonattal lehet megközelíteni. Villánytól (híres borvidék) a 25 km utat 45 perc alatt teszi meg a vasút, amely elvisz Némethy mellett. (Határában Frigyes kir. hercegnek nagy mintauradalmi van.)

Mohács 1872-ig mezőváros volt, majd nagyközség lett, 1924-től kezdve pedig rendezett tanácsú város.

Szállói: Korona-szálló (legjobb), Deák Ferenc-, Herger- és Viola-féle vendéglők.

Mohács ma alig 10 km-nyire van a jugoszláv trianoni határtól s így határvárosunk. Lakóinak száma 15.864, akik közül magyar 9.836, német 2.159, szerb 499, horvát 396, sokak 2.719. Vallásra nézve róm. kath. 13.090, ref. 1.205, gör. kel. 616, izr. 832. Házainak száma 3.187. Az egész várost hosszában aszfaltjárdán lehet körülsétálni a Felső-Duna-soron, Szentháromság-téren, Király-, Kardoss Kálmán-, Kossuth Lajos- és Vármegye-utcán anélkül, hogy a sokak és rác negyedet látnánk. A Széchenyi- és Deák-tértől délre lakik a tősgyökeres magyarság s egy-két beházasodott és megmagyarosodott sokak. A város fejlődése is ebben az irányban történik. Tisztviselőtelep létesítése is előtérben van Lánycsók és a szőlők felé.

Mohácsnak van járásbíróháza, telekhivatala, vasuti és két hajóállomása (MFTR és DGT), posta- és táviróhivatala. Fiókpostája a II. Lajos-utcában, a főposta pedig a város közepén, az állami polgári iskola szomszédságában. Van még adóhivatala, kir. közjegyzősége, főszolgabíróháza, pénzügybiztossága, vám-

és folyamórsége, államrendőrsége és csendőrségi szakaszparancsnoksága és vámhivatali kirendeltsége.

Három róm. kath. templomán (belvárosi, barátok és a püspöktemplom) kívül református-, szerb- és zsidótemplom is van. A szerb templomnak a tornyát 1894-ben a vihar leseperte s azóta sokkal alacsonyabb. A szerb- és a Rókus-kápolnán kívül a temetőben álló *II. Lajos-kápolna* a legnevezetesebb, amelynek négy sarkán földbe mélyesztett ágyucsovok látszanak. Belsejét csataképek díszítik, amelyek az első és a második mohácsi csata részleteit ábrázolják.

Régi épületei közül megemlítendő a Szt. Ferencsek zár-dája, melyben a XIX század első felében teológia és algimnázium is volt, majd a püspöki palota, amelyben Szepessy püspökök lakott. Mohácsnak közkörháza és selyemgyára is van. Kereskedelme nem oly élénk, mint régente. A hajózás, a forgalom pangása és a déli gazdag területek elszakítása erősen meglátszik a forgalmán.

A pécsi szénvidék szénének jórészt ide szállítják vonaton s szénrakodó állomása a hajózás szükségletét látja el. Mohácshoz tartozik a Duna baloldalán fekvő nagy mohácsi vagy margittai sziget jórésze tanyáival együtt. Gőzhajó vontatta komp bonyolítja le a kertek nagy forgalmát. Mohács alacsony fekvésű, azért egész hosszában magas töltés és betonfalak védik a Duna áradásai ellen.

Mohács vízenyős szigeten alakult ki, amelyet a Duna holtágai vehettek körül. Ezek ma feltöltődtek és jó szántóföldek. Jó félóra van északra a szállódombok, nyugatra idelátszik a Mecsek és a Vilányi hegyek a kupalaku Harsányi hegygel együtt. Délfelé a báni és kisköszegi dombok körvonalai tűnnek fel.

Mohácsot történelmünk két nagy ütközetről ismeri. 1926-ban, most van 400 éves évfordulója a „*mohácsi vésznek*“, amelyet 1526. augusztus 29-én vívtak a várostól nyugatra elterülő síkságon Nagynyárad, Földvár (ez azóta elpusztult s most Feketekapuszta van a helyén) és Kölked között. Itt vette fel a síkságon II. Lajos királyunk a küzdelmet 28.000 főnyi köztük a fővezér, Tomori Pál kalocsai érsek, több püspök és zászlós ur és a magyarság színe-java, a pécsi egyetem tanuló is. A menekülők a Duna felé

seregével Szolimán szultán hatalmas hadával szemben, amelyet 200.000-re is becsülnek. A magyar lovasság meg-ingatta a janicsárok sorait, mikor a mögöttük elhelyezett 300 ágyu tüze és a dombokról hátbatámadó ellenség a magyarok között rettentő öldöklést vitt végbe s alig pár óra alatt eldöntötte a csata sorsát. A mohácsi csatán 24.000 magyar vitéz esett el igyekeztek. Erre menekült II. Lajos királyunk is nehéz páncéljában, miközben a megáradt Csele-patak mocsariba fullt.

A magyar nemzet történelmében 1526. korszakot jelöl. Jelenti Mátyás király Nagy-Magyarországának bukását, melyet elsősorban a pártokra oszlott s a hitében és erkölcsében meg-ingott nemzet maga idézett elő. Jelenti azonban a részekre hullott Új-Magyarország történetének kezdetét is, mely a magyarságnak a megpróbáltatásokban leggazdagabb korszaka. A csata emlékére a Csele-patak torkolatánál, a várostól jó félóra járásra 1897-ben

emlékművet állítottak fel. Az oldal-reliefen II. Lajos király vergődésének jelenete van megörökítve s alatta idézet Kisfaludy Károly „Mohács“ című elégiájából. A csatát a temető kápolnájában nagy festmény is ábrázolja. A Csele-patak közelében tömegben nagy bukkantak. Találtak főpapi csatafőveget is, amely a bécsi egykori udvari gyűjteményben van. Nemrégiben alapították meg a II. Lajos muzeumot, amelyet az áll. polg. iskolában helyeztek el s már is sok értékes emléket láthatunk benne.

Második mohácsi csatának nevezik a Harsányi hegy lejtőin, Siklósnál lefolyt ütközetet, mikor is 1687. aug. 12-én Szulejman nagyvezér serege döntő vereséget szenvedett. Ennek emlékét is falifestményen itt látjuk a mohácsi kápolnában.

II. Lajos király kápolna Mohácscon.

BETÜRENDES NÉV- és TÁRGYMUTATÓ.

	Oldal		Oldal
PÉCS.			
Államépítészeti hivatal	16	Délmagyarorsz. keresk. bank	28
Állami fogház	30	Dohánygyár	34
„ gyermekmenhely	38	Dominikánusház	28
Állampénztár	28	Dómmuzeum	22
Államügyészség	30	Dunántuli Bank	27
Agostontemplom	32	„ Táskagyár	27
Alttemplom	23	Dunagőzh. Társ. (DGT)	30
Amtmann-émlék	19	Egyetemi belgyógyászati int.	25
Angster orgonagyár	30	„ elme-kórtani intézet	25
Apáca-utca	24	„ bőrklinika	36
Árvaház, megyei	36	„ gyermekklinika	16
Apolló-mozi	28	„ jogikar	33
Attila-utca	36	„ kórbonctani intézet	27
		„ könyvtár	29
		„ sebészeti klinika	27
		„ szemészeti „	25
Balogányi-tó	35	„ szülészeti „	38
Bányakapitányság	16	Elemi isk. állami	34
Baranyai agrárpar	35	Emericanum	27
Baranyamegye székháza	30	Engel-fürdő	32
„ árvaháza	36	„ parketgyár	32
Báthory-u.	36	Erzsébet-kollégium	31
Belváros	16	„ leánygimn.	24
Belvárosi Kath. Kör	18	„ sétatér	18
„ népiskola	18	„ tud. egyetem	34
„ templom	18	Evangelikus templom	27
Borpince, állami	33	Felső keresk. iskola	30, 36
Botanikus kert	35	Felsőmalom-u	32
Börgyár, első pécsi	31	Fémipari szakiskola	31
Budai Külv. Kath. Kör	33	Ferenciek temploma	24
„ „ népiskola	32	Ferenc József fürdő	15
„ „ pályaudvar	34	Ferenciek utcája	32
„ „ temető	34	Ferenc József út	16
Cisztercita gimn.	18	Ferencrendi szerzet	24
Csapatkórház	31	Flórián-szobor	30
		Főgimnázium (Pius int.)	38
Damjanich-utca	36	Főposta	27
Délmagyar r.-t.	31	Főreáliskola, állami	28

	Oldal		Oldal
Gázgyár	34	Matessa-árvaház	43
Gyár város	35	Mecsek Egyesület	4, 6, 40
Gyermekmenhely	38	Megyháza	30
Hamerli-kesztyűgyár	27	Mestrits-gyár	18
Havihegyi kápolna	32, 43	Miasszonyunk zárda	24
Huszárlaktanya	37	Mindenszentek temploma	33
Industria	31	Minaret	25
Irgalmasok kórháza	17	Munkácsy-u.	18
„ temploma	17	Munkásbiztosító	18
Irányi Dániel tér	33	Muzeum	25
Izr. temető	37	Műipari r.-t.	27
„ templom	17	Nádor-szálló	18
Járásbiróság	18	Nagy Lajos Kollégium	34
Jótekyony Nőegylet	30	Nemzeti Bank	24
		„ Kaszinó	28
Kardoss Kálmán utca	18	„ Színház	27
Kazinczy-utca	28	Nőegylet, jótekyony	30
Kereskedelmi és Iparbank	28	Női felsőkeresk. isk.	30
„ -kamara	28	Nózárd	24
Kir. ítélőtábla	18	Ó-keresztény sirkamra	23
Király-utca	27	Pannónia-sörgyár	36, 38
Kórháztér	24	„ szálló	27
Kossuth-szobor	17	Papnevelő-intézet	30
„ utca	33	Pap-Váryné emléktáblája	37
Kölcsönös segélyegylet	28	Park-mozi	32
Központi egyetem	33	Pécs-baranyai takarékpénztár	18
„ pályaudvar	16	Pécsgeyházmegy. alapítv. hiv.	18
„ takarékpénztár	18	Pécsi takarékpénztár	18
Köztemető	31	Pénzügyigazgatóság	28
Külvárosi pályaudvar	39	Pénzügyőrség	18
Leánygimnázium	24	Pius-gimnázium és internátus	38
Légszuszgyár-utca	34	Polgári Kaszinó	28
Liceum	28	„ leányiskola	30
Littke-pezsöggyár	24	Puskaporostorony	38
Lóversenyter	37	Radonay-utca	36
Majláth-tér	17	Reál-gimnázium (Cisterci)	18
Makár-utca	36	Református templom	16
M ált. hitelbank pécsi fiókja	28	Régi temető	35
		Rökusdomb	36
		Romeisz-gyár	31

	Oldal
Sátortábor	31
Scitovszky-tér	24
Sertéshízláda	37
Siklósi külváros	16
Siklósi-u.	31
Sopiana gépgyár	31
Széchenyi-tér	17
Szegényház	38
Székesegyház	19
Székesegyház-tér	19
Székesegyházi énekiskola	30
Szerb konzulátus	27
Szentháromság-szobor	18
Szent Flórián-szobor	30
„ János kápolna	25
Szepessy Ignác báró szobra	18
Szepessy-utca	29
Szigeti külváros	36
T anítóképző, r. k.	30
„ internátusa	30
Tejcsarnok	27
Temető, régi	34
Történet	8
Törvényszék	18
Tüzlaktanya	37
Ü gyészség, kir.	30
Üzletvezetőség (Máv.)	16
V ágóhid	31
Vármegeháza	30
Városháza	18
Vásártér	31
Villamostelep	34, 35
W eidinger és Amtmann emlék	19
X avéri kápolna	38
Z rinyi Miklós intézet	37
Zsolnay-gyár	35

	Oldal
Zsolnay mauzoleum	35
Zsolnay-szobor	16
Zsolnay Vilmos utca	35

KÖRNYÉK.

A baliget	55
Abaligeti barlang	57
Árpádtető	47, 50, 69
B aka-út	63
Balog Károly út	41, 45
Bálicsvölgy	51
Bánffay Simon út	44
Bányatelepek	67
Bertalan-kápolna	45
„ -szikla	45
Budafa	50
Budafai kőbánya	50
Büdöskút	48, 49, 64, 66
Büdöskuti forrás	48
„ sorompó	67
„ vadászház	65
Büdösvíz	47, 48
Bükkösd	55
C selepatak	75
Csepegőszikla	65
Csurgó	60, 62
D obogó	65
Donátus-kápolna	51
Dömörkapu	44, 45
É gerforrás	51
Égervölgy	52, 54
Egregyi völgy	62
Emil-pihenő	45
Erdei műút	43
Etelka forrás	67
F arkasforrás	54
Feketekapu puszta	75

	Oldal
Flóra-pihenő	45
Francia-emlék	43
Frühweisz-völgy	45
G yuri-út	41
Gyüd	72
H alászpatak	67
Hamedli-emlék	41
Harácsmezei gunyhó	63
Harkány	72
Hármashegy	63
Harsányi hegy	75
Havihegyi kápolna	41
Hetvehely	55
Hidas-Bonyhád	65
Hidasi hát	60, 61
„ völgy	60
Hidegkútforrás	46
Hosszuhetény	63
I rma-út	41, 45
Istenkúti forrás	51
István-kilátó	53
J akab-hegy	51, 52, 53, 54
János-kilátó	44
K antavár	46
Kantavári forrás	46
„ völgy	47, 48
Kardoss Kálmán út	41
„ úti menedékház	43
Kápolna-malom	63
Keresztgunyhó	47
Kismélyvölgy	51
Kisrét	46
Kiss József kilátó	44
„ út	41, 45
Kisujbánya	65
Komló	60

	Oldal
Kozári vadászház	47, 48, 60
Kölked	75
Kölyuk	48
Körtvélesi forrás	47
Kőszegi kut	50
Köveshegy	63
„ tető	62, 63
Krajcár malom	63
L apisi vadászház	45, 47, 48
Lámpásvölgy	46, 47
László-pihenő	43
M agyaregregy	60
Magyarürög	50, 54
Makárhegy	50, 54
Mánfa	47, 48
Márévár	63
Márévári völgy	62, 63
Mária-Gyüd	72
Mecsek-csúcs	44
Megyefa	55
Melegmányi völgy	47, 48
„ forrás	48
Mélyvölgy	48, 49
Miléva-út	43
Misina	44, 45, 48
Miskeszplatt	65
Mohács	73
N agybányarét	69
Nagyforrásvölgy	50
Nagymélyvölgy	48
Nádasd	61
Nyarádi vadászgunyhó	62
O rfü	51, 57
Óbánya-ujbányai völgy	45, 48, 53, 67
P atacs	51, 52, 55
Patacsi mező	51

	Oldal		Oldal
Peknyáki völgy	47	Szaniszló-pihenő	41, 48
Peknyáktető	49	" -út	41, 45
Petőcpusza	55	Szászvár	62
Pécsvár	64, 66	Szászvárbánya	62, 65
Pusztabánya	60, 64	Szederindáskút	62
Püspöknádasd	61	Szentkut	50, 51
Püspökszentlászló	64, 60	Szerecsenhegy	62
Rácváros	51, 56	Szuadóvölgy	51, 52, 54, 55
Rákos	52	Tettye	41
Rákosi völgy	50	Tubes	44
Rákvár	60	Ujbánya-óbányai völgy	65
Remetelak	45	Vasasbánya	60
" barlang	54	Vasas-Hird	60
" rét	45, 48, 50, 51	Vágót	48, 53
Rékavölgy	67	Váralja	63
Rékaí vadászház	64	Vecseri forrás	50
Rikájó	63	Viganvár	55
Sárkánykut	52	Vizfő	52
" szakadék	52	Vöröshegy	51
Siklós	70	Zengő	64, 66
Singödör	62	Zobak	47, 49, 60
Somogybányatelep	67, 60	Zsidóvölgy	47
Somos	62	Zsolnay Miklós út	43
Somoskút	63	Zsongorkő	54
Sugói rét	50		
Szabolcsbánya	68, 50		

A Mecsek útvonalainak mutatója.

(Lásd a 42. és 58. oldalakon a térképvázlatot.)

Nyugati Mecsek			Keleti Mecsek		
Az útvonal sz.	Fejezet- és túraszám	Oldalszám	Az útvonal sz.	Fejezet- és túraszám	Oldalszám
0	5 c	51	1	8 a	60
1	1 h	46	2	8 e	60
2	1 g, 2 a	45, 48	3	8 g	61
3	1 i	47	4	8 i	62
4	1 e, 5 d, 2 b, 7 a	45, 48, 51, 55	5	8 j	62
5	4 a, 6 a,	50, 54	6	8 k	63
6	4 b	50	7	8 b	60
7	3 d	49	8	10 c	65
8	6 e	55	9	10 b	64
9	6 b, 6 d, 7 b	54, 55	10	10 b, 12 c	64, 67
10	5 e, 6 g	52, 55	11	12 e	67
11	5 h	52	12	8 l	63
12	4 c	51	13	10 e	65
13	3 a	48	14	12 b	66
14	3 c	49	15	12 a	66
15	6 c	54	16	9 a	63
16	5 g	52	17	8 h	62
17	4 a, 5 a	50, 51	18	9 b	64
18	5 f	52	19	10 a	64
19	6 f	55	20	8 f	61
20	1 c, 2 b	45, 48	21	10 d	65
21	1 b	44			
22	5 b	51			
23	2 c, 3 b, c	48, 49			
24	2 d	48			
25	1 j	47			
26	3 g	50			
27	3 e	50			
28	3 f	50			
30	3 h	50			

TURISTA és SIELŐ

teljes felszerelése a legjobban és legolcsóbban

PIÖKI és Haas

legrégibb sportszaküzletében
Budapest, VI., Andrássy-út 13

Az összes sportszerek legnagyobb raktára.

Valódi Liliom angol és Brabant arckrém

a legjobb szépítőszerek. Kaphatók

Graef János drogeriában

Pécs, Király-utca 4.

ALT ÉS BÖHM, PÉCS

Norinbergi-, diszmú-, kötött-, szövött- és
játékárúk, férfi- és női divat nagyban és
kicsinyben. Telefon: 228. sz.

Feljegyzések a tapasztalt változásokról.

(Kérjük ezeket gondosan összegyűjteni és új kiadás céljaira a szerzővel, a Mecsek Egyesülettel, vagy a Turistaság és Alpinizmus szerkesztőségével időnként közölni.)

Feljegyzések a tapasztalt változásokról.

(Kérjük ezeket gondosan összegyűjteni és új kiadás céljaira a szerzővel, a Mecsek Egyesülettel, vagy a Turistaság és Alpinizmus szerkesztőségével időnként közölni.)

teljes felszerelése a legjobban és legolcsóbban

Piökl és Haas

legrégibb sporteszköztároló
Budapest, VI., Andrásy-út 13

Az összes sportszerek legnagyobb raktára.

Valódi Lillona angol és Brabant arckrém

a legjobb szepítőszerek Kapható

Graef János drogeriában

Pécs, Király-utca 4.

ALT ÉS BÖHM, PÉCS

Norinbergi, dírmá-, kötött-, szövött- és játékaruk, férfi- és női divat nagyban és kicsinyben. Telefon: 228. sz.

Feljegyzések a tapasztalt változásokról.

(Kérjük ezeket gondosan összegyűjteni és új kiadás céljaira a szerzővel, a Mecsek Egyesülettel, vagy a Turistaság és Alpinizmus szerkesztőségével időnként közölni.)

VANLÓGYERKÉSEKÉNT
PÉCS, KIRÁLY-UTCA 4

Turista-felszerelések

Turista-
kötények
Fűzők
Tegőzök

Alpín-
cipők
Kézdiver-
nyek

„Thermos” palackok

„Wanderlust” fűzőkészsőrből

Feljegyzések a tapasztalt változásokról.

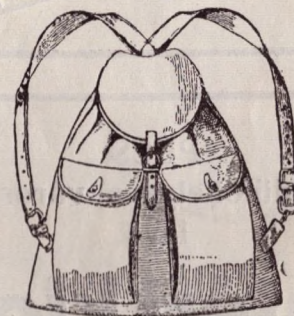
(Kérjük ezeket gondosan összegyűjteni és új kiadás céljaira a szerzővel, a Mecsek Egyesülettel, vagy a Turistaság és Alpinizmus szerkesztőségével időnként közölni.)

HAMERLI JÓZSEF

VASNAGYKERESKEDÉSE

PÉCS, KIRÁLY-UTCA 9

Turista - felszerelések

Hátizsákok

Kulacsok

Poharak

Teagolyók

Aluminium-

dobozok

Vajtartók

Só- és
paprikatartók

„Thermos“ palackok!

„Wanderlust“ főzőkészülékek!

-FOTÓ-CIKKEK-

Kozmetikai és piperecikkek szolid árban

ÉDEN DROGERIABAN

CÉGTULAJDONOS

EDENHOFFER GYULA

PÉCS

legszebb üdüülöhelye a város szívében
levő

Sétatéri kioszk

Kőbányai sörkülönlegességek, pécsi fajborok,
kitűnő magyar konyha, kávéházi italok, fagyalt

Tulajdonos: MENCZL DEZSŐ

CZIRJÁK J. ANTAL, PÉCS

BORPINCÉI, MŰJÉG- ÉS SZIKVIZGYÁRA

Szigeti-Országút 7.

Dreher, Haggemacher, Részvény kőbányai sörfőzdek főraktára

„CZIRJÁK“

„Arany Hajó“ szálloda és étterem,

„Széchenyi“ étterem és söröző

Pécs, Király-utca 3. és Széchenyi-tér 16.

Telefon: 12-09

Telefon: 12-09

A

szálloda

100 éves multu,

1925-ben teljesen át-

építve. 20 igen szépen be-

rendezett szobával, központi

fűtés és vízvezeték mindenütt, fel-

szerelés és butorok teljesen újak.

Szobát rendelni ajánlatos. — Éttermei a

legjobb hírnévnek örvendenek, francia és magyar szakács. Pécs válogatott borai és kőbányai sörök.

Vendéglős Zidarits Béla, a londoni Strand

Palace volt igazgatója. — A „Széchenyi“

étterem nagyvárosi berendezése és a

„Söröző“ a la budapesti „Apostolok“

butorai feltűnéstkeltők. Az udvar

a város legszebb vendéglős-

kertje. Helyiségeiben

több egyesület

talált otthont.

-0-